KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM VE KAMUOYU

Yavuz BAYRAM

Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27.06.2006

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 26.07.2006

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç.Dr. M. Çağatay OKUTAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Haziran – 2006

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Küreselleşme günümüzde ekonomiden sosyal hayata, siyasetten kültüre kadar birçok alanı etkilemektedir. Bu bağlamda küreselleşme klasik devlet sınırlarının yapısını değiştirmiş, toplumlar arasındaki ilişkileri bütünleştirmiş ve birleştirmiştir. Küreselleşme sürecinin en gözle görülür sonucu toplumların değişen ve bütünleşen yapılarında kendini göstermektedir. Toplumların küreselleşme süreci içerisinde yaşadıkları değişim ve gelişim kendini birer sosyal olgu olan kamuoyu ve sivil toplum örgütleri üzerinde de belli etmiştir. Küreselleşme sürecinde klasik kamuoyu yerini, küresel kamuoyuna, ulusal sivil toplum örgütleri de yerini küresel sivil toplum örgütlerine bırakmıştır. Literatürde küresel kamuoyu kavramına rastlanılmakla birlikte, bu konu hakkında esaslı çalışmaların ortaya konulduğunu söylemek zordur. Küresel sivil toplum örgütleri ise 1990'lardan sonra ivme kazanan küreselleşme süreciyle beraber ilgili literatür içerisinde yer almaya başlamıştır. Küresel kamuoyu kavramı dışında klasik kamuoyu kavramına ilişkin ülkemizde de kapsamlı çalışmalara rastlamak zordur. Zira 1956 yılında yazılmış olan Nermin Abadan Unat'ın kitabı hala birçok esere kaynaklık eder konumdadır. Bu çalışmada ise küresel kamuoyu ve küresel sivil toplum örgütleri ile ilgili bölümler bu eksikliği kapatmak amacıyla, mevcut kaynaklarla birlikte güncel örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, küreselleşme sürecinde küreselleşen kamuoyu ve küreselleşen sivil toplum örgütlerini anlama ve açıklama çabasıdır. Tezimin ortaya çıkmasında yardımını gördüğüm sayın hocam Yrd. Doç. Dr. M. Çağatay OKUTAN'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca her an yanımda olan sevgili aileme sonsuz minnetlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Trabzon, Haziran 2006 Yavuz BAYRAM

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. Sunuş

00. Önsöz III

01. İçindekiler IV

02. Özet VII

03. Summary VIII

GİRİŞ 1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME: TANIM, TARİHSEL SÜREÇ ve DİNAMİKLER 4-51

10. Küreselleşme Tanımları 4

11. Küreselleşmenin Tarihi 8

12. Küreselleşme Dönemlerinin Dinamikleri 12

120. Birinci Küreselleşme Döneminin Dinamikleri 12

1200. Coğrafi Keşifler 12

1201. Merkantilizm Politikaları 13

1202. Modern Devletin Doğuşu 14

121. İkinci Küreselleşme Döneminin Dinamikleri 15

1210. Sanayi Devrimi 15

1211. Taylorizm 16

1212. Fordizm 18

122. Üçüncü Küreselleşme Döneminin Dinamikleri 19

1220. Liberalizm Olgusu 20

1221. Keynesyen Refah Devleti Anlayışı 21

1222. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü 23

1223. Neo-Liberal Dönem ve Liberalizasyon Olgusu 25

1224. Enformasyon Devrimi 29

1225. Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) 35
13. Küreselleşmeyi Meşrulaştıran Kurumlar 37
130. IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu) 37
131. Dünya Bankası (World Bank) 39
132. Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization – WTO)..... 40
14. Ulus-Devletin Aşınması 45
15. Küreselleşmenin Çelişkileri 48

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL – TARİHİ ÇERÇEVEDE SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ (STÖ) 52-98
20. "Sivil" ve "Sivil Toplum" Kavramları..... 52
21."Sivil Toplum" Kavramı ve Tarihi Dönüşümü..... 53
22. Sivil Toplum Kavramının Düşünsel Temelleri..... 57
220. Hegel ve Sivil Toplum Düşüncesi 57
221. Hobbes ve Sivil Toplum Düşüncesi 59
222. Rousseau ve Sivil Toplum Düşüncesi 61
223. Klasik Ekonomi Politikçiler (İskoç Aydınlanmacıları)de Sivil Toplum Düşüncesi..... 62
2230. Adam Smith ve Sivil Toplum Düşüncesi 63
2231. Adam Ferguson ve Sivil Toplum Düşüncesi 64
224. Locke ve Sivil Toplum Düşüncesi 65
225. Marks ve Sivil Toplum Düşüncesi 67
226. Gramsci ve Sivil Toplum Düşüncesi..... 70
227. Tocqueville ve Sivil Toplum Düşüncesi 74
23. Sivil Toplumun Tarihi 76
230. Antikiteden 18. Yüzyıla Kadar Sivil Toplum..... 77
231. 18. Yüzyıldan Sonra Sivil Toplum 78
232. 1980 Sonrası Sivil Toplum 80
24. Sivil Toplum – Demokrasi İlişkisi..... 85
25. Sivil Toplumun İşlevleri 90
26. Sivil Toplum Örgütü (STÖ) Kavramı 93
260. Sivil Toplum Örgütlerinin Özellikleri 96

261. Sivil Toplum Örgütlerinin Türleri 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞEN KAMUOYU VE SİVİL TOPLUM 99–149
30. Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi 99
300. İlk Çağda Kamuoyu Kavramı 99
301. Orta Çağda Kamuoyu Kavramı 101
302. Yeni Çağda Kamuoyu Kavramı 101
303. Modern Çağda Kamuoyu Kavramı 105
304. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kamuoyu Kavramı ve Kamuoyu Kavramına İlişkin Modern Teoriler 112
3040. Etkili Çoğunluk Teorisi 114
3041. İktidar Teorisi 115
3042. Psiko-sosyolojik Teori 115
31. Kamuoyu Kavramı ve Kamuoyu Kavramının Unsurları 117
310. Kamuoyu Kavramı 117
311. “Kamu” Unsuru 118
312. “Oy” Unsuru 120
32. Küresel Kamuoyu Kavramı 121
320. Küresel Kamuoyu Oluşumunu Etkileyen Araçlar 121
3200. Kişisel Araçlar 122
3201. Kolektif Araçlar 124
3202. Teknik Araçlar 126
33. Küresel Sivil Toplum Kavramı ve Küresel Sivil Toplum Örgütleri 130
34. Küresel Sivil Toplum Örgütlerinin Küresel Kamuoyu Oluşturma Etkinliği 144
4. SONUÇ 150
YARARLANILAN KAYNAKLAR 153-166
ÖZGEÇMİŞ

02. Özet

Bu çalışma günümüzün, belki de yüzyılımızın en popüler ve karmaşık konularından birisi olan küreselleşme sürecinde birer sosyal olgu olan kamuoyu ve sivil toplum örgütlerinin nasıl değiştiğini ve evrildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışma küreselleşme sürecinin klasik anlamdaki- yani ulusal sınırlar içerisine hapsolmuş- kamuoyu ve sivil toplum örgütlerinin yapı, işleyiş, misyon ve hedeflerini değiştirip, geliştirdiğini oraya koymaya çalışmaktadır. Yani küreselleşme sürecinin küresel kamuoyu ve bu kavramla iç içe geçmiş küresel sivil toplum örgütlerini doğurduğu anlatılmaya çalışılmaktadır.

Küreselleşme süreci ekonomiden, çevreye, kültürden, insan ilişkilerine kadar birçok şeyi değiştirmiştir. Bu süreçte farklı coğrafyalardan farklı toplumlar birbirleriyle eklemlenmiş, kültürler, medeniyetler, ekonomiler ve politikalar birbirlerine karışmıştır. Küreselleşme sürecinin özellikle 1990'lardan sonra kazandığı ivme, toplumların ulus-devlet sınırları içerisine hapsolmuş yapılarını değişime uğratmıştır. Bu süreçte iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler çok etkili olmuştur. İletişim teknolojilerindeki yenilikler ve gelişmeler, sorunların boyutlarını ulusal olmaktan çıkarmış, uluslararası boyuta taşımıştır. Neticede küresel sorunlar karşısında küresel kamuoyları oluşmuştur. Bu küresel kamuoyları da, sorunların çözümü için hedef birliği etrafında oluşmuş küresel sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin dört yüz yıl öncesine dayandığını iddia eden düşünceler karşısında tarihsel arka planı incelemek zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, küreselleşme, kamuoyu ve sivil toplum kavramlarının hem tarihi arka planı hem de düşünsel temelleri ortaya konularak, küresel kamuoyu ve küresel sivil toplum örgütleri kavramlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçta küreselleşme sürecinin kamuoyu ve sivil toplum örgütlerini de küreselleştirdiği yargısına ulaşılmıştır. Günümüzde küresel kamuoyu ve küresel sivil toplum örgütleri dikkate alınması gereken, önemli gerçeklerdir. Bu iki olgu küresel siyasetin önemli aktörleridirler.

Civil Society and Public Opinion during Globalization Process - Yavuz BAYRAM

03. Summary

This study aims at bringing out how public opinion and civil society organizations change and evolve as social facts during the globalization process, which are very popular and complicated issues. In other words, it, in classical sense and inside the national border, clarifies how these are formed, how they function and how their mission and targets change and develop. It can be seen that globalization process gives birth to global public opinion and global civil society organizations.

Globalization has changed many things from economy to environment, from culture to human relations. In this process, communities from different geographies and also their cultures, civilizations and policies are mixed together. Acceleration in globalization especially after 1990's has changed the closed structure inside the national border and changes in communication technologies have been very effective. Novelties and developments in communication technologies lead to problems to international sense. As a result, global opinion appears against global issues. All these has led to global associations around the same target unity.

There are some claims that globalization began 400 years ago and this makes us search into the historical background of the issue. This paper is to search and find out what both historical background and ideal bases of globalization, public opinion are like as concepts. Consequently, a decision is made that globalization process has led to global public opinion and global civil society organizations. These two facts are to take into consideration as important actors in global politics.

GİRİŞ

Küreselleşme süreci günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasi birçok olguyu değişikliğe uğratmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletlerin egemenlik yapıları aşınmaya başlamış, fiziksel sınırlar ortadan kalkarak, toplumlar arasındaki bütünleşme hareketi hız kazanmıştır. Küreselleşme ile birlikte küresel toplumun varlığından söz etmek mümkün hale gelmiştir. Günümüzde küresel toplum kavramından küresel sivil toplum kavramına doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Küresel sivil toplumun olabilirliği küresel kamuoyunun olabilirliğini de olanaklı hale getirmektedir.

Bu çalışmada kamuoyu kavramının tarihsel kökenleri incelenerek, günümüzde var olan küresel kamuoyu kavramının sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Klasik anlamda, yani bir konu üzerinde spontane şekilde gelişen kamuoyu artık yerini organize, küresel çapta hedefleri ve unsurları olan kamuoyuna bırakmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kamuoyu kavramı zaten bu ikinci anlamında kullanılmaktadır. Kamuoyu ve sivil toplum kavramları birbirlerini yaratan olgulardır. Kamuoyunun oluşumu sivil toplumun çalışmasına bağlı olduğu kadar, sivil inisiyatifin gelişmesi de bir konu hakkında oluşmuş olan kamuoyunun varlığına bağlıdır denilebilir. Buradan hareketle küresel bir sivil toplumun küresel kamuoyunun olabilirliğine imkan verdiği sonucuna varılmaktadır. Günümüzde küreselleşen konular ve sorunlar karşısında dünya kamuoyları da küreselleşmekte, bu sorunlarla etkili bir şekilde mücadele edebilmek adına, ulusal sivil toplum örgütleri de küreselleşmekte, hedef büyütmektedirler.

Bu çalışmanın amacı küreselleşme sürecinde toplumların yaşadığı değişimler sonucu klasik anlamdaki kamuoyunun değiştiğini, küresel bir kamuoyuna dönüştüğünü ve bu dönüşümde son zamanların sık kullanılan kavramı olan küresel sivil toplum örgütlerinin etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle küreselleşme süreci artı ve eksileriyle ortaya konulmuş, tarihi çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Küreselleşme sürecinin yerel ve evrensel boyutlarının bulunduğu dikkate alındığında, konuya yaklaşım evrensel açıdan gerçekleştirilmiş, küreselleşme sürecinden kaçmanın mümkün

olmadığından hareketle, bu olgu ile birlikte kamuoyu ve sivil toplumun düşünsel temelleri ortaya konulmuştur. Kamuoyu ve sivil toplum örgütlerinin deneysel yöntemlerle ele alınıp incelenmesi ayrı bir çalışma konusu oluşturabilir. Yani kamuoyunu ölçmek, yoklamak mümkündür. Aynı şekilde sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını yakından takip etmek, sonuçlarını ortaya koymak mümkündür. Kısaca bu türden saha çalışmaları yapmak olanaklıdır. Ama yapılan bu çalışmanın konusu içerisine sığdırmak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, pratikten çok teoriye değinilmiş, konuya ilişkin günümüz örneklerinden de bahsedilerek, teori desteklenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve anlatılabilmesi adına yapılan çalışmanın birinci bölümünde küreselleşmenin tanımı, geçirdiği tarihsel süreç ve dönüşümler ile dinamikleri ortaya konulmuştur. Bu bölümde küreselleşme süreci üç farklı dönem içerisinde ele alınmıştır. Birinci küreselleşme dönemi 15. ve 18. yüzyıllar arasında sınırlandırılmış, coğrafi keşiflerin, merkantilizm politikalarının ve modern devletin doğuşunun birinci küreselleşme dönemini nasıl etkileyip, dönüştürdüğü açıklanmıştır. İkinci küreselleşme dönemi ise 1870 yılından başlatılmış 1990'lara kadar uzatılmıştır. Bu süreçte savaş sonrası dönemleri kapsayan kopuşlar da dikkate alınarak Sanayi Devrimi, Taylorizm ve Fordizm gibi önemli ekonomik ve sınai etkenlerin süreci nasıl şekillendirdiği geniş bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü küreselleşme döneminin başlangıcı olarak her ne kadar 1990'lar kabul edilmişse de 1970'lerden başlayarak küresel siyaset ve ekonomi de yaşanan değişimlerin bu süreci ortaya çıkardığı özellikle vurgulanmıştır. Bu bağlamda Liberalizm olgusu, Keneysen Refah Devleti anlayışı ve Bretton-Woods sisteminin çökmesi, Neoliberal politikalar, Çokuluslu Şirketler ve özellikle de Enformasyon Devriminin üçüncü küreselleşme dönemini hangi açılardan etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu ilk kısmında farklı küreselleşme tanımlarına yer verilerek günümüz küreselleşme sürecinin kurumları ve çelişkileri ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sivil toplum ve sivil toplum örgütleri kavramsal ve tarihi çerçevede ele alınmıştır. Sivil toplum olgusunun düşünsel temellerinin ortaya konulduğu bu bölümde, sivil toplum alanını devlet alanıyla bir gören ilk çağ düşünürlerine değinildiği gibi, Hobbes ve Rousseau gibi sivil toplumu ikisi arasında kurdukları sözleşmeyle devletten ayıran düşünürlerin fikirleri de özetlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede sivil toplum tarihine ilişkin bir dönemlemeye gidilmiştir. Antikiteden 18.

yüzyıla kadar geçen sürede sivil toplumun devletten ayrı bir alan olmadığı, 18. yüzyıldan sonra ise kavramın önemli kırılmalar ve değişimler geçirdiği, bu bağlamda da sivil toplumun devletten ayrı ve özerk bir anlamda kullanılmaya başlandığı süreç ele alınmıştır. Son dönem olan 1980 sonrasında ise sivil toplum kavramının uzun süren bir sessizlik sonrası grup eksenli tartışmalarla, küreselleşme süreciyle ve komünist sistemlerde yaşanan iç çelişkilerle nasıl yeniden canlandığı incelenmiştir. Sivil toplum-demokrasi ilişkisine de değinilen bu bölümde sivil toplum örgütü kavramı çeşitli yönleriyle ele alınıp irdelenmiştir. Bu bölümün son kısmında ise sivil toplum örgütlerinin türleri ve özellikleri anlatılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise kamuoyu kavramı ele alınmış, klasik kamuoyu kavramının küresel kamuoyuna nasıl dönüştüğü ortaya konulmuştur. Kamuoyu kavramının ilk çağlardan başlanılarak incelendiği bu bölümde modern anlamda kamuoyu kavramının ortaya çıkmasında etkili olan Birinci Dünya Savaşı sonrasında incelenmeye başlanılan seçmen davranışlarına dayanılarak ortaya atılan teorilerden bahsedilmiştir. Küresel kamuoyu ve onun oluşumunu etkileyen araçların da irdelendiği çalışmanın bu kısmında küresel kamuoyu ile bağlantılı şekilde küreselleşen sivil toplum ve sivil toplum örgütleri ele alınmış, popüler örneklerle küresel sivil toplum örgütlerinin nasıl küresel kamuoyu oluşumuna yol açtığı ve bunun etkilerinin hangi sonuçları doğurduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME: TANIM, TARİHSEL SÜREÇ ve DİNAMİKLER

10. Küreselleşme Tanımları

"Küreselleşme", özellikle 1980'lerle birlikte iyice vurgulanmaya ve gün yüzüne çıkmaya başlamış bir kavramdır. Küreselleşme tanımlarında insanların dünya görüşlerinin ve dünyayı nasıl algıladıklarının genel çerçevesi çizilmektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde küreselleşmenin birden çok tanımlamasına yer verilecek, konu hakkında ortaya konulan faklı düşünceler ifade edilecektir.

İlk olarak ifade edilmesi gereken, küreselleşmenin süreç olarak eskilere dayandığı konusunda hemen hemen tüm tanımlamaların birleştiğidir. Ama küreselleşme kavramının çok gerilere gitmeyen tarihlerde kullanıldığı da kabul edilmektedir. Kavram olarak "küresel (global)" sözcüğünün kökeni her ne kadar yaklaşık dört yüz yıl öncesine kadar dayandırılmakta ise de "küreselleşme (globalization)" kavramına 1960'lı yıllarda rastlanılmaktadır. Ama özellikle 1980'lerde kavram sıkça kullanılmıştır. 1990'lı yıllarla da akademik alanda önemi anlaşılmıştır (SARI GERŞİL, 2004, s.148).

Küreselleşme tanımlamalarında farklı dünya görüşlerinin etkilerini bulmak mümkündür. Yalnız bu farklılıklarda bile bir takım ortak noktalara ulaşmak imkanı bulunmaktadır. Öncelikle, küreselleşmenin sınırları aşmak, yani doğal sınırları yok saymak olduğu, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bir takım düşüncelerin ve uygulamaların yayılması olduğu, bu sürecin egemen devletin haklarını törpülemekte veya aşındırmakta olduğu ortaya konulması gereken ortak noktalardır.

Oran, küreselleşmeyi en kısa şekilde Batı'nın alt ve üst yapısıyla tüm dünyaya yayılması biçiminde tanımlamanın uygun olacağını, alt yapının günümüzde kapitalizme,

üst yapının da akılcılık (rasyonalizm), laiklik ve demokrasiye denk gelebileceğini belirtmektedir (ORAN, 2001, s.4). Bu tanımlama Marksist diyalektiğe yakın bir muhtevada sunulmaktadır.

Sarıbay da benzer bir yaklaşımla globalizmin aslında kapitalizmin yer küreselleşmesi olduğunu, bu anlamda küreselleşmeyi öznesinin kapitalizm olduğu bir süreç ve bu süreçle ortaya çıkan küresel toplum sayesinde kapitalist modernitenin hemen her alanda ve toplumda kazandığı dinamik bir sıçrama ve yaygınlaşma olarak tanımlamanın mümkün olacağını söylemektedir (SARIBAY, 2004, s.5).

Geniş anlamda küreselleşme olgusu dünya ekonomisinin parçaları olan sosyal ve iktisadi yapıların önce birbirleriyle ve daha da ileri giderek dünyanın diğer ekonomik piyasalarıyla eklemlenmesi süreci olarak da tanımlanabilir. Böylesine bir tanım küreselleşme kavramına en dar açıdan ama en kapsayıcı biçimde bakma girişimidir. Piyasaların bütünleşmesi tanımlaması küreselleşme olgusunun birçok yönünden birisidir ama aynı zamanda en kapsamlı yönüdür. Yeldan, kapitalizmin piyasa mantığı çerçevesinde küreselleşmenin sermaye karlılığının elde edilmesi önündeki her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamayı "akıldışı" gördüğünü ve kaldırılması gerektiğini ifade ettiğini vurgulamaktadır (YELDAN, 2002, s.2). Bu anlamda piyasaların eklemlenmesi önünde engel oluşturabilecek iktisadi ve sosyal her şey kapitalizmin mantığınca "akıl dışı" olarak yaftalanmaktadır.

Hararetli bir küreselleşme taraftarı olan Friedman da bu olgunun ardındaki yön verici düşüncenin serbest piyasa kapitalizmi olduğunu kabul etmektedir. Ona göre idareyi piyasa kuvvetlerine bıraktığınız, ülke ekonomisini serbest ticaret ve rekabete açtığınız ölçüde, ekonomi serpilecek ve etkin bir yapıya kavuşacaktır. Bu serpilmenin ve etkinliğe kavuşmanın yolu da dışa açılma, devlet denetimini azaltma ve özelleştirmeden geçmektedir (FRIEDMAN, 2000, s.31).

Küreselleşme tanımlamalarında kimi yazarlar olgunun iktisadi yönünü özellikle vurgulamaktadırlar. Buna göre iktisadi bütünleşme olgusu küreselleşmenin en kuvvetli sacayağıdır. Bu anlamda küreselleşme, herhangi bir iktisadi, siyasi sistemin kendi sınırlarını aşarak yaygınlaşması hali olarak tanımlanabilir (MAHÇUPYAN, 1997, s.49).

Habermas da kavramın iktisadilik ve sınır tanımazlığını vurgulayarak küreselleşmeyi basitçe, ulaşım, iletişim ve mübadele ilişkilerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesi hali olarak tarif etmektedir. (HABERMAS, 2002, s.83).

Küreselleşmenin iktisadi cephesini vurgulayan bir başka tanımlama da kavramı, sermayenin dünyada serbest dolaşımını sağlayabilmek amacıyla, bütün ekonomik engelleri ortadan kaldırarak, pazarları bütünleştirerek küresel bir piyasa oluşturma süreci olarak algılamaktadır (İRGE, 2005, s.59). Yine bir başka tanımlama da küreselleşmeyi iktisadi çerçevede mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaştığı, ayrıca da mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç olarak tarif etmektedir (ŞENSES, 2004, s.1).

Kavramın önemli destekçileri olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da kavramın ekonomik yönü üzerinde durmaktadırlar. IMF 2002 tarihli "World Economic Outlook" adlı raporunda küreselleşmeyi basitçe ticaret ve finansın entegrasyonu olarak tanımlamaktadır. Dünya Bankası ise "Küreselleşme, Büyüme ve Fakirlik" adlı raporunda (2002) kavramı, dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süregiden bütünleşmesi olarak tanımlamış ve taşıma maliyetlerinin düşmesi, düşük ticari engeller, düşüncelerin hızlı iletişimi, artan sermaye akışları ve artan göç baskısını süreci hızlandıran nedenler olarak görmüştür (ERDOĞAN, 2003, s.8–9).

İktisadi anlayışın küreselleşmeyi dünya ekonomilerinin birlikteliği ve bütünleşmesi olarak algıladığı ortadadır. İktisadi üretim faktörleri olan sermaye, işgücü ve teknolojinin bütünleşmesi ve entegrasyonu olarak da bir küreselleşme yaşandığı açıktır. Demirkan iktisadi açıdan ve üretim faktörleri açısından küreselleşmenin ne olduğuna üçüncü bir yön olan siyasi yönü de katarak, küreselleşmenin aslında Batı Avrupa koşullarında ortaya çıkan, Kıta Avrupa'sının devletçi gelenekleri üzerinde yapılanmış, Anglo-Sakson liberal anlayıştan beslenen ekonomik, sosyal ve kültürel bir modelin dünya çapında yaygınlaşması olduğunu ifade etmektedir (DEMİRKAN, 1997, s.23–24).

Günümüzde yaşanan küreselleşme sürecine çoğu yazar başlangıç olarak her ne kadar 1980 yılını alsa da farklı tarihlerin de ortaya atıldığı olmuştur. Küreselleşme sürecini sanayi devriminin ölümü olarak gören Altan, sanayi devriminin getirdiği makineleşme

olgusunun yerini alan bilgisayarlaşma olgusunu yeni bir çığır olarak görmekte, dolayısıyla da bilgisayarların ortaya çıktığı 1946 yılını küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Ona göre bilgisayarlaşma ile hakim teknolojik anlayışta yaşanan dönüşümler ile birlikte, sanayi devriminin bütün anlayışlarının, örgütlenme modellerinin ve insan anlayışlarının alt üst olduğuna şahit olunmaktadır (ALTAN, 1997, s.9).

Yukarıdaki farklı yaklaşımın aksine, birçok uzman küreselleşmenin 19. yüzyılın ortalarında varlığını hissettirmeye başladığını düşünmektedir. 1970'lerde ABD'nin ardından dünya genelinde ileride daha geniş şekilde değinilecek olan Bretton-Woods ekonomik sisteminin çökmesine bağlı olarak, yarı sabit döviz kuru standardının terk edilerek dalgalı dolar kuru standardına geçilmesinin ve akabinde çokuluslu şirketlerin yayılmasının ve değişen bankacılık anlayışının küreselleşmeye yeni bir çehre kazandırdığı ortadadır. 1970'li yıllar boyunca hazırlanan alt yapı sayesinde 1980 yılından itibaren hızını 1990'lı yıllarda iyice artıracak olan küreselleşmenin dünya kamuoyunun gündemine yerleştiğine şahit olunmuştur (CANBOLAT, 2003, s.45–46).

Son olarak TÜBİTAK ve DPT gibi kurumların tanımlamalarına yer verilerek küreselleşmenin ne olduğuna dair açıklamalar son bulacaktır. TÜBİTAK küreselleşmeyi belli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının yahut kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak geçerli tek norm, değer yargısı ve de kurumsal yapı haline gelmesi olarak tanımlamıştır. Bu anlamda küreselleşmenin amacının iktisadi sahada ulusal sınırların sebep olduğu engellerin ya da kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı tek bir dünya sistemi yaratmak olduğu ileri sürülmektedir (SOYAK, 2002, s.15).

DPT'nin 1995 yılında hazırladığı "Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu"nda küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi olarak tanımlanmıştır. Bu sürecin ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözüldüğü, farklı toplumsal kültürlerin, inançların ve beklentilerin daha iyi tanındığı bir gelişme olduğu vurgulanmıştır. Bir anlamda küreselleşmenin maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşması ve dünya çapında yayılması olduğu ortaya konmuştur (DPT, 1995, s.1).

Yine DPT'nin 2000 yılında hazırladığı "Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu"nda da benzer bir tanımlamaya yer verilerek; küreselleşmenin yaşadığımız dünyada, uluslar, toplumlar ve yerel gruplar arası karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin genişlemesi, derinleşmesi, hızlanması ile ilgili tüm olguları kapsadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin, belli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının ve de kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak o alanda geçerli tek norm, tek değer yargısı ve de tek kurumsal yapı haline gelmesi şeklinde tarif edilebileceği belirtilmiştir. (DPT, 2000, s.1, s.96).

11. Küreselleşmenin Tarihi

Küreselleşme sürecinin yeni bir olgu olmadığı genel olarak kabul görmektedir. Örneğin Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da kendi sistemlerini yabancı coğrafyalara taşımaları açısından küreselleşmenin birer örneklerini verdikleri düşünülebilir. Fakat insanoğlunun modern anlamda tüm dünyayı kapsayan ve etkileyen ilk küreselleşme sürecine İngiltere'nin 19. yüzyılda geliştirdiği dünya düzeni olarak da bilinen Pax Britannica ile şahit olduğu kabul edilmektedir (DPT, 2000, s.50). Burada Pax Britannica kavramı 1815 yılı Waterloo savaşından sonraki dönemi içine almakta 1870 yılına kadar devam eden bir süreci anlatmaktadır. İngiliz Barış düzeni anlamına gelen Pax Britanicca döneminde Avrupa'da görece bir barış düzeni hakimken, güçlü donanması sayesinde İngiliz deniz aşırı yayılmacılığı küresel anlamda geçerli bir konuma gelmiştir. Bu dönemde İngilizler önemli deniz ticaret yollarının kilit noktalarını savaş gemileriyle kontrol ederken, İngiliz parlamenter demokrasisi ve sömürü kanunları dünya üzerinde geçerli yönetim ilkeleri şekline girmiştir. Pax Britannica sistemi Viyana kongresi sonrası Almanya ve İtalya gibi önemli iki devletin ortaya çıkmasıyla zayıflamış, 1. Dünya Savaşı ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır (http://en.wikipedia.org/wiki/Pax_Britannica. 02.08.2006).

Küreselleşme sürecini ilk başlatan olay bazı gereksinmelerden kaynaklanan coğrafi keşiflerdir. (KAZGAN, 2000, s.28). Coğrafi keşifler dini ve iktisadi zorunluluklardan ve de insanoğlunun merak güdüsünden kaynaklanmıştır denilebilir. 1490 yılıyla birlikte Batılı kaşifler denizaşırı ülkelere seferler düzenlemişler ve üstün silah teknolojileri ile buraları ele geçirerek, maddi değere sahip her şeyi ülkelerine taşımışlardır. Oran, 1490 yılını birinci

küreselleşme döneminin başlangıcı olarak kabul etmekte, Batılıların sömürü uygulamalarını bu topraklara Hıristiyanlık değerlerini taşıdıklarını iddia ederek haklılaştırdıklarını söylemektedir (ORAN, 2001, s.5). Bu süreç 16.-18. yüzyıllarda doruğa ulaşacak olan Merkantilizm politikalarının da temelini oluşturmuştur.

Oran, ikinci küreselleşme dönemini 1890'lı yıllarla başlatmaktadır. Ona göre, Batı'nın ikinci yayılması 1870'den sonra sanayi devriminin yarattığı muazzam teknoloji ile birlikte başladı ve 1890 yılında kurumsallaştı. Bu dönem önce misyonerlerin, ardından Batılı şirketlerin ve devletlerin uygar olmayan topraklara uygarlığı götürme kisvesi altında gelişti. Aslında bu yayılmanın temel nedenleri; metropol sanayilerine ucuz ve sürekli hammadde akışı sağlamak, ortaya çıkan fazla üretimi satacak yeni pazarlar bulmak, sermayenin marjinal verimliliğinin kendi ülkelerinde düşmesi nedeniyle sermaye ihraç etmek ve fazla nüfusu akıtmaktı. Batı bu amaçlarına ulaşmak için teknolojisini ve onun güçlendirdiği askeri etkinliğini kullanmaktan çekinmemiştir. Hatta Japonya ve Çin gibi uluslararası ticarete açılmamakta ısrarcı davranan ülkeler silah zoruyla dize getirilmiştir. Bilindiği gibi Çin İngilizler tarafından 1840'da topa tutulmuş ve bu olay sonucunda bugün Çin'e geri dönmüş olsa da Hong-Kong İngilizlere bırakılmak zorunda kalınmıştır. Benzer bir olay 1853'de Japonya'nın da başına gelmiştir.

Aynı yazar üçüncü küreselleşme dönemine de başlangıç olarak 1990 yılını kabul etmektedir. Bilgi çağı, üçüncü yayılma olarak da adlandırılan bu dönemin ortaya çıkmasında 1970'lerden başlayarak çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisinde egemen olması, 1980'lerde Batı'nın optik kablo, internet, bilgisayar ve haberleşme uyduları gibi teknolojileri kullanarak yarattığı İletişim Devrimi ile 1990'larda SSCB'nin dağılmasına bağlı olarak ortaya çıkan yeni güç dengesi etkili olmuştur (ORAN, 2001, s. 7–9).

Gerçektende küreselleşmenin kapitalizmin kendi içinde yaşadığı üç önemli değişiklikle birlikte üç dönem içinde gelişip yenilendiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki yani birinci küreselleşme dönemi, coğrafi keşiflere dayanmaktadır. Vasco da Gama'nın 15. yüzyılın sonunda dünyayı dolaşması sadece yeni coğrafyaları, insanları tanımak anlamına gelmemektedir. Dikkat edilirse bu tür keşiflerin o dönemde finansörleri aristokratlar ya da kraliyet mensupları olmuştur. Çünkü yeni coğrafyalar yeni maddi imkanları beraberinde getirmiş, güç ve para kazandırmıştır. Kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesinin koşulu

sermaye birikimi sağlamaktır. Sermaye birikimi için de ticaretin ve para hacminin sürekli genişlemesi gerekmektedir. Coğrafi keşifler kapitalizmin bu küresel düşüncesine de yardımcı olmuştur. Ayrıca aynı zihniyet 16. yüzyılda iktisadi hayata egemen olacak olan merkantilist düşüncenin de temellerini atmıştır (ŞAYLAN, 2003, s.37).

İkinci küreselleşme döneminin ateşleyicisinin de sanayi devrimi olduğunu söylemek mümkündür. 1890'lara denk gelen bu dönemde buhar gücünden faydalanılmış, içten patlamalı motorların icadı ve sanayiye uygulanması ekonomik ve sosyal hayatta büyük dönüşümlere sebep olmuştur (KAZGAN, 2000, s.27). Motor gücünün icadı ulaşım imkanlarını genişletmiş, bu genişleme ticareti derinden etkilemiştir. Ayrıca emperyalist güçler teknolojik imkanlarla yeni sömürgeler ele geçirmiş, yeni pazarlar ve hammadde kaynakları bulmuşlardır. Bu dönemde fabrikalar küreselleşmenin sembolleri olmuşlardır. Buralarda çalışan işçiler kendi sınıf bilinçlerini geliştirmeye başlamışlardır. Kırlardan kente sürekli göç kentlerin yapılarını zorlamaya başlayınca, fakir insanlar iş bulup hayallerini gerçekleştirmek için batıya yani Amerika kıtasına göç etmeye başlamışlardır. Yeni icatlara bağlı makineleşme olgusu, demir çelik gibi ağır sanayiye yönelik fabrikalar ve hammadde sağlayacak ve de pazar görevi görecek yeni sömürgeler bulma ihtiyacı, ikinci küreselleşme döneminin simgeleri olmuşlardır.

İkinci küreselleşme döneminin etkileri 1913 yılına kadar sürmüştür. Daha sonra gelen Birinci Dünya Savaşı, 1929 Büyük Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı ve Sovyetlerin yükselen gücü küreselleşme dönemini kesintiye uğratmıştır. Tabi ki ara dönemlerde küreselleşmenin izlerine rastlamak da mümkün olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi beş- otuz yıllık dönem birinci küreselleşme dönemi dediğimiz evreye yaklaşmış, hatta o döneme dönüş sinyalleri vermiştir. Bu dönemde dış ticaretin serbestleştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmış olması, çokuluslu şirketlerin artan önemi, oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun dünya ekonomisi içinde kazanmaya başladığı önem ve özellikle savaştan harap biçimde çıkmış Batı Avrupa'ya yaşanan işçi göçü kayda değer gelişmelerdir. Ama bu dönemi tam manasıyla küreselleşme olarak nitelendirmek zordur. Bunun iki sebebi vardır. İlki İkinci Dünya Savaşı sonrası siyası anlamda bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerin serbest bir piyasa ekonomisini hayata geçirmek yerine, içe kapanık, devletçi bir mantıkla sanayileşme politikaları izlemeleridir. Zaten soğuk savaş döneminin o sırada yaşanması Batılı güçlerin bu gelişmeye göz yummalarına sebep

olmuştur. İkinci sebep ise bu ülkelerin aynı dönemde dış sermaye konusunda çekingen davranmalarıdır. Ülkeler arası siyasi bloklaşmaların yaşandığı bu dönemde bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkeler dış sermaye yerine, dış yardımlara daha çok itibar etmişlerdir. Bu olay ise finansal bir bütünleşmenin, dolayısıyla uluslararası finans piyasalarının serbest hareketinin önünde engel oluşturmuştur. Dolayısıyla bu dönemi tam bir küreselleşme olarak nitelendirmek zordur (ŞENSES, 2004, s.2).

Üçüncü küreselleşme döneminin başlangıç yılı olarak 1990'ları kabul etmek mümkündür. 1970 yılında başlayan değişim süreci bu dönemin hazırlayıcısı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD hegemonyası altında oluşturulan Bretton Woods sistemi, tam istihdama dayalı Fordist üretim anlayışı, Refah Devleti ve sabit kurlar ile spekülatif sermaye hareketlerine karşı düzenlenen dünya ekonomisi 1960'ların sonunda kapitalist gelişme sürecinin yavaşlama dönemine girmesiyle son bulmuştur. Krizin ilk sinyalini hegemonik güç ABD ekonomisi vermiştir. 1966–1967 yıllarında ABD ekonomisi kredi sıkışması yaşamış ve uluslararası mali sistemi kontrol altında tutmakta zorlanmaya başlamıştır. Ekonomiyi istikrarda tutacak mekanizmalar olan kredi genişlemesi ve para arzı artışı bir süre sonra enflasyonist dalgaya yol açmıştır (ALTIOK, 2005, s.157). Bu gelişmeler sonucunda 1973 yılında Bretton Woods sistemi çökmüştür. Dünya ekonomi düzenini sıkı denetim altına almayı amaç edinmiş bu yapı 1914 yılından beri uygulanmakta olan uluslararası bir para sistemiydi. Sistemin temel amacı döviz kurlarını istikrarda tutmak, döviz denetimi ve ithalat kısıtlamalarını kaldırmak yoluyla yeterli uluslararası likiditeyi sağlamaktı. Bu amaçları gerçekleştirmek için sistem şu şekilde işlemekteydi: İlk olarak ABD hariç tüm IMF üyeleri ulusal paralarının değerini ABD Doları cinsinden tanımlamaktaydı; ikinci olarak ulusal paralar dolar karşısında %1'lik bir marj içinde dalgalanmakta, bu marjın dışına çıkılması durumunda uluslararası para otoriteleri dolar aracılığıyla dış müdahalede bulunabilmekteydi; son olarak dış ödeme güçlüğü çeken ülkeler devalüasyona en son çare olarak başvurmaktaydı. Bunun için de söz konusu ülke IMF'nin onayına gerek duymaktaydı (SÖNMEZOĞLU, 2000, s.188–189). Bu sistem yukarıda anılan gelişmeler sonucu 1973 yılında iflas etmiş, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler yarı sabit dolar kuru rejiminden dalgalı dolar kuru rejimine geçmek zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmelerin dışında ileride daha kapsamlı şekilde değinilecek olan 1973 ve 1974 yıllarında iki defa yaşanan petrol krizleri ile Sovyet Bloku'nun çökmesine bağlı olarak yaşanan uluslararası güç dengesinde yaşanan güç kayması olgusu üçüncü küreselleşme döneminin hazırlayıcıları olmuştur. Bu gibi politik ve ekonomik olayların dışında teknolojide yaşanan bir takım gelişmeler sürece ivme kazandırmıştır. Mikroçiplerin sanayiye uygulanması, fiber optik kablolar ile uydu sisteminin iletişimde kullanılması gibi teknolojik gelişmeler üretim ve telekomünikasyon maliyetlerini düşürmüş, bu yeni teknolojiler sayesinde dünya birbirine daha sıkı bir şekilde eklemlenmiştir (FRIEDMAN, 2000, s.17). Söz konusu gelişmeler üçüncü küreselleşme döneminin hazırlayıcıları olmuştur.

12. Küreselleşme Dönemlerinin Dinamikleri

Yukarıda anılan üç küreselleşme döneminin kendi içlerinde bazı dinamikleri vardır. Örneğin coğrafi keşifler ve merkantilizm politikaları birinci küreselleşme döneminin önemli dinamikleridir. Taylorizm ve Fordizm gibi uygulamalar da ikinci küreselleşme döneminin önemli dinamikleri olmuşlardır. Bu dinamikler birbirlerini etkileyerek yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına ve ortaya çıkan yeni dinamikler de yeni küreselleşme dönemlerinin oluşmasına sebep olmuşlardır.

120. Birinci Küreselleşme Döneminin Dinamikleri

Birinci küreselleşme dönemini 15. ve 18. yüzyıllar arasında sınırlamak mümkündür. Bu dönemin dinamikleri arasında coğrafi keşifler, merkantilizm politikaları ve modern devletin doğuşu gibi olaylar yer almaktadır.

1200. Coğrafi Keşifler

Batı dünyası Müslümanların siyasi, ekonomik ve coğrafi açıdan üstün olduğu geniş bir zaman aralığında kendi sınırları içine uzun süre hapsolmuştur. Müslümanların ticaret yollarını ele geçirmeleri, ticaret ve denizcilikten geçimlerini sağlayan ülkeleri yeni ticaret yolları ve yeni ülkeler bulmak zorunda bırakmıştır. Bu zorunluluk Amerika gibi kıtaların

keşfedilmesini, yeni coğrafyalar bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Yeni coğrafyaların zengin kaynakları kıta Avrupa'sına getirilmiş, kapitalist birikim sürecinin en önemli kaynağını oluşturmuştur. Bu manada kolonileşme hızlanmış, deniz aşırı memleketlerin ekonomileri bir bakıma kıta Avrupa'sına eklemlenmiştir. Batı yeni coğrafyalara kendi dini ve milli değerlerini de götürerek aslında kültürel bütünleşmenin temellerini de atmaya başlamıştır.

1201. Merkantilizm Politikaları

Merkantilizm milli devletlerin iktisadi anlayışlarının arka planını oluşturmaktadır. Merkantilizm orta çağın toprağa dayalı üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat anlayışına dayalı ticari sisteminde önemli değişimler yaşatmış bir ekonomik süreçtir (HABERMAS, 2002, s.9). Merkantilizm, sözcük olarak ticari kapitalizmi ve buna özgü bir sermaye birikimi sürecini ifade etmektedir (ŞAYLAN, 2003, s.40). İspanyolca tüccar anlamına gelen "mercator" kelimesinden türetilmiştir (İRGE, 2005, s.60). 16. ve 18. yüzyıllar arasında egemen iktisadi sistem olan Merkantilizm düşüncesi, bir ülkenin ekonomik zenginliğinin, bir bakıma o ülkedeki kıymetli maden miktarının, ülkenin gücü ve refahını belirleyen en temel etken olduğu anlayışına dayanmaktadır. Dünyadaki kıymetli maden miktarı sınırlı olduğundan devletleri bu konuda ciddi bir rekabet beklemektedir. Onun için bir devlet elindeki kıymetli maden miktarını arttırmanın yollarını aramalıdır. Bunu arttırmanın yolu da ülkeye altın ve değerli maden girişini teşvik etmekten, dışarı çıkışını da engellemekten geçmektedir. Bu yolla dış ticaret stokunda fazlalar oluşacak ve devlet daha da zenginleşecektir (SÖNMEZOĞLU, 2000, s.507).

Merkantilizmin kendi içerisinde bir takım ilkeleri vardır. Bu ilkelerin önemlileri şunlardır (AYDEMİR – GÜNEŞ, 2006, s.145- 146):

- Bir ülke değerli madenlere ne kadar çok sahipse o kadar çok güçlüdür. Bir ülkenin yöneticisi değerli maden miktarını arttırmak için gerekli her türlü önlemi almalıdır. İthalatın kısıtlanarak ticaretin arttırılması ve bu amaca yönelik savaşlar bu önlemlerin içinde sayılabilir.

- Dış ticarette fazla yaratmak için ihracat özendirilmeli, ithalat sınırlandırılmalıdır. Bu durum zenginliği de beraberinde getirecektir. Bu amaca yönelik olarak bu dönem içerisinde hammadde ihracatı yasaklanmış, mamul madde ihracatı da özendirilmiştir.

- Ülke içinde ticareti engelleyici kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Dış ticarette ise ödemeler dengesinin yakalanması için, altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin ülke içine akışı hızlandırılmalı, bunun içinde sıkı bir gümrük denetimi mekanizması oluşturulmalıdır.

- Değerli madenlerin ülkeye akışını sağlamak, mamul maddelerin geniş pazarlara rahatça ulaşmasını sağlamak kolonyalist devlet anlayışını, dolayısıyla güçlü bir devlet yapısını gerekli kılmıştır.

- Merkantilistler yukarıdaki düşünceleri hayata geçirebilmeleri için devletin iktisadi hayata etkin müdahalesini savunmuşlardır. Onlara göre, devlet ihracat hacmini arttırmak için ülke sanayini düzenleyecek, gerektiğinde sanayi kuruluşları kuracak ve sanayi kesimini sıkı kontrol altında bulunduracaktır. Dahası sanayi mallarının kalitesini kontrol etmek, ülkede ortak ölçü ve tartı birimlerinin kullanılmasını yaygınlaştırmak gibi görevler de devletin sorumluluğu altında olmalıdır.

1202. Modern Devletin Doğuşu

Modern devlet tarih sahnesine mutlakiyetçi monarşi şeklinde çıkmıştır. Pazarın genişlemesine koşut olarak ortaya çıkan modern devletin mutlakiyetçi monarşi formu, kural koyan ve bu kuralları uygulatan tekelci güç pozisyonundadır. Pazar mekanizmasının işlemesi için mutlakiyetçi monarşi yasalarla kural birliği oluşturmaya, iç barışı sağlamak ve otoritesini yerel güç odaklarına kabul ettirebilmek için askeri güce ihtiyaç duymuştur.

Modern devletin ilk şekli olan mutlakıyetçi monarşiler, önceki devlet şekillerinden üç temel işlevi yerine getirerek ayrılmışlardır (ŞAYLAN, 2003, s.39- 41):

Bunlardan ilki, yasa koyma ve düzen oluşturmadır. Devlet kamu adına bireylerden belli biçimlerde davranmalarını, belli davranışlardan da kaçınmalarını bir hak olarak talep

etmiştir. Devlet yasalarla düzeni sağlamaya, gerektiğinde de zor kullanarak düzeni oturtmaya çalışmıştır. 16. ve 17. yüzyılın modern devleti, pazar mekanizmasının işlemesi, meta üretiminin yaygınlaşması ve sermaye birikiminin sağlanması için iç barışı sağlama, böylece de istikrarlı ve güvenli pazarı oluşturma çabası içinde olmuştur. Devlet bunun için ticaret yollarının güvenliğine dikkat etmiştir. Yekvücut bir pazar oluşumunu sağlamak için de yerel soylulara ve gruplara otoritesini kabul ettirme amacında olmuştur. Yerel güçlerin etkinliğini kırmak için güç kullanmaktan da kaçınmamıştır.

Modern devletin ikinci temel işlevi etkin bir kamu finansmanı sağlamak şeklinde kendini göstermiştir. Ülke içinde barışı sağlamak ve düzeni korumak, ülke dışında da diğer devletlerle olan rekabeti kazanmak için sürekli bir ordu ve etkin bir yargı mekanizması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sürekli bir orduyu beslemek ve adaleti ülke içinde yaygın ve de sürekli hale getirmek, kamu finansmanı oluşturma zorunluluğunu doğurmuştur.

Modern devletin üçüncü temel işlevi ekonomi politikası olarak merkantilizm uygulamasıdır. 16. ve 18. yüzyıllar arası merkantilizm politikası kıta Avrupası'nın egemen ekonomi politikası olmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi merkantilizm altın, gümüş gibi değerli madenlerin mümkün olduğunca elde çok miktarda bulundurulmasının ve bunun sonucunda ticaret fazlasının sağlanmasının devletlerin refah seviyelerini ve gücünü arttıracağı temeli üzerine oturmaktadır. Merkantilizm bunun için yeni keşfedilen ülkelerdeki madenlerin ülke içine getirilmesini, bunun için silaha dayalı yöntemlerin kullanılmasını, hatta devlet destekli korsanlık faaliyetlerinin yapılmasını savunmuştur.

121. İkinci Küreselleşme Döneminin Dinamikleri

İkinci küreselleşme döneminin dinamikleri daha çok iktisadi alanda kendilerini göstermişlerdir. Sanayi devrimi, Taylorizm ve Fordizm uygulamaları bu dinamikler arasında sayılabilir.

1210. Sanayi Devrimi

Sanayi devrimi 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayıp daha sonra Kıta Avrupa'sına ve tüm dünyaya yayılan bir süreçtir. Bu süreçte buhar makinesinin icadı ve

bunu tamamlayan diğer teknik buluşların öncülük ettiği makineleşme olgusunun üretim ve tüketim yapısını değiştirdiklerine şahit olunmuştur. Makineleşme bireysel ve küçük ölçekli üretim yapısının değişerek kitlesel üretime geçişi beraberinde getirmiştir (DEMİR, ACAR, 1997, s.194). Sanayi devrimi ile birlikte atölye tarzı küçük oranlı üretimden, fabrikalara dayalı büyük oranlı üretim tipine geçilmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte toplumsal yapıda da değişimler yaşanmıştır. Fabrikaların çevrelerinde yeni yaşam alanları oluşmuş, kırdan kente işgücü göçü yaşanmıştır. Fabrikaların ağır çalışma koşulları işçi kesiminde birlik oluşturma duygusunu geliştirmiş, sendikaların temelleri yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

Sanayi devrimi Avrupa'nın ve daha sonra da dünyanın iktisadi ve sosyal hayatını derinden etkilemiş bir gelişmedir. Etkileri uzun süre hissedilmiş, dünya siyasetinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

1211. Taylorizm

Taylorizm 20. yüzyıl başlarında, hızla büyüyen kapitalist işletmelerde giderek karmaşıklaşan emeğin kontrolü sorununa çözüm getirmek üzere, kullanılan üretim teknolojisinin doğasından bağımsız olarak uygulanabilecek bilimsel yöntemler geliştirme çabasıdır (ANSAL, 1996, s.9). Amerikalı mühendis Frederick Winslow Taylor (1836–1915) modern işletme yönetimi biliminin kurucusu olarak kabul edilir. Taylor'un 1911 yılında yayınladığı "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı eseri yönetim alanında yazılmış ilk ve en önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Taylor düşüncelerini bu kitapta toplayarak, emek sürecinin kontrolü ve nasıl daha verimli kullanılabileceğinin ilkelerini ortaya atmış, bu düşünceleri Taylorizm olarak isimlendirilmiştir. Taylorizm kapitalist birikim sürecinin en önemli felsefesini oluşturmuş ve etkinliği uzun yıllar devam etmiştir. Taylorist üretim örgütlenmesi sadece kapitalist birikim sürecini etkilemekle kalmamış, işçilerin örgütlenme yapılarını da şekillendirmiştir. İşçiyi üretim sürecinde olabildiğince pasifleştirip makinelerin uzantısı konumuna düşüren bu anlayış işçilerin direnişleriyle karşılaşmış, sendikalaşma sürecini hızlandırmıştır.

Taylor insanın doğası gereği işi ağırdan alıp, işten kaytarma peşinde olduğuna inanır. Yani insan doğası gereği, işle dalga geçer ve üretim sürecini yavaşlatır. Dolayısıyla işçilerin başlarında bir yönetici veya denetleyici bulunmadan da üretim verimliliğinin

sağlanması, sekteye uğratılmaması gereken bir üretim anlayışına ihtiyaç vardır. Taylor, fabrikalarda yapılan işin işçinin kendi yeteneklerine, yani ustalığına bağımlı olması durumunu da etkin üretim sürecine ters bir olgu olarak görmüştür. Dolayısıyla işçilerin sadece çalışmasını, zihinsel faaliyetlerin de başkaca kişiler tarafından, yani mühendis ve teknisyenler tarafından yapılmasını önermiştir. Taylor, işin üretiminde sistematik bir analiz yöntemi kullanılmasının, böylece her parça işin nasıl ve ne kadar zamanda yapılacağının hesaplanabilinmesinin verimliliği arttıracağını savunmuştur. Bu düşünce de parça başına ücret sisteminin temellerini oluşturmuştur. Frederick W. Taylor'un yönetim anlayışındaki temel ilkelerin şu şekilde özetlenmesi mümkündür:

- Üretim sürecinin işçinin becerilerine olan bağımlılığından kurtulması gerekir. İşçilerin zihinsel faaliyetlerden çok fiziksel faaliyetlerde bulunması gerekir. Zihinsel faaliyet daha çok mühendis, teknisyen insanlar tarafından yerine getirilmelidir. Böylece vasıflı işçiye de gerek kalmayacak ve ucuz iş gücü daha kolay bulunabilecektir.
- Organizasyonda tüm yetki ve sorumluluklar merkezde ve yöneticilerde toplanmalıdır. Böylece üretim sürecinde tam kontrol sağlanacaktır.
- Personelin bilimsel ilkeler doğrultusunda eğitilmesi şarttır. İşe uygun personel de bilimsel yöntemlerle seçilmelidir.
- Organizasyonda hiyerarşik bir yapı oluşturulmalıdır (ANSAL, 1996, 9- 10, www.canaktan.org/canaktan-personal/canaktan-araştırmalari/toplam-kalite/aktan-toplam-kalite-turkiye.pdf.-12.04.2006).

Taylor'un görüşleri Batı dünyasında uzun süre egemen olmuş, Fordizm'in temellerini atmıştır. Hatta Sovyetler Birliği'nde bile Taylorizmin etkileri görülmüştür. Taylor'un ilkeleri zamanla önemini kaybetmiş, Taylor insanları makine gibi görmekle, yönetim mühendisi olmakla suçlanmıştır.

1212. Fordizm

"Fordizm", ilk olarak 1930'larda Antonio Gramsci ve Henri de Man tarafından ortaya atılmış olan bir kavramdır (KOSGEB, 2005, s.25). Taylor'dan sonra geleneksel işletme yönetimi anlayışının ikinci önemli ismi Henry Ford (1863–1947)'dur. Ford, sanayide seri

üretim tekniklerinin ve kitle üretiminin uygulanmasını önermiş ve sahibi olduğu Ford Motor Şirketi'nde düşüncelerini hayata geçirmiştir. Ford, işlerin basit parçalara ayılarak, uzun eğitime ihtiyacı olmayan kalifiyesiz işgücü tarafından yapılmasının maliyetlerde azalma anlamına geleceğini ve seri üretimi arttıracağını savunmuştur (www.canaktan.org/canaktan-personal/canaktan-araştırmalari/toplam-kalite/aktan-toplam-kalite-turkiye.pdf.- 12.04.2006).

Ford, kendi fabrikasında ucuz ve seri üretime dayalı otomobiller üretmiştir. Amacı sıradan ailelerin de otomobil sahibi olmasını sağlayarak kitlesel satışlar gerçekleştirmekti. Hatta kendi işçilerine yüksek ücretler ödeyerek onları otomobil sahibi olmaya özendirmiştir. Bu basit ama faydalı görülen üretim ve pazarlama stratejisi kapitalizm adına atılmış önemli bir adım olmuştur. Çünkü Ford bu düşünceleriyle 20. yüzyılın ilk kitle tüketimi ve üretiminin yükselişinin işaretlerini vermiştir (HİRA, ŞAN, 2003, s.5–6).

Fordist üretim biçimi, Taylorist üretim ilkelerinden etkilenmiştir. Fordist üretim yapısında fabrikalarda küçük parçalara bölünen işler, yapılış sırasına göre bir hatta dizilmektedir. Bu durum işçilerin üretim sürecinde makine ya da parça alıp gelmek gibi zaman kaybedici unsurları kaldırmıştır. Bunun yerine, üretilen şeyin doğası gereği yapılması gerekenler bir işlem sırası içinde bir hat üzerinde dizilmiş, yapılan şeyin iş istasyonları boyunca hareket ettirilmesi sağlanarak Fordist Montaj Hattı (akar band) oluşturulmuştur. Akar band uygulaması Fordist üretim sisteminin sembolü haline gelmiştir. Fordist üretimde esneklik yoktur. Çünkü üretim hattına her işlem için ayrı makineler yerleştirilmiştir. Bu makinelerin maliyeti yüksek olduğundan kitlesel üretimi gerektirmektedir. Az miktarda malın üretimi için uygun değildir. Üretilen malların niteliği makinelerin yapısını belirlediğinden, bir ürün tipinden diğerine geçmek zor ve maliyetli olmuştur. Dolayısıyla Fordist üretim sistemi esnek değildir. Ayrıca üretimde süreklilik büyük stoklar ile üretim istasyonları arasında ara stoklar oluşturulmasını gerektirdiğinden, bu sitemde stoklama maliyetleri de yüksek olmuştur. Fordist üretim sisteminin genel karakteristikleri iş bölümü, seri hareket ve üretimde sürekliliktir. Kitle tüketiminde yaşanan artışlar, büyük üretim yapmayı olanaklı kılan Fordist üretim sisteminin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Hatta sistem başta ABD olmak üzere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır (ANSAL, 1996, s.10–11).

Fordist üretim sisteminin temel özelliklerinin şu şekilde sıralanması mümkündür:

- Sermaye yoğun büyük ölçekli üretim,
- Esnek olmayan bir üretim süreci,
- Katı bir hiyerarşik ve bürokratik yapı,
- Rutin işler yapan yarı eğitimli işgücü kullanımı,
- Güçlü bir bütünleşme eğilimi,
- Milli pazarların korunması, gümrük duvarları yoluyla korunan pazarlarda uzun süreli standart mal üretimi.

Fordist üretim sistemi sadece üretimi ve sermaye birikimini etkilemekle kalmamıştır. Fordist üretim biçiminin yaygınlık kazanması ile birlikte fabrika, endüstri toplumunun merkezi haline gelmiştir. Fabrikalar eğitim kurumlarından aile yapısına kadar her alanda etkili olmuşlardır. Eğitim kurumları kitle eğitimi çerçevesinde öğrencilere endüstrinin gerektirdiği her şeyi zamanında yapmak, gösterileni kafa kullanmadan öğrenmek gibi akar bandın gerektirdiği bireyleri yetiştirmiştir. Yine bu dönemde sendikalar ve mesleki kuruluşlar gibi kitle kuruluşları da güçlenmişlerdir (KOSGEB, 2005, s.25–26).

Fordizmin etkileri 1970'li yıllardan itibaren etkinliğini yitirmiştir. Aşırı iş bölümü nedeniyle vasıflı iş gücüne fazla yer bırakmayan, sabit üretim bantları sayesinde tüketicinin isteklerini fazla dikkate almayan, kitlesel üretim nedeniyle stoklama maliyetlerini arttıran bu sistem yerini esnek üretime dayalı Post-Fordist anlayışa bırakmıştır (SARI GERŞİL, 2004, s.153).

122. Üçüncü Küreselleşme Döneminin Dinamikleri

Üçüncü küreselleşme döneminin dinamikleri çeşitlidir. Bunlardan Keynesyen Refah Devleti, Bretton Woods sistemi gibileri belli dönemlerde etkin olmuş ve daha sonra etkinliğini yitirmişken, liberalizm olgusu, Enformasyon Devrimi gibileri ise günümüzde de etkinliğini devam ettirmektedir.

1220. Liberalizm Olgusu

Liberalizm kavramı sözcük olarak "liberal" (serbest) kelimesinden türetilmiş olup, özgürlükçülük anlamına gelmektedir (İRGE, 2005, s.62). Liberalizm, kamu otoritesinin ekonomik, sosyal, dinsel vb. süreçlere müdahale etmesine, ya da bu süreçlere kendi isteği doğrultusunda yön vermek gibi düşüncelerine karşı çıkılması gerektiğini savunan görüştür. Liberalizm felsefesinin iktisadi ve siyasi olmak üzere iki cephesi vardır. İktisadi liberalizm devletin ekonomiye müdahale etmemesi ya da iktisadi hayatı yönlendirmeye yönelik devlet müdahalesinin asgariye indirilmesi gerektiğini savunur. İktisadi liberalizm piyasada oluşacak olan arz-talep dengesinin ekonomik ve sosyal açıdan en yararlı sonuçları doğuracağını ileri sürer. Siyasi liberalizm ise, kamu otoritesinin bireylerin hayatını yönlendirmemesi, sosyal hayatın oluşmasında devlet müdahaleciliği olmaması gerektiğini savunur. Ona göre en iyi hükümet en az hükmeden hükümettir (DEMİR-ACAR, 1997, s.145).

Liberalizm felsefesinin kurucusu olarak Adam Smith (1723–1790) kabul edilir. Smith'e göre ticarette devlet müdahalesi tekelciliğe yol açar ve bu tekelcilik kaynakların yanlış alanlara yığılmasıyla sonuçlanır. İnsan doğasında var olan çıkarını kollama ve onu en çoğa çıkarma gayreti devlet tarafından desteklenmelidir. Bu içgüdü serbest bırakıldığında birey kendisi için en karlı olana yöneleceğinden bu davranıştan hem tek tek bireyler, hem toplum hem de devlet en yüksek karı sağlayacaktır. Smith serbest ticari ortamın sağlanması için devletin başta iç ve dış ticarete konan engeller olmak üzere bir takım görevleri üstlenmesi gerektiğini savunmuştur (DAĞDELEN, 2004, s.15).

İktisadi düşünceler tarihi içinde liberalizmin ticari kapitalizme ve ticari kapitalizmin ekonomi politikası olan merkantilizme tepki olarak doğduğunu söylemek mümkündür. Liberalizm daha çok, sanayi kapitalizminin çıkarlarını yansıtmaktadır. Liberalizm ekonomik hayatta meta üretim ve değişim sistemine devlet eliyle de olsa hiçbir müdahale yapılmamasını savunur. Çünkü bu tür müdahaleler meta üretim ve değişim sürecinin doğasında bulunan doğal uyumu ve bütünleşmeyi ortadan kaldırır. Bu durum ise bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması, bazı bireylerin başka bireyler üzerinde baskı oluşturmasına sebep olur. Özgürlüklerin kısıtlandığı ve bireylerin baskıya maruz kaldığı ortamlarda toplumsal ahenk bozulur ve toplumsal çatışma durumu ortaya çıkar. Liberal felsefe bu

durumu “laisser-faire” (bırakınız yapsınlar) sözcükleri ile sloganlaştırmıştır (ŞAYLAN, 2003, s.47–48).

Liberalizmin dört temel ilke üzerinde oturduğu söylenebilir. Bunlardan ilki kişiyi birey olarak ele alan, fikirlerine ve eylemlerine özgürlük tanıyan, onu toplum ve devletin asıl amacı olarak kabul eden bireyciliktir. İkinci ilke bireyin herhangi bir dış etki ve zorlama olmadan hareket etmesi gerektiğini savunan, liberalizmin özünü ve anlamını teşkil eden özgürlüktür. Üçüncü temel ilke piyasa ekonomisinin yani kendiliğinden oluşmuş doğal düzenin kendisidir. Son ilke de liberal devlet ilkesidir. Bu ilke liberal devleti liberal demokrasi ve sınırlı devlet anlayışı arasına yerleştirir. Liberal devlet ilkesi liberal anlayışın oluşması ve işlemesini sağlayacak olan politik zeminin tasviridir (ÇETİN, 2001, s.219).

Liberalizm olgusu çok geniş bir şekilde ele alınabilir. Burada kısaca ne olduğu ve hangi ilkelere dayandığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Liberalizm yıllar boyunca ekonomik ve sosyal düzeni derinden etkilemiş önemli bir olgudur. Liberalizm sosyalizm ve faşizm gibi kendi düşmanlarını da yaratmış, bunlarla yaptığı savaştan galip çıkmıştır. Liberalizm günümüzde yaşanan üçüncü küreselleşme döneminin de en önemli itici gücü olmuştur.

1221. Keynesyen Refah Devleti Anlayışı

Keynesyen Refah Devleti anlayışı 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’ndan sonra ekonomide yaşanan sıkışmaya ve kar hadlerinde yaşanan düşüşe çözüm getirmek üzere ortaya çıkmış iktisadi bir devlet anlayışıdır. Burada öncelikle Keynesçiliğin ne olduğu üzerinde durmakta fayda vardır. Keynesçiliği kısaca İngiliz ekonomist John Maynard Keynes (1883–1946) ve izleyicileri tarafından ortaya atılan, tam istihdam ve optimum refah düzeyinin bilinçli ve gerektiğinde bu amaçları sağlamak için piyasaya müdahale edilen kapitalist bir rejimle sağlanabileceğini savunan iktisadi öğreti olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle 1929 buhranından sonra yaygınlaşan işsizlik ve düşen talep sürecine çözüm bulmak adına ortaya atılan keynesyen doktrin, klasik iktisadi anlayışın tersine tasarruf ve yatırımların faiz oranı karşısındaki duyarlılığının yüksek değil, düşük olduğu ve faiz oranını tek başına yatırım-tasarruf eşitliğinin sağlayamayacağını savunur. Ayrıca fiyat ve ücretlerin aşağı ve yukarıya doğru esnek olmasının tam istihdam düzeyini sağlayacağını ileri süren klasik anlayışa karşı çıkılarak, tam istihdamın sağlanabilmesi için

efektif talebin kamu harcamaları yoluyla sürekli canlı tutulması savunulmuş, gelir dağılımındaki adaletsizliğin de konulacak vergiler yardımıyla düzeltilebilineceği vurgulanmıştır (DEMİR-ACAR, 1997, s.132–133).

Yukarıda değinilen kamu harcamalarının talebi arttıracağına ilişkin görüş kamu harcamalarında yaşanan artışla kendini göstermiştir. Kamu harcamaları içinde sosyal harcamaların önemli bir yer tuttuğuna da şahit olunmuştur. 20. yüzyılın başından 1960'a kadar olan dönemde kamu bütçesi içinde sosyal harcamaların payı Almanya'da yüzde 30'dan yüzde 62'ye, İngiltere'de yüzde 20'den yüzde 47'ye, İsveç'te yüzde 30'dan yüzde 53'e çıkmıştır. Bu durum sonraki dönemlerde de artarak devam etmiş, Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH)'nın yaklaşık yarısı kamu harcamalarına ayrılırken, yaklaşık üçte biri ile dörtte biri arasındaki pay da sosyal harcamalara gitmiştir. 1970 yılı ile birlikte bu rakamlarda ciddi düşüşler yaşanmıştır. Örneğin 1981 yılında Batı Almanya'da gayrı safi milli hasıla içindeki kamu harcamalarının payı yüzde 49, sosyal harcamaların payı yüzde 31 olarak gerçekleşmiştir (KORAY, 2003, s.68).

Keynesyen Refah Devleti dönemi 1970'li yıllarda yaşanan krize kadar varlığını devam ettirmiştir. Daha önce değinilen Bretton Woods anlayışının çöküşü ve ileride değinilecek olan petrol krizleri Keynesyen Refah Devletinin sonunu getirmiştir. Keynesyen Refah Devleti döneminde dünya üretim ve ticaret oranlarında önemli artışlara şahit olmuş, bu dönem birçokları tarafından altın çağ olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde dünya daha çok üretir ve ürettiğinden daha yüksek bir hızda ticaret yapar hale gelmiştir. 1948 ile 1953 yılları arasında ticaret artış hızı yüzde 6,7 olarak gerçekleşirken, bu oran 1958–1963 yılları arası yıllık otalama yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. 1963 ile 1968 arası dönemde ticaret artış hızı yüzde 8,6 ya ulaşmıştır. Bu rakamlar dünya iktisadında modern zamanlarda görülen en yüksek rakamlardır ve bu dönemde ticaret üretimden fazla artmıştır. Bu artışın sebeplerini kısaca, üretim cephesinde teknolojik gelişme ve iş gücü verimliliğindeki artışa, iş gücü arzı fazlalığından kaynaklanan ücretlerin düşük olmasına yönelik baskılara ve ilksel ürün fiyatlarının düşük olmasına, talep cephesinde ise devlet harcamalarındaki daha çok askeri harcamalar ve yatırım harcamalarından oluşan artışa dayandırmak mümkündür (DAĞDELEN, 2004, s.12).

Keynesyen Refah Devletinin ortaya çıkmasında emeğin örgütlenmesinin de etkisi olmuştur. 1917 devrimi sonrası Rusya'da kapitalist anlayışa ters bir devletin kurulması, Batı emek piyasasını fikri manada etkilemiştir. Marksist düşüncelerin kapitalist dünyaya yayılmasından korkulması liberal anlayışa ters olan Refah Devleti kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Aslında Refah Devleti kapitalist ekonomi ile çoğulcu demokrasi gibi iki temel yapısal niteliğin yanında üçüncü temel yapısal nitelik olarak ortaya çıkmış ve bu iki temel yapı arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Keynesyen Refah Devletinin oluşması kapitalistleşme ve endüstrileşmenin getirdiği sorunlarla ilgili olduğu kadar yukarıda da belirtilen işçi sınıfının toplumsal ve siyasal güç dengesinde belirli bir ağırlık kazanmasıyla da ilgilidir (KORAY, 2003, s.66).

1222. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

Bretton Woods sistemi 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra, dünya ekonomisinde yaşanabilecek dalgalanmaların önüne geçmek amacıyla kurulmuş bir mali sistem anlayışı olmuştur. Liberal bir finansal düzenin refah devleti ile çelişeceği düşüncesi ile ortaya atılan bu sistem, devletlere refah ve kalkınma masraflarını karşılamaları için düşük riskli belirli bir finansal akım düzeyini garanti etmekteydi. Yine bu sistem, uluslararası finansal işlemlerin, artan dış finansman talebini karşılama konusundaki güvenilirliğine olan inancı besleyerek uluslararası finansal etkinliklerin serbestleşmesi için uygun bir ortam sağlamıştır (ERDOĞAN, 2003, s.12–13).

Bretton Woods sisteminin çöküşünde kendi içinde yaşadığı yetersizliklerin ve ABD ekonomisinin ödemeler dengesinde yaşadığı sıkışmanın rolleri olduğu kadar, 1973–79 yıllarında iki defa yaşanan petrol krizlerinin de rolü olmuştur. 1973 yılında OPEC ülkelerinin ambargosu ile petrol fiyatlarının yüzde beşyüz artması Bretton Woods sistemini çökertmekle kalmamış gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin 1982 yılı sonuna kadar gelişmiş ülkelerin ticari bankalarına olan borçlarını 215 milyar dolar arttırmıştır. Banka faizlerinin düşmesi bu ülkeleri ticari bankalardan borçlanmaya yöneltmiştir. Banka faizlerinin böylesine düşük olmasının sebebi de OPEC ülkeleriydi. Şöyle ki, petrol ihraç eden ülkeler petrol şoku sonrası elde ettikleri büyük kazançları gelişmiş ülkelerin bankalarına yönlendirmişlerdi. Uluslararası piyasalara aktarılan böylesine büyük likit bir kaynak, sanayileşmiş ülkelerdeki durgunlukla birleşince banka faizlerinin düşük

seviyelerde kalmasına sebep olmuştu. Ticari bankalar ise ellerindeki bu atıl kaynağı, uygun faizlerle gelişmekte olan ülkelere kullandırtma yolunu seçmişlerdi. Böylesine ucuz bir borçlanma fırsatını gelişmekte olan ülkeler sonuna kadar kullanmışlar, neticede bu dönem içerisinde ticari banka borçlarında olağanüstü bir genişleme yaşanmıştır. Ticari banka borçlarının ihracata oranı yüzde 60'dan yüzde 130'a yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bu borçları dış borçlanma ya da hazine bonoları yoluyla kapatmaya çalışmaları borçlanma sorununu daha da arttırmış, söz konusu ülkelerin dış borçları 1980–1990 dönemi arası 1.200 Milyar ABD doları seviyesine çıkmıştır (DPT, 1995, s.30).

Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birlikte sistemin kalkınma ve ödemeler dengesi sorunlarına çare olarak sunduğu ithal ikameci politikalar terk edilmiştir. Bu aşamadan sonra dışa açık sanayileşme politikası ile birlikte liberal ekonomi politikaları izlenmeye başlanmıştır. Neo-liberal ekonomi dönemi olarak adlandırılan bu dönemde temelde şu politikalar takip edilecekti. Ülkelerin dış denge sorunu ancak ticaretin liberalizasyonu ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan ihracat artışı ile çözümlenebilir. İhracat sayesinde de ülkedeki iş gücünün teknik düzeyi artarken, istihdam artmış olur ve sonuçta ekonomik bağımsızlık sağlanmış olur. Tüm bunların olabilmesi için de ülkenin teknolojiye, yatırıma ve ticari akımlara açık kapı politikası uygulaması şarttır. Ayrıca özel sektörün geliştirilmesi, fiyat kontrollerinin, tarifelerin ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması, alt yapı yatırımlarında monopollerin sınırlandırılması gerekmektedir (DAĞDELEN, 2004, s.17).

Bretton Woods sisteminin çöküşü dünya iktisadında 1970'lere kadar yaşanan büyümenin de durması anlamına gelmekteydi. Özellikle 1960–1970 arası uluslararası finansal piyasalarda yaşanan olaylar, petrol krizi, kamu finansman maliyetlerindeki artış ve dünya genelinde artan işgücü maliyetleri Bretton Woods sistemi ile birlikte 1929 bunalımı sonrası yaşanan uzun soluklu refah döneminin de sonunu getirmiştir. Bu sayılanlar en genel sebepleri oluşturmuştur. Özelde ise ABD ekonomisinin eski gücünden kaybettikleri ve buna bağlı olarak dolara olan güvenin sarsılması yer almaktadır. Sonuçta ABD 1971'de doları dalgalanmaya bırakmış ve müteakiben de diğer ülkeler sabit para sistemini terk etmiştir. Böylece Bretton Woods sistemi çökmüş, ulus devletin başrolde yer aldığı Keynesyen Refah Devleti anlayışı da iflas etmiştir (DAĞDELEN, 2004, s.12–13).

1223. Neo-Liberal Dönem ve Liberalizasyon Olgusu

Keynesyen Refah Devleti anlayışının 1970'lerin başında iflas etmesi kapitalist ülkeleri yeni arayışlara itmiştir. Aslında bütün küreselleşme dönemlerinde egemen düşünce olan liberal anlayış refah devleti anlayışıyla bir müddet kesintiye uğramıştır. Keynesyen Refah Devleti anlayışının çöküşüyle birlikte, müdahaleci olmayan devlet anlayışını sloganlaştıran liberal düşünce yeniden egemen hale gelmiştir. Liberal anlayışın bu yeni formuna Neo-Liberalizm adı verilmiştir. Bununla birlikte Neo-Liberalizmin iktisadi ve siyasi hayattaki bir formu olan liberalizasyon olgusu da küreselleşme ideolojisinin en önemli unsuru haline gelmiştir (DAĞDELEN, 2004, s.8).

Sanayileşmiş ülkelerin neo- liberal politikalara geçiş yapmasında kar hadlerinde yaşanan önemli düşüşler ve petrol fiyatlarının hızlı artışıyla birlikte şiddetlenen enflasyonist eğilimler önemli rol oynamıştır. Kriz durumunda kurtulma yollarını arayan sanayileşmiş ülkeler çıkış yolu olarak az gelişmiş ülkelere yönelmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin kapitalist düzene eklemlenmesi bu dönemde gelişmiş ülkeler için şu açılardan önem arz etmekteydi. İlk olarak bu dönem içinde az gelişmiş ülkeler dünya ekonomik düzenini sorgulamaya ve daha adil bir ekonomik düzen çağrısında bulunmaya başlamışlardı. İkinci olarak az gelişmiş ülkelerde yaşanan sanayileşme süreci gelişmiş ülkeleri endişeye sevk etmişti. Çünkü uluslararası düzende kendilerine yeni rakipler istememekteydiler. Son olarak da küresel düzeyde yaşanan finansal kriz sonucunda az gelişmiş ülkelerin sanayileşmiş ülkelere olan borçları kabarmıştı. Bu durum az gelişmiş ülkelerin borç krizine sürüklenmelerine neden olmuştu. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin krizden çıkmasının tek çaresi olarak ihracata yönelmelerini görmüşlerdir. Bu türden sebepler kapitalist dünyanın yönünü az gelişmiş ülkelerin dünyasına çevirmesine sebep olmuştur (ŞENSES, 2004, s.3).

Kapitalist batının yüzünü az gelişmiş ülkelere çevirmesiyle IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların etkinliğinde neo-liberal politikalar hızla yayılmıştır. Özetle bu politikalar, mal ve faktör piyasalarında devlet müdahalelerinin kaldırılmasından, finans piyasalarının serbestleştirilmesinden, gümrük tariflerinin minimuma indirilip dış ticaretin serbestleştirilmesinden, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesinden, yabancı yatırımların

serbestleştirilmesinden ve benzeri birçok serbest piyasa ekonomisi için elzem olan düzenlemelerden ibaretti.

Söz konusu dönemde herhangi bir ulus devletin himayesine gerek duymadan dünyanın her noktasına yatırım yapan ve ticari faaliyetlerde bulunan çok uluslu şirketler de neo-liberal politikaların yayılmasında etkili olmuşlardır. Bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin desteğini arkasına alan uluslararası ekonomik kuruluşlar, çokuluslu şirketler ve sanayileşmiş ülkeler ideolojik ve ekonomik düşüncelerini diğer ülkelere taşımakta zorluk çekmemişlerdir. *1970'lerin ortalarında Britanya Hükümeti'ni, 1981'de Fransa'da Mitterand hükümetini "tek ülkede keynesçilik imkansızdır" demeye iten söz konusu ideoloji o dönemde, aynı anda bütün dünyaya egemen olmuştur* (DAĞDELEN, 2004, s.13–14*)*. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşünü izleyen zaman içerisinde eski sosyalist ülkelerin de neo-liberal politikaları kabul etmesi sanayileşen Batı dünyası dışında kalan ülkelerde "başka alternatif yok" söylemini yaygınlaştırmış ve neo-liberal politikaların daha hızlı yayılmasına sebep olmuştur (ŞENSES, 2004, s.4).

Neo-liberal dönemin iktisadi anlayışı arz yönlü olmuştur. Keynesyen Refah Devletinin iktisadi anlayışı ise talep yönlüydü. Arz yönlü iktisat anlayışı, devletin tam istihdamı sağlama ve toplumsal refahı arttırma amacına yönelik ekonomik programlarının piyasa ekonomisinin yaratıcı ve dinamik özelliğini yok ettiği anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla arz yönlü ekonomi politikaları devletin ekonomik alandaki müdahale ve kontrollerinin azaltılmasını, vergilerin indirilerek kamu harcamalarının asgariye düşürülmesini ve kamu maliyesinin piyasa üzerindeki etkinliğinin sınırlandırılmasını hedef seçmiştir. Arz yönlü iktisadi anlayışta üretim ve arz önemlidir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltma önemli görülmemektedir. Aksine arz yönlü iktisadi anlayışa göre gelir dağılımındaki eşitsizlik serbest piyasa kurallarının bir icabıdır. Çünkü ekonomik büyüme ile birlikte toplumun bütün kesimlerinin geliri yükselmektedir. Dolayısıyla eşitsizlik ortadan kalkmasa bile ekonomik büyüme herkesin, bu arada yoksulların da gelirini yükseltmektedir. Böylece toplumdaki bütün bireylerin refahı artmaktadır (MİYNAT, 2002, s.188–189).

Neo-liberal dönemin iktisadi, sosyal ve siyasi anlayışı olan liberalizasyon olgusu 1970'lerde ortaya atılıp, 1980'lerde yayılmaya başlamış ve 1990'larda da ivme kazanarak

dünyadaki tek geçerli anlayış olarak kendini göstermiştir. Liberalizasyon birçok ülkenin yerel mal ve finans piyasalarını teknolojik alanda yaşanan devrimin etkisiyle birbirine eklemlemiş, küresel bir mal ve finans piyasası oluşturmuştur. Bu dönemde finansal piyasaların akışkanlığının artması, SSCB'nin dağılması, ulus aşırı şirketlerin sayısının ve etkinliğinin artması ile serbest piyasacı efsanenin hızla yükselmesi dünya konjonktüründe değişimler yaratmıştır. Bu değişmeler temelde IMF, Dünya Bankası, OECD ve DTÖ gibi küresel iktisadi kuruluşlarla, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi ulus aşırı birliklerden güç almışlardır. Bu kuruluşlar ve birlikler liberalizasyon sürecinin hayata geçirilebilmesi için serbest piyasa ekonomisinin gereklerini gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere dayatmışlardır.

Liberalizasyon süreci ticari liberalizasyon, finansal liberalizasyon ile siyasal ve yönetsel liberalizasyon politikalarından oluşmaktadır. Bu politikaların şu şekilde tanımlanmaları mümkündür:

Ticari Liberalizasyon, mal ve hizmet ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ile uluslararası serbest ticaretin sağlanmasını bir arada hedefleyen yaklaşımdır (DAĞDELEN, 2004, s.6–7).

Finansal liberalizasyon ise gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke hükümetlerinin gelişmiş ülkelerin finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek adına bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucudur. Finansal liberalizasyon yurt içi finans piyasalarının uluslararası finans piyasasına eklemlenmesi amacıyla üretilen politikalardan oluşmaktadır (DUMAN, 2004, s.41).

Bu arada deregülasyon kavramına açıklık getirmekte fayda vardır. Deregülasyon, devletin tekelinde toplanmış üretim, dağıtım, karar, izin, onay yetkilerinin ortadan kaldırılmasını sağlayan düzenlemeler anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle deregülasyon, kuralsızlaştırma, kural koyma yetkisini kaldırma ve bu yetkiyi özel sektör ya da özel sektörle iç içe işleyen sivil toplum kurumlarına devretme demektir (AYMAN GÜLER, 2003, s.33). Deregülasyon uygulamaları Thatcher İngilteresi'nde ve Reagan ABD'sinde hayata geçirilmiş ve savunulmuştur.

Siyasal ve yönetsel liberalizasyon ise, siyaset ve yönetim mekanizmalarının, önce ulus-devletlerin kontrolünden çıkarılarak daha sonra uluslararasılaştırılması süreci olarak tasvir edilebilir. Bu amaçla deregülasyonla, özelleştirme ve yerelleşme uygulamaları kullanılmakta ve merkezi devletin karar alma ve uygulama olanakları özel sektör ile sivil toplum örgütleri lehine daraltılmakta hatta merkezi devletin doğal haklarını devretmesi gündeme gelmektedir (DAĞDELEN, 2004, s.6–7,26–27).

Siyasal ve yönetsel liberalizasyon süreci şu politikalar üzerine inşa edilmiştir:

- Üniter devlet yapılanması yerine yerelci-federal bir yapı benimsenmiştir,
- Sosyal devlet anlayışı terk edilerek, düzenleyici-denetleyici bir devlet yapısı benimsenmiştir,
- Yerli-yabancı ayrımı gözetilmeksizin bütün şirketlere açık yönetişimci bir karar yapısı benimsenmiştir. Burada yönetişimci kelimesinin anlamı "karşılıklı yönetim" ve "etkileşim içinde yönetim" olarak tanımlanabilir. Yönetişim kavramının sivil toplum ve otonomi kavramlarıyla yakından ilgisi vardır (UÇKAN, 2003, s.1).
- Kamu personeli sistemi ile kamu hukukunun ortadan kaldırıldığı, özel hukuka dayalı bir bürokratik yapı kabul edilmiştir (AYMAN GÜLER, 2003; s.3, DAĞDELEN, 2004, s.26–27).

Yerelleştirme kavramını klasik anlamda ulus devlet yapısı içinde merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımı şeklinde tarif etmek mümkündür. Klasik anlamda bu tarif yerel yönetimlerin ulus devlet bütünü içinde merkezi yönetime oranla güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde yerelleştirme ise merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi yönetsel yetkilerin taşra kuruluşlarına, yarı özerk kurumlara, yerel yönetimlere, meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile şirketlere aktarımı olarak görülmektedir (KÖSE, 2003, s.25). Yerelleştirme kavramı iki tür ihtiyaçtan kaynaklanabilir. İlk olarak nüfusun büyümesi, kentleşmenin hızlanması ve kentsel birimlerin sayısının artması, kentsel ihtiyaçların, ekonomik ve sosyal yaşamın çeşitlenmesi ülkenin tek bir merkezden yönetilmesini güçleştirebilir. Böyle durumlarda bazı yetkilerin il teşkilatlarına ve giderek seçilmiş yerel yönetimlere devri söz konusu olabilir. İkinci olarak da merkezi yönetimde gerilimin artmasına bağlı olarak bazı yetkilerin yerel yönetimlere devri gündeme gelebilir (DPT, 2000, s.59).

Yerelleştirme kavramı devletin hantal yapısına yeniden işlevsellik kazandırma iddiasındadır. Bu amaçla yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, halkın yönetimde alınan kararlarda daha fazla pay sahibi olmasını hedeflemektedir. Buna karşın yerelleştirmenin üniter devlet yapısını aşındırmaktan başka bir şey olmadığı iddiası da taraftar bulmaktadır. Yerelleştirme karşıtlarına göre söz konusu olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi değil, âdemi merkeziyetçilik ilkesinin güçlendirilmesidir. *Âdemi merkeziyetçilikten kasıt, mahalli idarelerin merkezi yönetim karşısındaki yetki ve özerkliğinin genişletilmesi; merkezin gücünün kırılması; yetkilerin merkez ile taşra arasında paylaştırılmasıdır* (DEMİR-ACAR, 1997, s.241). Dolayısıyla yerelleştirmeden bahsederken üniter yapının karşıtı olan yerel-federal yapıdan da bahsedilmektedir. Üniter yapı merkezidir, buna karşın yerel-federal yapı âdemi merkezidir. Ayrıca yerelleştirme de bir başka amaç da devlete sosyal devlet olma vasfını kazandıran başlıca görev alanlarının özelleştirilmesidir. Yani yerelleştirme ve özelleştirme ortak amaca hizmet etmektedir. O da küresel sermayenin liberalizasyon ihtiyacını karşılamaktır (AYMAN GÜLER, 2003, s.34). Nitekim özelleştirmenin geri kalmış ülkeler için liberalizasyon politikaları doğrultusunda hayatiliği başta IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından sık sık vurgulanırken, gelişmiş ülkelerde özelleştirmenin çeşitli yöntemlerle sınırlı tutulması akıllarda soru işareti bırakmaktadır. İngiltere'den sonra Fransa'da da özelleştirmede yabancılara satılacak hisselerin %15–20 aralığında tutulması bunun en somut örneğidir (KAZGAN, 2000, s.179).

1224. Enformasyon Devrimi

Üçüncü küreselleşme dönemini diğer dönemlerden ayıran en belirgin özellik iletişim alanında yaşanan büyük sıçrama olmuştur. Bu çalışmada küreselleşme üç dönem içerisinde ele alınıp incelenmiştir. Ama bazı bilim adamı tam manasıyla küreselleşme olarak nitelendirilebilecek dönemin üçüncü dönem olduğu kanısındadır. Önceki küreselleşme dönemleri ulaşımda yaşanan kolaylıklara dayanıyorken, bu gün içinde yaşanılan küreselleşme dönemi ise telekomünikasyon maliyetlerindeki düşüşe dayanmaktadır (FRIEDMAN, 2000, s.17).Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, fiber optik kabloların ve uydu alıcılarının iletişimde kullanılması ve de en önemlisi olarak görülen internetle dünyanın bir ağ içerisinde birleştirilmesi enformasyon devriminin en belirgin emareleridir.

Friedman üç tür alanda yaşanan demokratikleşmenin enformasyon devrimiyle iç içe geliştiği kanısındadır. Bunlardan ilki teknolojinin demokratikleşmesi, ikincisi enformasyonun demokratikleşmesi, üçüncüsü ise finansın demokratikleşmesidir. Yani enformasyon devrimiyle yaşanan gelişmeler ve değişmeler yukarıdaki üç alanı da ama en önemlisi finans alanını değiştirmiş ve geliştirmiştir.

Teknolojik demokratikleşmenin temelini bilgisayarlaşma, telekomünikasyon teknolojileri, minyatürleşme, sıkıştırma teknolojisi ve dijitalleşme gibi çeşitli yeniliklerin 1980'lerde bir araya gelmesi oluşturur. Teknolojik alanda yaşanan değişmelere yetişmek zor hale gelmiştir. Örneğin mikroçip alanındaki yenilikler son otuz yıl içinde bilgisayarların işlem gücünün yaklaşık her on sekiz ayda bir iki katına çıkmasını sağlamıştır. Sıkıştırma teknolojisindeki ilerlemeler ise bir inç karelik disk yüzeyinde saklanabilen veri miktarının 1991'den beri her yıl yüzde 60 oranında artmasını sağlamıştır. Bu saklama kapasitesindeki gelişme maliyetin megabayt başına beş dolardan beş sente düşmesini sağlayarak bilgisayarları daha verimli ve daha erişilebilir hale getirmiştir (FRIEDMAN, 2000, s.72,73).

Üçüncü küreselleşme döneminin demokratikleşme anlamında ikinci önemli ayağı enformasyonda yaşanan demokratikleşmedir. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler enformasyonun demokratikleşmesini de beraberinde getirmiştir. Dünya internet ağları yardımıyla birleştirilmiş ve en basitinden evinde radyo veya televizyon olan birisi dünya kamuoyunun tarafı konumuna gelmiştir. Dünya kamuoyu denilen dünya halkları iletişimin ucuzlaması ve kolay erişilebilirliği sayesinde her şeyden haberdar hale gelmiştir. Enformasyonun demokratikleşmesi etkisi olarak nitelendirilebilecek bu durum demokrasiyi ve bireyi güçlendirmiştir (ORAN, 2001, s.2).

Enformasyon alanındaki gelişmeler ve değişmeler "enformasyon toplumu" denilen yeni bir toplum tipinin oluşmasına da sebep olmuştur. İkinci küreselleşme döneminin toplumsal yapısını sanayi toplumu oluştururken, üçüncü küreselleşme döneminin toplumsal yapısı enformasyon toplumu tarafından şekillendirilmiştir. Enformasyon toplumu bilgisayar ve iletişim teknolojilerine yatırım yapan bir toplum özelliği göstermektedir. Enformasyon toplumunun karakteristik özellikleri şöyledir:

İlk olarak enformasyon toplumunda beyaz yakalı iş görenlerin sayısı mavi yakalı iş görenlere oranla fazladır. Dolayısıyla bu toplumda hizmetler sektöründe çalışanların sayısı, sanayi ve tarım sektöründe çalışanlara göre fazladır. İkinci olarak bu toplumda bilgi birikimi, özellikle de teknolojik bilginin birikimi teorik bilgiyle beraber artarak devam etmektedir. Üçüncü olarak enformasyon toplumlarında üretim faktörlerinde bir değişim gözlenmektedir. O da şudur ki, sanayi toplumlarında son derece öneme sahip hammaddeye olan ihtiyaç enformasyon toplumlarında eski önemini kaybetmiştir. Özellikle 1974 petrol krizleri sonrası Japonya gibi gelişmiş ülkeler temel stratejilerini değiştirerek, enerji tüketimi çok fazla olan demir ve çelik gibi sektörlerden yüksek teknolojiye ihtiyaç duyan mikro elektronik gibi sektörlere yönelmişlerdir. Bu tür sektörler üretimde hammadde ve emeğin ağırlığından çok bilgi birikimine ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin 1975- 90 yılları arasında Japonya'da üretim üç misli arttığı halde hammadde kullanımında herhangi bir artış olmaması bunu desteklemektedir (HİRA, ŞAN, www.soc.sakarya.edu.tr/ download/pdf/araştırma/SANAYI_SONRASI_TOPLUM_KURAMLARI.pdf.,08.03.2006). Son olarak enformasyon toplumlarının örgütlenme yapılarının da değiştiğini söylemek mümkündür. Sanayi toplumlarında işçilerin, sendikaların ve işverenlerin toplumun örgütlenme yapısını oluşturduğunu söylemek mümkünken, enformasyon toplumlarında bilgiye sahip olan yeni bir sınıfın yükseldiğini, bireyselliğin arttığını ve sivil vatandaş hareketleri ile gönüllü kuruluşlarının önemli hale geldiğini söylemek mümkündür. Sivil toplum hareketlerinin "üçüncü sektör" olarak nitelendirildiği günümüzde gönüllü kuruluşların önemi her geçen gün artmaktadır. Örneğin ABD'de 80 milyondan fazla insan haftada beş saatini, bir veya birden fazla kuruluş için çalışarak geçirmektedir. Böylece bireyselliğin geçerli olduğu enformasyon toplumlarında insanlar, ait olma ve kendini gerçekleştirme arzularını bu türden kuruluşlarda tatmin etmektedirler (KOSGEB, 2005, s. 29).

Enformasyon alanında yaşanan gelişmeler haberleşme olanaklarını geliştirmiş ve haberleşme yöntemlerinde değişikliklere de sebep olmuştur. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak enformasyonun demokratikleşmesi, haberleşmeyi hızlandırmakla yetinmemiş, mekanları da birleştirmiştir. Dünya küresel köy haline gelmiştir (KAZGAN, 2000, s.22). Dünyanın küresel köy haline gelmesinde internet, uydu telefonları gibi bireysel kullanılabilecek teknolojik yeniliklerin yanı sıra basının da etkisi olmuştur. Basın yeni teknolojilerden faydalanarak haberleri elde etme, yayma ve kamuoyu oluşturma konusunda

kürselleşmenin önemli dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Kitlesel basın 19. yüzyılın çocuğu olsa da fotoğraf, film, radyo ve televizyon sayesinde basın organlarının bir zaman makinesi özelliğini kazanması 20. yüzyıl boyunca daha da yoğunlaşmıştır (HABERMAS, 2002, s.50,51).

Basın veya bir başka deyişle medyanın haberleşme olanaklarını arttırmak bir yana küreselleşme sürecinin aktörlerinin ideolojik düşüncelerini yayma görevi de gördüğü söylenebilir. Yani medya bu süreçte küresel güçlerin istekleri doğrultusunda dünyayı her gün yeniden inşa edip şekillendirir. Bu anlamda medyanın popüler kültürün yani egemen kültürün küreselleşmesini sağladığını söylemek mümkündür. İnternetin her ne kadar etkileri mekandan daha bağımsız bir teknolojik yenilik olduğu düşünülse de görüntülü medyanın özellikle de televizyonun erişilebilirlik açısından yerini doldurabildiğini söylemek zordur. Televizyonun halen egemen popüler kültür yayıcısı olduğu kabul edilebilir. Zira televizyona ulaşmanın maliyeti hala daha ucuz ve daha az zahmetlidir. Bu bakımdan popüler kültürün inşasında görüntülü medyanın ağırlığı vardır ve bu ağırlık özellikle ABD adına devam etmektedir. Falk, televizyonun popüler kültürün küreselleşmesindeki birkaç rolünü şöyle saymaktadır; *icazetli kapitalizmin yayılmasını kolaylaştırma, Amerikan hayat tarzını yüceltme ve jeopolitik hak iddialarını meşru kılma* (FALK, 2002, s.41).

Küreselleşmenin başat aktörlerinin, kendi kültürlerini yayma ve jeopolitik hak iddialarını seslendirme anlamında medyadan yararlandığı bir geçektir. Bugün küresel sinema, televizyon ve video endüstrisindeki Amerikan denetimi, uçak endüstrisindeki Amerikan egemenliğini geçmiş durumdadır. 1993 yılında bütün dünyada en çok izlenen yüz filmden seksen sekizini Amerikan filmleri oluşturmuştur. Haberlerin toplanması ve yayılması açısından iki Amerika iki de Avrupa kökenli haber ajansı günümüzde egemen durumdadır. 1994 yılında CNN 55 milyon potansiyel veya dünya nüfusunun yüzde biri dolaylarında izleyicisinin olduğunu tahmin etmiştir. CNN'in başkanı gelecekte bu pazarın yüzde 2 veya 4'üne hitap edebileceklerini belirtmiştir (HUNTINGTON, 2002, s.74–76). Bu istatistikler popüler kültürün yayılması açısından batılı kurumların nasıl bir çaba içinde olduklarına en güzel örnekleri oluşturmaktadırlar. Yakın zamandan örnek vermek gerekirse günümüzde yaşanan ABD-İran gerginliğinde ABD'nin medyayı kullanması açıklayıcı olabilir. ABD İran'ı dize getirmek adına İran'ın yaralarını kaşıma çabası içine girmiştir. Bu

amaçla İran Azerilerini ve Kürtlerini hedef alan iki özel televizyonu yayına sokmuştur. Amaç askeri işgalden önce politik ve kültürel yaraları kaşıyarak sonuca daha kolay gitmektir.

Medya popüler kültürün yayılmasında aracı olduğu kadar insani değerlerin yayılmasında da aracı olabilir. Yani medya dünyası sadece egemen güçlerin hâkimiyetinde değildir. Alternatif medya organları da zıt görüşleri yayma çabası içindedir. Folk'un deyimiyle televizyon *"elektropop faşizmi" tehlikesini beraberinde getirdiği kadar, hürriyet, direniş, açıklık, zayıflara şefkat ve ırklar arasında eşitlik gibi kavramları da yayma işlevi görmektedir* (FALK, 2002, s.42,43). Medya organları baskıcı rejimlerin aşınmasında da benzer işlevi yerine getirmektedir. Dünyanın en baskıcı ve kapalı rejimlerinden biri olan Çin'in beş yüz kenti 1996 yılında küreselleşen dünyadan haberdar olabilmek amacıyla fiber optik kablo bağlantısı için sıraya girmiştir (DPT, 2000, s.52). Benzer şekilde İran ve Suudi Arabistan gibi otoriter devletlerde de çanak antenler ve internet küreselleşen dünyadan haberdar ettiği kadar gizli muhalefeti örgütleme görevi de görmektedirler.

Enformasyonun demokratikleşmesi sayesinde bireylerin ferdi anlamda güçlerinde de artış sağlanmıştır. Özellikle yeni haberleşme teknikleri ulusal sınırları zayıflatarak veya yok ederek bireylerin ve grupların merkezi devletlerin denetimleri dışında aksiyonlar geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Kara mayınlarına uluslararası yasak konulmasına yaptığı katkılardan dolayı 1997 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Jody Williams beş büyük devletin muhalefetine rağmen böylesine bir yasağın getirilmesine sebep olmuştu. Williams altı ayrı kıtadan insan hakları ve silahların kontrol altına alınması konusunda çalışan bin kadar farklı grubu elektronik posta mesajlarıyla örgütleyerek mekâna bağlı olmayan elektronik bir kamuoyu oluşturmuştur (FRIEDMAN, 2000, s. 37).

Üçüncü küreselleşme döneminin enformasyon devrimiyle gelişen ve demokratikleşen üçüncü ve son ayağını da finansın küreselleşmesi oluşturmaktadır. İletişim teknolojileri finansın uluslararasılaşmasını olanaklı hale getirmiştir. Yani sermaye dünyanın her yerine, en uzak köşelerine ulaşabilmekte ve yatırım yapabilir hale gelmektedir. Kültürel farkların önemi dikkate alınmadan şirketler en uzak pazarlarla etkin iletişim içerisinde rasyonel karar alır hale gelmişlerdir (ŞAYLAN, 2003, s.187). İletişimde yaşanan teknolojik devrim

sayesinde sermaye akışkan hale gelmiştir. Milyarlarca dolar tutarındaki fonlar ışık süratiyle bir yerden bir başka yere gidebilmektedir artık (KAZGAN, 2000, s.22).

Finansın demokratikleşmesi geleneksel bankacılık anlayışında 1960 sonlarında yaşanan gelişmelerle başlamıştır. Daha önceki tarihlerde yerel ve uluslararası düzeydeki ödünç alma ve aracılık işlemleri ticari bankalar, yatırım bankaları ve sigorta şirketleri tarafından yapılmaktaydı. Bu türden kurumlar güvenilir olan, kredibilitesi yüksek kişi ve kurumlara borç vermeyi tercih ederlerdi. Dolayısıyla sıradan bir girişimcinin bu türden kurumlardan borç alması çok zordu. 1960 sonlarında ticari kağıt piyasasının oluşması bankaların anlayışlarında değişikliğe neden oldu. Çünkü ticari kağıtlar şirketlerin sermaye toplamak için doğrudan halka sunduğu tahvillerdi. Bu durum alternatifsizliği, yani bankaların tekel olma durumunu ortadan kalırdı ve finans piyasalarında çoğulculuğu beraberinde getirdi. Ayrıca Bretton Woods gibi finans piyasalarını sıkı denetime tabi tutan bir sistemin 1970'lerde çözülmesi de finans piyasalarının demokratikleşmesine katkıda bulunmuştur (FRIEDMAN, 2000, s.78, 79, 85).

Finansın demokratikleşmesiyle birlikte uluslararası ticaretin daha geniş coğrafyalara yayılması ve yoğunluk kazanmasıyla ülke ekonomileri dünya ekonomisinin birer şubeleri haline gelmişlerdir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde uluslararası ticaretin şekli de değişikliğe uğramış, ticaret dünyanın en uzak köşeleri ile dahi kolayca yapılabilen ekonomik bir faaliyete dönüşmüştür. Yine yeni iletişim teknolojileri sayesinde mali piyasalar uluslararası bir bağla birbirine bağlanmış, bu durum kısa vadeli yatırımları teşvik etmiş ve sermaye dolaşımını hızlandırmıştır. Seyyar hale gelen sermaye ülkelerin vergi dairelerinin denetiminden kurtulmuştur. Mali piyasalarda yaşanan bütünleşme yüzünden hükümetler faiz ve bütçe politikalarına karşı hassas olan uluslararası borsaların baskısına açık hale gelmişlerdir. Finansal demokratikleşme ulus aşırı şirketlerin etkinliğini de artırmıştır. Bu tür şirketler üretimden dağıtıma kadar olan aşamaları çeşitli ülkelere yayarak milli mevzilere olan bağımlılıktan kurtulmuşlar, yatırımı yapma, yapmama veya geri çekme kararlarını milli devletler üzerinde baskı uygulamada kullanmışlardır (HABERMAS, 2002, s.62,63).

Enformasyon devrimi özellikle finans piyasalarının yapısını değiştirmiş ve şekillendirmiştir. Dünyada bilgi işlem maliyetlerinde 1975–85 yılları arasında yaşanan

%65'lik düşüş finans piyasalarında ciddi etkiler yaratmış, finansın akışkanlığı bir yana kar hadlerinde ciddi artışlar yaratmıştır. Finansın akışkanlık kazanması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da arttırmıştır. 1983–89 yılları arasında dünya yabancı sermaye yatırımları %34 düzeyinde artış göstermiştir (DEMİRKAN, 1997, s.26). Bu rakamlar şunu ifade etmektedir ki; teknolojide yaşanan gelişmeler, özellikle enformasyon alanında yaşananlar, finans sisteminin yapısını ve yönünü ciddi manada değiştirmiş, küresel bir finans ve sermaye piyasasının oluşmasında etkili olmuştur.

1225. Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ)

Çokuluslu şirketler ikinci küreselleşme döneminde ortaya çıkmalarına rağmen, üçüncü küreselleşme döneminde etkinliklerini arttırmışlar ve küresel ekonomi ve siyasetin düzenlenmesinde aktif olmaya başlamışlardır. ÇUŞ'ların birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, merkezi denetim yapılarının olması, bütün bölümlerinde birbirini tamamlayan politikaların izlenmesi, değişik ülkelerdeki küçük şirketlerinin faaliyetlerini kontrol etmeleri en belirgin özellikleridir. Buradan hareketle çokuluslu şirket, *iki veya daha fazla ülkede mülkiyeti kısmen veya tamamen kendisine ait olarak üretim ve pazarlama faaliyetlerini yürüten, kendisine ait işletme stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bu bağlı kuruluşları veya şubelerinde uygulayan işletmelere denilmektedir* (SARI GERŞİL, 2004, s.148).

Küreselleşme sürecinin yürütücüsü olan büyük çokuluslu şirketler üretimde yenilik tekelini ellerinde bulundurmakta, üretim yeri seçiminden dağıtım ve servise kadar büyük bir esneklik sergilemektedirler. Dünya toplam ticaretinin büyük bir kısmı bu şirketler tarafından yürütülmektedir. Ar-Ge faaliyetlerine büyük önem veren bu şirketler bir bakıma teknolojik gelişmeyi de denetlemekte, sonuçta dünyanın hangi yöresinin ne kadar gelişeceğine de karar vermektedirler (ŞAYLAN, 2003, s.221).

Kökenleri 19. yüzyılın ortalarına kadar giden ÇUŞ'ların İkinci Dünya Savaşı'na kadar kurumsal gelişmelerini tamamladıkları söylenebilir. İlk olarak Avrupa kökenli şirketlerin ulus aşırı yatırımlara yöneldikleri, müteakiben de ABD kökenli şirketlerin bu gelişmeyi takip ettikleri görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu iki ülkenin şirketleri faaliyet alanlarını daha da genişletmişlerdir. Yakın zamanlarda bu iki ülke şirketlerine

Japonya, Brezilya ve Güney Kore şirketleri de katılmıştır. İşletmelerin çokuluslu hale gelmesinde bir takım faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörlerin "köken ülkenin itici faktörleri" ve "yabancı işletmeleri kabul eden ülkenin çekici faktörleri" olarak ikiye ayırmak mümkündür. İtici faktörler şöyle özetlenebilir: Köken ülkeler genelde endüstrileşmenin yüksek olduğu ülkelerdir. Dolayısıyla bu ülkelerin iç piyasa koşulları yetersizdir ve mevcut pazarı korumak devletin amacıdır. Böylece pazarın bozulması ve değişime uğraması istenmemektedir. Bu durum bir itici faktördür. Ayrıca üretilen malların uluslararası nitelik taşıması gereklidir. Yine bu ülkelerde çokuluslu şirketler açısından önemli olan ücret, sosyal haklar ve vergi gibi uygulamalarda esneklik yoktur ve bu üç konu üretim maliyetlerini arttırmaktadır. Bu da sermaye açısından istenilen bir şey değildir (SARI GERŞİL, 2004, s.149).

Kabul eden ülkenin çekicilikleri de şunlardır: Bir defa bu ülkeler geniş bir iç pazara sahiptir. Ayrıca kabul eden ülkenin himayeci tutumu da önemli bir çekiciliktir. Şöyle ki; bu ülkelerin yerli sanayiyi teşvik etmek anlamında yabancı mallara yüksek tarifeler uygulaması ve bazı malların ithalini tamamen yasaklaması bu ülkelerle iş yapan yabancı şirketlerin yatırımlarını kabul eden ülkeye taşımalarına sebep olmaktadır. Son olarak da yatırımı kabul eden ülkenin ucuz iş gücü maliyetleri ile vergi muafiyeti, yabancı sermayeye dönük hukuki düzenlemeler yapması, çevreyi korumaya yönelik sıkı tedbirler uygulamaması türünden teşvikler de çekicilik taşımaktadır (SARI GERŞİL, 2004, s.149).

ÇUŞ'ların toplam dünya ekonomisi içindeki payları her geçen gün büyümektedir. Hatta birçok ÇUŞ' un ekonomik varlıkları pek çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkenin GSMH' sini geçmiş durumdadır. Örneğin, Şubat 2000'de açıklanan Dresdner Bank ile Deutsche Bank birleşmesi neredeyse 1,2 trilyon dolar tutarında bir aktif büyüklüğü yaratmıştır; bu tutar Latin Amerika'nın GSMH' sinden fazladır (KAZGAN, 2000, s.157). Yine ÇUŞ'lara bağlı yerel fabrikaların toplam dünya üretimindeki payı 1970'de bütün dünya ülkelerinin GSMH' sının %4,5'ine denk gelirken, bu oran 2000 yılında iki katına çıkmıştır. Bu rakamlar dünyanın tamamı açısından bakıldığında olağanüstü büyüklükleri ifade etmektedir (FRIEDMAN, 2000, s.156).

ÇUŞ'ların dünya ekonomisindeki artan etkisi değiştirilemez bir gerçektir. Ekonomik anlamda artan güç devletlerin siyasi hayatlarını da etkilemektedir. ÇUŞ'lar yatırım yapma

veya yapmama veya yapılan yatırımları geri çekme güçlerini ulus devletler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmakta, hatta devletlerin karar alma yapılarında etkin olmaktadırlar. Günümüzde sermaye yatırımları yabancı sermayenin köken devletleri için stratejik politikalar geliştirme araçları haline de gelmiştir.

13. Küreselleşmeyi Meşrulaştıran Kurumlar

Küreselleşme sürecinin yayılmasında ve etkin olmasında birçok kurum önemli rol oynamaktadır. Bu kurumlardan özellikle ekonomik görünümlü olanlar sürecin hem ateşleyicisi hem de yaygınlaştırıcısı olarak dikkat çekmektedirler. Bu açıdan aşağıda uluslararası nitelikte birer ekonomik kuruluş olan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi önemlileri ele alınıp incelenmektedir.

130. IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu)

1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra gelişmiş ülkeler benzer problemlerin bir daha yaşanmaması için çeşitli öneriler ortaya atmışlardır. Bu tür ekonomik problemlerin çıkışında dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin genellikle ilk olarak miktar kısıtlamalarına gitmeleri veya gümrük vergileri ve tarifeler yardımıyla ithalat kısıtlamalarına yönelmeleri etkili olmaktaydı. Ekonomik dar boğazdaki bu devletler bu yöntemlerle dış ticaret açıklarını kapatmayı ve dolayısıyla dış denge sorununu çözmeyi ummaktaydılar. Dar boğazdaki bu tür ülkeler benzer uygulamalara giderek dünya ticaret hacminin daralmasına sebep oluyorlardı. Sonuçta ulusların refahı da düşüş yaşamaktaydı. İşte bu tür sıkıntılara engel olmak için ödemeler dengesi sıkıntısı yaşayan devletlerin kurulacak bir para fonu aracılığıyla desteklenmesi fikri ortaya atılmıştır (DAĞDELEN, 2004, s.16,17).

1944 yılında imzalanan Bretton Woods anlaşmaları ile küresel ekonominin işletici gücü olacak kurumların da temeli atılmıştır. Bu gün IMF olarak bilinen Uluslararası Para Fonu ulusal paraların değişim paritesini belirlemek, bugün Dünya Bankası olarak da bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası sermayenin hareketleriyle ilgili düzenlemeler yapmak, bugün Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüş olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret

Genel Anlaşması da çok taraflı bir ticaret sözleşmesi yapmak amacıyla oluşturulmuş kurumlardır (İRGE, 2005, s.69,70).

IMF kuruluş aşamasından sonra dünya ekonomik sistemi üzerinde çok etkili olmuş bir kurumdur. Özellikle borç batağına girmiş ülkelere uyguladığı şok tedaviler ile dünya ekonomisinde istikrarı sağlama çabasına girmiştir. Yalnız IMF'nin çok defalar uyguladığı bu tedavi yöntemleri çok da tepki çekmekte, zaten kötü durumda olan ülkenin ekonomisini daha da kötüleştirdiği söylenmektedir. IMF'nin politikalarının insan merkezli olmaktan çok monetarist (paracı) merkezli olduğu da diğer eleştiri konularından birisidir. Bu monetarist politikalara göre ekonomik krizler ilk olarak korumacılıktan ve aşırı büyümüş kamu sektöründe tezahür eden aşırı devlet müdahalesinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak da mali gevşeklik ile bütçe açığının kapatılması konusunda isteksizlikte görülen ekonomik popülizmden kaynaklanmaktadır. Ekonomik krizlere girmemek için ekonomik popülizm ile mücadele edilmeli, bütçe açıklarını kontrol altına almalı, orta vadede devlet müdahalesini azaltacak, ticareti serbestleştirecek ve ihracatı destekleyecek, sonuçta piyasa ekonomisine dayalı büyüme stratejileri uygulanmalıdır (ERDOĞAN, 2003, s.14,15).

IMF'nin amaçlarının şu başlıklar altında toplanması mümkündür (KARLUK, 1998, s.298):

- *Uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi*
- *Uluslararası ticaretin genişletilmesi*
- *Üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmada onlara yardımcı olmak. Bu amacı gerçekleştirmek için dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunmak.*
- *Döviz kurlarında istikrarı teşvik ederek, üyelerin rekabetçi devalüasyona başvurmasına engel olmak.*
- *Dünya ticaretinin gelişimine zarar vermemek için cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılmasını ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sistemi kurulmasını sağlamak.*

Özetle, dış ödeme güçlüğü çeken üye ülkelere kredi açarak onların dış denge sağlamalarına yardımcı olmak ve uluslararası para sisteminin dengeli bir şekilde işlemesine katkıda bulunmak.

IMF uluslararası bir kurum olmasına rağmen gelişmiş ülkelerin kontrolünde olan bir yapısı vardır. Zaten bu durum IMF'nin kapitalist ülkelerin ekonomik kuruluşu olduğu suçlamalarına da sebep olmaktadır. IMF'nin karar alma yapısı bu suçlamaların ortaya atılmasına sebep olmaktadır. IMF üyesi her ülkenin bu fona 'kota' denilen bir payla katılması gerekmektedir. Kota ise üye ülkenin Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH) sı, dış ticareti ve sermaye hareketlerinin büyüklüğü ile belirlenmekte ve beş yılda bir gözden geçirilmektedir. Kotanın %25'ini SDR denilen IMF tarafından yaratılmış özel çekme hakları veya SDR'nin birleşimine giren başlıca beş ülkenin (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa) ulusal paraları oluşturmaktadır. Geri kalan %75'i de üye ülkenin kendi milli parasından oluşmaktadır. Her üyenin Fon'daki ağırlığı kotasının büyüklüğü ile belirlenmektedir. Gelişmiş yedi ülkenin (G–7) kota toplamı bütün kotaların %50'sine eşit durumdadır. Yalnız ABD'nin kotası 1998 yılında %17,5 olmuştur. Diğer küçük AB ülkeleri de bu gruba dahil edildiğinde bu oran %60'a kadar çıkmaktadır. Bu grup oy ağırlığında üçte iki gibi bir çoğunluğa sahiptir. Diğer 150'nin üstündeki devlet ise geri kalan oyları paylaşmaktadır. Bu durumda oy hakkının çoğunluğunu elinde bulunduran azınlığın birlikte tavır alması, oy hakkının azınlığını elinde tutan çoğunluğa göre daha kolay olmaktadır. Ayrıca önemli kararların alındığı yönetim kuruluna seçilme prosedürü de azınlığın işini kolaylaştırmaktadır. Bu prosedür kotası en yüksek ülkeler ile son iki yılda en büyük net krediyi veren (yani ABD ve Japonya) iki ülkenin kendilerinin yönetim kuruluna temsilcilerini atamasına ve atanan bu temsilcilerin de diğer üyeliklere temsilci seçmelerine dayanmaktadır. Böylece ABD, Japonya ve AB yönetim kurulu kararlarında egemen olmaktadırlar (KAZGAN, 2000, s.116).

131. Dünya Bankası (World Bank)

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconctruction and Development:IBRD) veya kısa adıyla Dünya Bankası, IMF ile birlikte 1944 tarihinde imzalanan Bretton Woods anlaşması ile birlikte kurulmuştur. Bankanın kurulmasındaki temel düşünce birçok ülkenin yeniden yapılanma ve kalkınma amacıyla ihtiyaç duydukları yeterli dövize ve bu fonları ticari bankalardan borçlanarak karşılayabilecek yeterli kredibiliteye sahip olmadıkları fikrine dayanmaktaydı. Bu amaçla kurulan Dünya Bankası'na uluslararası sermaye piyasalarından borçlanıp, üyelerine ticari bankalardan

daha ucuza kredi sağlama görevi verilmiştir. Dünya Bankası'nın ana sözleşmesindeki temel amaçları şöyle sayılmaktadır (KARLUK, 1998, s.243, 245):

- *Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, GYÜ'lerin kaynaklarının geliştirilmesini özendirmek,*
- *Özel yabancı yatırımlara garanti vermek, krediye katılımda bulunmak yoluyla desteklemek, özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,*
- *Uluslararası ticareti geliştirmek, ödemeler dengesini sağlamak için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,*
- *Diğer kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek veya garanti ederek daha yararlı önceliklerde kullanılmasını sağlamak,*

Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun şartların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımlara yön vermek.

Dünya Bankası'nın günümüzde yukarıda sayılan temel amaçlarından birisi geçerliliğini korumaktadır. O da gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere sermaye akımını sağlayarak, bu ülkelerin kalkınmasına yardımcı olma görevidir.

132. Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization – WTO)

Dünya Ticaret Örgütü'nün ilk yapılanması Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tarrifs and Trade: GATT) adındaki anlaşmaya dayanmaktadır. Yani GATT 1995 yılından itibaren WTO adını almıştır. GATT 30 Ekim 1947 yılında imzalanan ve 10 Ocak 1948'den itibaren yürürlüğe giren bir anlaşmadır. IMF ve Dünya Bankası ile birlikte küresel ekonomiye yön verilmesi düşünülen üçüncü bir yapılanma olarak tasarlanmıştır. GATT'ın oluşturulmasındaki temel amaçlar, üyelerinin refah seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı büyümeyi sağlamak, dünya kaynaklarından tam faydalanmayı gerçekleştirmek ile üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Tarifeler ile ticarete konan diğer engellerin zamanla azaltılması, mal fiyatlarında istikrar sağlanması ile gelişmiş ülkelerin pazarlarına

GOÜ (Gelişmekte Olan Ülke)'lerin ürünlerinin daha kolay girmesini sağlamak da GATT'ın tali amaçları olarak görülebilir (KARLUK, 1998, s.145).

GATT İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan dönemde dünya ticaretinin şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. GATT düzenlemelerinin böylesine etkin olabilmesinin arkasında şu nedenler yatmaktadır; ilk olarak küresel güçlerin ve üye ülkelerin iki dünya savaşı arası dönemde olduğu gibi birbirini izleyen devalüasyonlarla komşuyu fakirleştirme politikalarına dönmek istememeleri; ikinci olarak İkinci Dünya Savaşı'nda askeri alanda örnekleri sergilenen işbirliği zihniyetinin diğer alanlarda da sürdürülmek istenmesi; son olarak da ABD'nin bu savaş sonrası dönemde dünya iktisadi ve siyasi düzeninin yeniden oluşturulmasında lider olmayı kabul etmesi ve ticari ortaklarının korumacı politikalarına göz yumması. GATT sistemi ticaretin liberalizasyonu, çok taraflılık ve karşılıklılık ile ayırım yapmama ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda ticareti sınırlayan uygulamaların son bulacağı, GATT kurallarının her üye ülkede istisnasız olarak uygulanacağı ve karşılıklı verilecek ödünler sayesinde eşitsizlik yaratılmayacağı var sayılmıştır (DPT, 1995, s.33). Gerçekten de GATT'ın ortaya çıkmasıyla koruma oranlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Başlangıçta yüzde kırklarda seyreden koruma oranları günümüzde yüzde beş- altılar seviyesine gerilemiştir.

Kurulduğu günden itibaren geçici statü ile faaliyet gösteren GATT'ın yerini Ocak 1995 tarihinden itibaren Dünya Ticaret Örgütü almıştır. DTÖ' nün GATT ile yakın ama ondan daha kapsamlı olan amaçları şunlardır (KARLUK, 1998, s. 157, 158):

- *Hayat standardını yükseltmek, istihdam ve istikrarlı bir şekilde artan reel gelir ve gerçek talep hacmini sağlamak, mal ve hizmet üretim ve ticaretini geliştirmek, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun bir şekilde kullanımına imkan vermek, çevreyi korumak, farklı ekonomik seviyedeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmek,*
- *Gelişme yolundaki ülkelerin ve bunların arasında yer alan en az gelişmiş olanların artan dünya ticaretindeki ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile orantılı bir pay elde etmelerini sağlamak,*

- *Karşılıklı çıkar esasına dayalı ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin karşılaştığı diğer engellerde önemli indirimler sağlayan ve uluslararası ticaret ilişkilerinde ayırımcı muameleyi ortadan kaldıran anlaşmalar yapmak,*
- *Uruguay Turu Çoktaraflı Ticaret Müzakereleri'nin sonuçlarını içeren bütünleştirilmiş, uygulanabilir ve kalıcı bir çoktaraflı ticaret sistemi geliştirmek, çoktaraflı ticaret sisteminin ana ilkelerini korumak.*

Yukarıda söz edilen ayırımcı muamelenin ortadan kaldırılması çerçevesinde DTÖ bünyesinde iki önemli kural işletilmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki "En Çok Kayrılan Ülke" kuralıdır. Bu kurala göre, bir ülkeye sağlanan kolaylık ya da verilen taviz, ayrım olmaksızın bütün diğer üye ülkeler için de geçerli kabul edilecektir. İkincisi ise "Milli Muamele" kuralıdır. Bu kurala göre de, üye ülkelerin topraklarında uyguladıkları vergi ve muamelelerde yerli – yabancı kökenli ayrımı yapılmaksızın eşit muamelede bulunulacaktır (DAĞDELEN, 2004, s.18, 19). Bu iki kural gelişmiş ülkeler dışındaki diğer ülkelerin tepkisini çekmiş, gelişmiş ülke sermayesinin diğer ülkelerin iç pazarlarını ele geçirme politikası olarak yorumlanmışlardır.

DTÖ' ye yapılan eleştiriler bununla da sınırlı değildir. DTÖ' nün bazı önemli alanlarda az gelişmiş ülkelerin hareket alanını kısıtlayıcı yeni denetim mekanizmaları geliştirdiği iddia edilmektedir. Ayrıca örgütün IMF ve Dünya Bankası ile aynı doğrultuda faaliyet gösterdiği savunularak, az gelişmiş ülkelerin dış ticarette yabancı sermaye akımlarına savunmasız olarak daha açık hale gelmesini sağladığı da düşünülmektedir. DTÖ' ye yapılan diğer eleştiriler ise, örgütün ÇUŞ'ların hareket alanını alabildiğine genişlettiği, sanayi politikaları açısından devletin müdahale alanını fazlasıyla daralttığıdır (ŞENSES, 2004, s.3,4).

DTÖ' nün temellerini atan GATT çerçevesindeki iki önemli olay küresel siyaseti ve ekonomiyi derinden etkilemiştir. Bunlar Uruguay Round olarak da bilinen "8nci Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri" ve MAI olarak da bilinen "Yatırımlar Hakkında Çoktaraflı Anlaşma (Multilateral Agreement on Investments)" dır.

Uruguay Round 1986 yılında bütün uluslararası sorunlara çözüm getirmek amacıyla Uruguay'da başlatılmıştır (DPT, 2005, 37). 1994 yılında Fas'ın Marakeş kentinde Nihai

Senet'in imzalanmasıyla sona eren Uruguay Round'u sonucunda küreselleşmenin hukuki boyutunu hazırlayan bir takım kararlar alınmıştır.

Dünya ticaretinde liberalizasyon sürecini daha da hızlandıran Round'un nihai senedine göre, gümrük tarifelerinin %33 oranında indirilmesi, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyelerinin aşağıya çekilmesi, bir geçiş döneminden sonra tekstil sektöründe kotaların kaldırılması, gönüllü ihracat kısıtlamalarına son verilmesi, hizmetlerde pazara giriş serbestisi sağlanması, fikri mülkiyet hakları konusunda asgari normlara uyulması ve liberal ticaret anlayışına ters olan yatırım önlemlerinin kaldırılması kabul edilmiştir. (KARLUK, 1998, s.196). Uruguay Round, fikri ve sınaî mülkiyet haklarını koruyan en kapsamlı oluşumdur (SOYAK, 2002, s.17,18). Fikri ve sınaî haklar konusunda küresel güçlerin bu kadar dikkatli davranmasının temel nedeni Güneydoğu Asya ülkelerinin teknolojik taklide dayalı geliştirdikleri sanayileriyle yakaladıkları yüksek performanstır. Bu ülkeler gelişmiş ülkelerden taklit yoluyla aldıkları teknolojik gelişmeleri sanayide başarıyla uygulamışlar ve ekonomik anlamda Batı açısından ciddi birer rakip haline gelmişlerdir.

MAI ise Dünya Ticaret Örgütü başkanının deyimiyle tek bir küresel ekonomi oluşturmak için ortaya atılmış ortak bir anayasadır (ORAN, 2001, s.35). Bu anlaşma taslağı ilk olarak Uruguay Round görüşmelerinde ele alınmak istenmiştir. Fakat az gelişmiş ülkelerin tepkisiyle MAI için en uygun görüşülme ortamının zenginler kulübü olarak adlandırılan OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) olabileceğine karar verilmiştir. OECD'de büyük bir gizlilik içinde görüşülmesine başlanan MAI'nin Eylül 1997'de dışarı sızdırılmasıyla dünya kamuoyu ulus-devletleri sermaye karşısında etkisizleştiren böyle bir anlaşmadan haberdar olmuştur. Anlaşma taslağını dışarı sızdıranlar Hollywood sermayesi karşısında çok şeyler kaybedeceklerini düşünen Fransız sinema sektörünün temsilcileri olmuştur. Elektronik posta yardımıyla taslak dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Tepkiler de gecikmeden gelmiş, birçok STÖ (Sivil Toplum Örgütü) MAI karşıtı bildiriler hazırlarken, bazı hükümetler de tepki göstermişlerdir. Ekim 98'de Fransa MAI' yi imzalamayacağını ilan etmiştir. Fransa'yı Kanada takip etmiştir. Böylece MAI görüşmeleri akim kalmıştır. Görüşmeler gelen yoğun tepkiler üzerine DTÖ' ye kaydırılmıştır. DTÖ' nün Seattle-ABD Kasım 1999 toplantısında karar taslağı ele alınmak istenmiş, fakat dünyanın dört bir yanından gelen STÖ'ler şiddetli tepki göstermiştir.

Tepkiler polisle çatışma noktasına varmış, bu sakin ABD kenti savaş alanına dönüşmüştür. Sonuçta görüşmeler bir kez daha akim kalmıştır (ORAN, 2001, s. 36; KAZGAN, 2000, s.127; ŞAYLAN, 2003, s.10).

MAI'nın yoğun tepkilere neden olan anlaşma taslağındaki maddelerinin önemli olanları şunlardır:

- Hükümet politikalarından kaynaklanan ÇUŞ zararları devlet tarafından tazmin edilecektir. Örneğin Kanada MTT adlı bir zehirli maddenin ülkesinde kullanımını yasaklayınca, zarara uğradığını ileri süren ilgili ÇUŞ 251 milyon dolarlık dava açmış ve NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) hakem komisyonundan 13,5 milyon dolar tazminat almıştır.
- Devlet MAI'ye aykırı yasa ve düzenlemeler çıkartmayacak, mevcutları da MAI ile uyumlu hale getirecektir.
- Yatırımcıların sermayelerini ve üretimlerini bir ülkeden bir başka ülkeye taşımaları kolaylaştırılacak.
- Üretim sektörleri ÇUŞ'lara açılacak.
- Yabancı yatırımcı da yerli yatırımcının yararlandığı olanaklardan eşit şekilde faydalanacak.
- ÇUŞ ulusal devlet aleyhine Uluslararası Tahkim Komisyonu'na (yani uluslararası hakeme) başvurabilecek. Böylece ulusal yargının hakem heyeti olan Danıştay devreden çıkarılmış olmaktadır.
- Bu anlaşmayı kabul eden ülkeler beş yıl boyunca anlaşmadan çıkamayacaklar, beş yıl sonunda çıksalar bile on beş yıl boyunca hükümleri uygulamak zorundadırlar (ORAN, 2001, s.35- 38).

Yukarıda sayılan maddeler ulusal- devletler için egemenlik kaybettirici ağır maddelerdir. Ayrıca ulus aşırı sermayeyi ulusal devletin üzerinde konumlandıran bir yapısı vardır. Dolayısıyla ulusal devletlerin ciddi tepkilerini çeken bu anlaşma taslağı özellikle gelişmiş ülkelerin kamuoylarının da tepkilerine sebep olmaktadır.

14. Ulus-Devletin Aşınması

Küreselleşmenin en önemli etkisi bireylerden çok geleneksel kurumlar üzerinde görülmektedir. Ulus-devletler bu süreçte her bakımdan bir aşınma içine girmişlerdir. Yani geleneksel ulus-devlet anlayışında bir değişim yaşanmış, ulusal sınırların geçirgenliği artmış, devletlerin iktisadi ve siyasi sahadaki egemenlik anlayışlarında kaymalar yaşanmıştır. Ulus-devletin güç kaybı sadece uluslararası konularda yaşanmamış, kendi toprakları içinde kendi yurttaşları karşısındaki egemenlik anlayışı da güç kaybına uğramıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda önce Batı'dan başlayıp tüm dünyayı saran ulus-devlet yapılanması, 1980 sonrası yani üçüncü küreselleşme dönemi ile birlikte kırılmaya çalışılmaktadır (KÖSE, 2003, s.23).

Kürselleşme sürecinde ulus-devletin üç yönde güç kaybı ile karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki yukarı doğru yaşanmakta, yani uluslararası örgütler gibi devlet üstü kuruluşlarla egemenlik haklarının devri ve paylaşımı gündeme gelmektedir. İkinci yönde güç kaybı aşağıya doğru gelişmektedir. Yani ulus-devlet egemenlik hak ve yetkilerini yerel yönetimler ve özellikle de belediyeler gibi devlet altı kuruluşlarla paylaşma ve onlara devretme yoluna gitmektedir. Üçüncü yönde güç kaybı ise yana doğru yaşanmaktadır. Bu durumda ulus-devletler hükümet dışı kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri lehine güç kaybına uğramaktadırlar (ORAN, 2001, s.53,54).

Günümüzde ekonomik ve siyasi uluslararası örgütler ulus-devletin güç ve yetkilerini aşındıran yapılanmalar haline gelmişlerdir. Bugün bir devletin BM kararlarına uymaması çok ağır yaptırımlarla cevap bulabilmektedir. Yani BM bir uluslararası kuruluş olmasına rağmen çok defa bir ulus-devletin yerine geçerek onun hak ve yetkilerini kullanabilmektedir. Aynı şekilde IMF bir ülkenin bırakın dış borç sorununa çözüm bulmasını, "yapısal uyum politikaları" aracılığıyla ülkelerin hazineden personel rejimine kadar birçok alanda ekonomik ve siyasi enstrümanlarını şekillendirebilmektedir (ŞAYLAN, 2003, s.47).

Ulus üstü kurumların ulus-devleti aşması ekonomik anlamda iki boyutta gerçekleşmektedir. Bunlardan ilkinde ulus-devlet iktisadi alandaki yetkilerini giderek ulus üstü kurumlarla paylaşma veya bunlara devretme durumuyla karşılaşmaktadır. IMF, Dünya

Bankası, OECD ve WTO gibi örgütler ekonomik alanda daha çok olmak üzere siyasi alanda da ulusal-devletin mevcut egemenlik sahasını ele alıp daha da ileri taşımıştırlar. İkincisinde ise ulus-devlet bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorlukların alan ve nüfuz büyüklüğüne erişen ve hatta aşan bölgesel işbirliği anlaşmaları ile karşı karşıya kalmıştır (KAZGAN, 2000, s.34).

Devletlerin ekonomik kriz içine girmeleri ulus-devletin güç kaybını daha da hızlandırmaktadır. Çünkü kriz durumundan çıkmak için IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarına, kredi verebilecek banka ve ülkelere başvuran devletler, sosyal ve ekonomik alandaki egemenlik yetkilerini yardımını aldığı kurum ve devletlere devretmekten başka çare bulamamaktadırlar. Küresel güçlerin yardımına başvurulması dolayısıyla bazı dayatmaları da beraberinde getirmektedir. Özelleştirme şart koşulmakta, piyasanın işleyişine engel olabilecek düzenlemelerin kaldırılması gündeme gelmekte, devletin personel rejimi ve bürokratik yapısı değiştirilmek istenmektedir. Yani kısaca ulus-devletin ekonomik, siyasi ve sosyal alandaki kolları budanmaktadır (ZENGİNGÖNÜL, 2005, s.93).

Çokuluslu Şirketlerin artan etkinliği de ulus-devletin aşınmasının sebeplerinden birisidir. Ulus-devletin gelişip güçlenmesine koşut olarak ortaya çıkan ÇUŞ'lar devletlerin karar alma organlarında zamanla etkinliği ele geçirmişlerdir. Yakın zamana kadar güçlü bir ulus- devlet yapısından yana olan ÇUŞ'lar- ki küresel olarak daha rahat hareket edip kar hadlerini arttırmak için güçlü devletlerin gölgesine sığınma ihtiyacı içinde olmuşlardır- zamanla ulus- devletin ayak bağı olduğunu düşünmüşlerdir. Çünkü devletlerin korumacı ve kollamacı yapıları ÇUŞ'ların kar hadlerini arttırma önündeki en ciddi engel olmuştur. Zaten yabancı yatırım peşinde koşar durumda olan ulus-devletler ÇUŞ'lara el açar hale gelmişler, yatırımları kaybetme korkusuyla devletlerin işleyişinde etkin olmaya çalışmasına göz yummuşlardır.

Ulus-devletlerin egemenlik yapılarının bir değişim geçirdiği gerçektir (ZENGİNGÖNÜL, 2005, s.88). Bu değişimi aşınma biçiminde yorumlamak, egemenlik yapılarının yok olduğu şeklinde yorumlamaktan daha doğrudur. Yani ulus-devlet yapısının yok olduğu şeklinde yapılan yorumlara katılmak pek doğru gözükmemektedir. Devletler dünya işlerinde hala temel aktör olma konumlarını devam ettirmektedirler. Ama özellikle Avrupa'da uluslararası kurumlar devletlerin daha önce yaptıkları önemli fonksiyonları ele geçirmişler, güçlü uluslararası bürokrasiler yaratarak doğrudan vatandaşlarla ilgili işlemler

yapar hale gelmişlerdir (HUNTINGTON, 2002, s.37, 38). Bu gibi örnekler ulus-devletin unsurlarını yapıyı korumada daha da muhafazakar davranmaya itmektedir. Son yaşanan gelişmeler de bunu doğrular niteliktedir. Fransa gibi AB'nin taşıyıcı ülkelerinden birisinde AB anayasası reddedilmiştir. Yine bir başka AB üyesi İngiltere bütünleşmeyi daha da geliştirecek olan ortak para birimi Euro'ya geçişi kabul etmemiştir. Demek ki ulus üstü kurumların ağırlığı her ne kadar günden güne artsa da ulus-devlet yapısı aşınmakta ama yok olmamaktadır. Habermas da ulusal devletlerin egemenliğinin yok olarak, ulus üstü kuruluşlara ve dolayısıyla sermayeye geçeceği yönündeki endişeleri yersiz bulmakta, zaten bu durumun kapitalizmin mantığına ters düştüğünü ileri sürmektedir. Ona göre, kapitalizm hiçbir zaman devlet yapılarının nasıl bir kimliğe ve ideolojiye sahip olduğuna bakmamıştır. Yani devletin kapitalizm için totaliter veya faşizan olması, teokrasi veya demokrasiyle yönetiliyor olması önemli değildir. Onun için önemli olan bir ülkenin devlet yapısının işleyişi, kanunları ve kurumları ile kapitalizmin rahat işleyişine, sınırsız kar birikimine, kendisine alternatif bir sistem oluşumuna engel olup olmadığıdır. Bu bakımdan küreselleşmenin ulus-devletten egemenlik yetkilerini alarak ulus üstü kurum ve kuruluşlara devredeceği şeklindeki bir ön yargı yanlıştır ve yakın zamanda da mümkün gözükmemektedir (HABERMAS, 2002, s.11,12).

Ulus-devletin egemenlik hak ve yetkileri küreselleşme olgusuyla birlikte bir değişim geçirmektedir. Sermayenin akışkan hale gelmesi sonucu ÇUŞ'ların artan gücü ve önemi, merkezi devletin güçlenen yerel yönetimler dolayısıyla hak ve yetkilerini merkezden yerele kaydırması, uluslararası anlaşmalar ve birleşmeler dolayısıyla egemenlik anlayışının devrinin gündeme gelmesi, sivil toplum örgütlerinin ve hükümet dışı kuruluşların artan etkinliği bu değişim sürecinin dinamiklerini oluşturmaktadırlar.

Ulus-devletin hukuki alanda mutlak egemenliğini kaybetmesi belki de bu aşınma sürecinin en faydalı yönünü oluşturmaktadır. Çünkü ulus-devlet uluslararası anlaşmalar ve birleşmeler ile belli yükümlülükler altına girmektedir. Hukuki yükümlülükler bireyi kendi devleti karşısında güçlendirmekte, kanuni koruma altına almaktadır. Artık hiçbir devlet "benim yurttaşıma istediğim gibi davranma hakkım vardır, kimse karışamaz" türünden söylemleri dile getirememektedir. Çünkü uluslararası hukuki düzen devletlerin iç hukukunu da bağlamaktadır. Bu bağlamda insan hakları ve demokrasi küresel hukukun ve düzenin temel taşları durumuna gelmişlerdir. Artık BM insan hakları temelinde insani

amaçlı müdahale yetkisini sık sık kullanır duruma gelmiştir. Küresel bir örgütün insani amaçlı müdahale yetkisini kullanması ulus-devletlerin egemenliklerini aşındıran bir gelişmedir. Bir diğeri ise kurulan uluslararası mahkemelerin kişileri devlet adına suç işlemiş olsalar bile doğrudan tutuklayıp yargılayabilmesidir. Yeni küresel sistem bireyi devleti karşısında hukuki anlamda güçlendirdiği gibi, savaş suçları mahkemeleri gibi uygulamalarla cezalandırabilmektedir (DPT, 2000, s.55,56).

15. Küreselleşmenin Çelişkileri

Küreselleşme olgusu bir takım çelişkileri bünyesinde taşımaktadır. Bu çelişkiler siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda gözle görülen çelişkilerdir. Küreselleşme Batı'nın etkisinin yayılarak homojenleşme sağlanması anlamında, homojenleşmeyi sağlarken, farklılaşmayı ve hatta bölünmeyi yüceltmektedir. Farklılıklara yapılan güçlü vurgular bölünmeyi de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme insan haklarına saygı ve demokrasiyi temel değerleri olarak benimserken, güçlü iktidar yapısını peşinden sürüklemektedir. Yerelleşme bağlamında yerel dillerin kaybolmaması için mücadele verirken, İngilizceyi dünya dili yaparak yerel dillerin ölümüne sebep olmaktadır. Ayrıca uluslararası sermayenin istediği şekilde ulus devletleri zayıflatmaya çalışırken, kolluk kuvveti açısından güçlü devlet özlemini vurgulamaktadır (ORAN, 2001, s.47).

Devletin korumacı ve kollamacı işlevlerini küreselleşme açısından budamaya çalışadursun, Batılı devletlerin bizzat kendileri devletçi, korumacı yapılarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde ekonomide küreselleşme söylemleri küçülen devleti savunurken, küresel ekonomilerin itici gücü olan ülkelerde devletin ekonomide giderek büyüdüğüne şahit olunmaktadır. İleri düzeyde sanayileşmiş 18 ülkede kamu harcamalarının GSMH içindeki oranı ortalama 1870'de %10,5, Birinci Dünya Savaşı ertesi 1913'de %11,9 iken, bu oran İkinci Dünya Savaşı ertesinde 1937 yılında %22,4'e, 1996'da %45,8'e çıkmıştır (KAZGAN, 2000, s.39). Bu durum ekonomide küçülmeyi savunan küreselleşmenin itici güçleri olan devletlerin kendileriyle çelişmesi anlamına gelmektedir.

Bu çelişkili tutumlar küreselleşme sürecine dönük olumsuz yaklaşımları pekiştirmektedir. Batılı devletlerin kendi ulusal çıkarları için şampiyonluğuna soyundukları serbest ticaretten çok defa vazgeçtikleri görülmüştür. Başkan Reagan döneminde ABD

1989 Mayısında Japon hükümetini ihracatını engellediği gerekçesi ile derhal görüşmeye çağırmıştır. Akabinde Japonya'ya ağır politik baskılar uygulamaya başlamıştır. Halbuki Japonya uyguladığı gümrük açısından dünyanın en liberal ülkesidir. O dönemde ABD'nin ithalata uyguladığı ortalama gümrük %4 iken, Japonya'da bu oran %2 civarında gerçekleşmiştir. Japonya 1980'li yıllarda gerek oran gerek mutlak değer açısından ABD'den yaptığı ithalatı sürekli olarak arttırdığı halde iki ülke arasındaki ticaret Japonya lehine fazla vermiştir. Örneğin 1988 yılında Japonya'nın ABD'den yaptığı ithalat bir önceki yıla göre %34 oranında arttığı halde, aynı yıl iki ülke arasındaki ticaret Japonya lehine 52 milyar dolar fazla vermiştir (ŞAYLAN, 2003, s.210,211). Bu örnek şunu göstermektedir; küreselleşme söylemleriyle serbest ticaretin tüm devletler için geçerli olmasını savunan Batı, kendi ulusal çıkarları uğruna her politik ve ekonomik yolu denemektedir.

Hegemonik küreselleşme söylemlerine karşın dünyada gelişmiş ülkeler ile diğerleri arasında gittikçe büyüyen bir uçurum bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin dünya nüfusuna oranı yaklaşık %24 iken, dünyadaki işlenmiş enerji ve maden kaynaklarının yaklaşık %80'ini kullanmaları ve de bu kaynakların yaklaşık %33'ünü dünya nüfusunun sadece %5'ine sahip olan ABD tarafından tek başına kullanılması aradaki uçurumu sergilemesi açısından çarpıcı olsa gerektir (FALK, 2002, s.19).

Küresel güçlerin kendi aralarında da eşitsizlikler mevcuttur. Son iki yüz yıllık dünya tarihinde teknolojik yeniliklerin kaynağı konumunda bu ülkeler yer almaktadır. Gelişmiş ülkeler dışındaki ülkelerin pozitif bilimlere ve teknolojik icatlara katkıları yok denecek kadar azdır. Gelişmiş ülkeler içerisinde ise ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ardından mutlak bir üstünlüğü bulunmaktadır. Örneğin, 1901–30 arasında pozitif bilimlerde verilen 93 Nobel ödülünün sadece %6,5'ni ABD alırken %29'nu Almanya, %16'sını İngiltere, %14'ünü Fransa almıştır, yani %60'ı bu üç Avrupalı güce gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin bu alanda üstünlüğü kurulmaya başlanmıştır. Mesela, 1990–94 arasında, bu oranlar tam tersine dönmüştür. ABD'nin payı %63'e çıkarken, diğerlerinin payı %20'ye gerilemiştir (KAZGAN, 2000, s.57).

Küreselleşmenin itici güçleri olan ÇUŞ'ların da kendi içlerinde çelişkiler bulunmaktadır. Mesela isimleri çokuluslu ibaresini taşısa da bunların ne ölçüde çok uluslu

olduğu tartışmaya açık bir sorundur. İsimleri çokuluslu ibaresini taşımalarına rağmen, kendileri ulusal özelliklerini korumaktadırlar. Örneğin, ABD kökenli ÇUŞ'larda yüksek yönetici olarak görev yapanların ancak %1,6'sının Amerikalı olmadığı ifade edilmektedir (ŞAYLAN, 2003, s.223).

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) için de benzer gelişmeler söz konusudur. DYY'lerden aslan payını yine gelişmiş ülkeler almaktadır. Üretim küreselleşmesine rağmen, üretici sermaye yine gelişmiş ülkelerde yatırımlar yaparak gelişmiş ülkelerin kendi aralarında küreselleşmesini sağlamaktadır. 1990'lı yılların sonlarında DYY'nin %1,4'ü Afrika'ya, %11 kadarı Latin Amerika'ya, %13 kadarı Asya'ya ve geri kalanı gelişmiş ülkelere gitmiştir. Bir başka deyişle gerçek, üretici ekonomi açısından küreselleşme gelişmiş dünya içinde gerçekleşmiştir (ŞAYLAN, 2003, s.261, 262).

DYY stokunda 1970'lerden itibaren gelişmekte olan ülkeler açısından bir artış söz konusudur. Ama gelişmiş ülkelerin paylarında da kayda değer bir azalma görülmemektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler içerisinde de dengesizlikler mevcuttur. Güney Doğu Asya ve Güney Amerika ülkeleri DYY stokundan çok önemli paylar alırken, az gelişmiş ülkelerin payları yok denecek kadar az gerçekleşmiştir. *1970'de 635 milyar dolar olan sermaye stoku, 1990'da 1 trilyon 871 milyar dolara, 2000 yılında ise 6 trilyon 845 milyar dolara yükselmiştir. Ancak gelişmiş ülkelerin bu fonlardan aldıkları paylarda bir azalma görülmemiştir: 1970'te yüzde 61 olan gelişmiş ülkelerin DYY stokundaki payları, 1990'da yüzde 73, 2000'de ise yüzde 65 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin DYY stokundaki paylarının eşit dağıldığı da söylenemez: Güney ve Güney Doğu Asya gelişmekte olan ülkelerdeki toplam DYY stokunun 1970'te yüzde 66'sını, 1990'da ise yüzde 60'ını ve 2000'de yüzde 62'sini bulundurmaktadır. Güney Amerika'yı da eklediğimizde bu iki ülkenin toplam gelişmekte olan ülkeler DYY stokundaki oranları 2000 yılı itibariyle yüzde 93'ü bulmaktadır* (ERDOĞAN, 2003, s.23, 24).

Küreselleşmenin getirilerinden birisi olan sıcak para hareketi de finansal küreselleşmenin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Sermayenin ve paranın küreselleşmesinin fayda getireceğini ifade eden küresel güçler, artan sıcak para karşısında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin çaresizlik içine düşmeleri ile bir kez daha

çelişkiye düşmüştür. Çünkü, kriz durumundan yabancı yatırımın arttırılması halinde kurtulabilineceği tezi, spekülatif amaçlı sıcak paranın ülkelere girip bir gecede ekonomiyi felce uğratıp, çekip gitmesi karşısında çaresiz kalmıştır. Çünkü sıcak para hangi ulusun piyasasındaki reel faizler yüksek ise oraya yönelmekte, kısa dönemli döviz birikimi sağlamaktaysa da ulusal paranın yabancı para karşısında değerlenmesine yol açmaktadır. Böylece ithalat malları ucuzlarken, ihracat gerilemekte, cari işlemler açığı ortaya çıkmakta ve ekonomi krize sürüklenmektedir (YELDAN, 2002, s.8). Gelişmekte olan ülkelere giderek artan şekilde yabancı kısa vadeli sermayenin yönelmesi kriz eğilimlerini körüklemektedir. Rakamsal ifadeyle gelişmekte olan ülkelere kısa vadeli sermaye akımı 1980'de 4 milyar ABD dolarından 1992'de 37 milyar ABD dolarına yükselmiştir (ERDOĞAN, 2003, s.16). Sıcak paranın dünya ölçeğinde günlük hareketleri de muazzam seviyelere ulaşmıştır. 1973 yılında toplam günlük finansman sermayesi hareketi 15 milyar ABD doları iken 1993 yılında, yani yirmi yıl içinde söz konusu rakam 1.300 milyar ABD doları düzeyine yükselmiştir (ŞAYLAN, 2003, s.262).

Günümüz dünyasının yaşadığı ekonomik öncelikli dengesizlikler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından küreselleşme örtüsü altında Batı'nın küresel sömürüsü olarak görülmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporu'na göre dünya nüfusunun en zengin %20'sinin yaşadığı gelişmiş ülkeler dünya gayrı safi hasılasının %86'sını, ihracat pazarlarının %82'sini, tüm yabancı yatırımların %68'ini elinde bulundururken ve en yoksul %20'inin bu parametrelerde payı hiçbir zaman %1,5'i geçmezken küreselleşmenin hangi faydasından nasıl bahsetmek doğru olur düşünmek gerekmektedir (ORAN, 2001, s.3).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL – TARİHİ ÇERÇEVEDE SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ (STÖ)

20. "Sivil" ve "Sivil Toplum" Kavramları

Sivil toplum kavramının kökenleri Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Her ne kadar sivil toplum kavramı yakın zamanların ürünü olarak bilinse de antik çağda yönetici sınıfın, ya da otoritenin ve halkın oluşturduğu bütün, "sivil" olarak adlandırılmıştır. "Sivil",Latince kökenli bir kelime olup karşılığı "civitate" (devlet, şehir, site)'dir (HOCAOĞLU, 1997, s. 106). Yani daha küçük toplumlar için "sivil"in anlamı şehir olarak belirlenirken, daha geniş ve otoritenin var olduğu toplumlar için devlet olarak belirlenmektedir.

Latince "civilis"in bir türevi olan "sivil" kelimesinin ilk akla gelen anlamı yurttaşa, hayatına ve haklarına ilişkindir (AKAL, 1998, s.44). Halk arasında ise sivil kelimesinin akla gelen ilk çağrışımı ise "asker olmayan" dır. Yine Fransızca- Latince kökenli olarak "civil" kelimesinin görgü kurallarını iyi bilen, medeni, nazik ve kibar anlamları da vardır (ABAY, 2004, s.272).

Yukarıda da değinildiği gibi "sivil" kelimesinin ilk kullanımlarında şehir-devlet çağrışımları yaptığı ve bu bağlamda kullanıldığı da görülmüştür. Hatta ilk tarih filozofu olarak kabul edilen Marcus Aurelius Augustinus'un "De Civitate Dei" isimli bir eser yazdığı bilinmektedir. Böylece "şehirli (civis)" ve "şehirlilik (civitas)" gibi aynı bağlamda, aynı kökten gelen kelimelerin kullanımı ortaya çıkmıştır. Zamanla bu kökten İngilizce ve Fransızca'da kullanılan "city", "civil", "civic", "civilization" gibi sırasıyla "şehir", "şehre ait, şehirli" , "şehirleşme=medeniyet" anlamlarına gelen kelimeler türetilmiştir (HOCAOĞLU, 1997, s. 106).

Sivil kelimesinin bu ilk kullanımlarından sonra zaman içinde "toplum" kelimesi ile birleşerek siyasal ve toplumsal bir olguyu açıklamak için "sivil toplum" kavramının kullanıma girdiği görülmektedir. Sivil toplum kavramının farklı tanımlamaları olmakla beraber bu tanımlamalardan çıkan temel ortak düşünce, kavramın Avrupa özellikle de Batı Avrupa kökenli olduğu ve 18. yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan bir takım siyasal ve toplumsal kırılmalar neticesinde bugünkü kullanımına yaklaşan bir anlam kazandığıdır. Zaten ileride daha geniş şekilde değinileceği gibi ilk çağ düşünürleri sivil toplumu devlet ile eş anlamlı saymış, Batı Avrupa'da yaşanan değişimler sonucunda ise klasik anlamdaki "sivil toplum" kavramı da değişime uğramıştır. Örneğin klasik anlamda "sivil toplum" kavramını Aristo "politike koinonia" (veya koinonia politike) olarak adlandırmış, ilk çağ düşünürlerinden Çiçeron ise Latince'de bugünkü anlamıyla aynı şekilde yazılan "societas civilis" olarak adlandırmıştır (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.29- 30).

21."Sivil Toplum" Kavramı ve Tarihi Dönüşümü

Sivil toplum kavramının bugünkü kullanımı yukarıda da değinildiği gibi özellikle 18. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan değişimlerin etkisiyle oluşmuştur. Bu değişimler kabaca toplumsal ve siyasal alanda yaşanan değişimlerdir. Özellikle feodal düzenin yıkılması ve burjuva sınıfının aristokratlar karşısında kazandığı güç, siyasal ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Böylece sivil toplum kavramının antikiteden beri kullanılan klasik anlamında da değişiklik yaşanmıştır. Bu bağlamda 17. ve 18. yüzyıllardan sonra sivil toplum kavramı "doğa durumu"ndan "uygarlık durumu"na geçme anlamında kullanıldığı gibi, bir şehirli gereksinimi olarak hürriyet, hak ve yükümlülükleri ifade eden bir kavram anlamında da kullanılmıştır (ABAY, 2004, s.272).

Sivil toplum kavramının anlamsal değişiminin tarihi dönüşümler içerisinde yaşandığını ileri süren Şerif Mardin, kavramın üç değişik kullanımını tespit etmektedir. Mardin'e göre sivil toplum kavramının "Bir medenilik anlayışı olarak sivil toplum", "Batı Avrupa'nın toplumsal tarihindeki çok önemli bir sosyal tarih aşaması olarak sivil toplum" ve "Tarih felsefesi alanında bir tartışma konusu olarak sivil toplum" olmak üzere üç farklı anlamı bulunmaktadır. Mardin, medenilik anlayışı olarak sivil toplumun toplumların medenileşme (civilization) süreçleriyle ilgili olduğunu, bu bağlam içinde de sivil toplumun, toplumun "sivilleştiği" son raddeye kadar medenileşmenin daha da büyümesini ifade ettiğini

düşünmektedir. Mardin, ikinci anlamdaki kullanımında sivil toplumun, Batılı toplumların gelişim sürecinde devlet ile devlete ait olmayan alan arasındaki farklılaşmanın yarattığı, yerellikten çok aile ve klan sınırları dışında kalan, ancak devletten ayrı olan, ekonomik, dini, entelektüel veya siyasi özerk kurumların bileşiminin oluşturduğu toplumsal bir parçayı ifade ettiğini düşünmektedir. Son olarak Mardin sivil toplumu, kendini ortaya çıkaran maddi koşulların düşünsel temellerini atan felsefecilerin tartışmalarının temel temasını oluşturan bir unsur olarak kabul etmektedir. Bu anlamda sivil toplum düşüncesi, devletten farklı ve özerk bir toplumsal yaşamın varlığı düşüncesi üzerine felsefeciler tarafından oturtulmuştur (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.54- 57).

Sivil toplum kavramının tanımlamaları farklı yazarlarca farklı şekillerde yapılmıştır. Bu farklı tanımlamaları burada vererek ortak bir tanımlamaya ulaşmak mümkündür. Sonuçta tanımlamalar farklı olsa da ortak yönleri mevcuttur. Bu farklı tanımlamalardan bazıları şunlardır:

John Keane en soyut anlamıyla sivil toplumun, üyelerinin öncelikle devlet dışı faaliyetlerle – ekonomik ve kültürel üretim alanları, ev yaşamı, gönüllü birlikler gibi – uğraştığı ve bu faaliyetler vasıtasıyla devlet organları üzerinde baskı ve denetim uyguladığı, böylece kendi kimliklerini koruyup dönüştürdüğü kurumların bir bütünü olarak anlaşılabileceğini düşünmektedir (KEANE, 1994, s.35- 36).

Larry Diamond, sivil toplumun gönüllü, kendi kendine oluşmuş, büyük ölçüde kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk bir toplumsal yaşam alanını ifade ettiğini ileri sürmektedir (GORDON R. 2001, s.168). Gordon White ise, sivil toplumun, devlet ile aile arasında yer alan, devletten ayrı ve devletle ilişkide özerk bir birlik alanı olduğunu vurgulamaktadır (BECKMAN, 1999, s.5,6).

Yavuz Atar ise sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır; *Genel olarak sivil toplum kavramı, devlet denetimi ve baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olamadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı*

ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade eder (ATAR, 1997, s.98).

Kazım Berzeg sivil toplumu, klasik liberalizmin, diğer çağdaş siyasi doktrinlerin tersine, topluma müdahaleyi öngörmeyen, saf bir siyasi doktrin olma özelliğinin tabii bir yansıması olarak tanımlamaktadır (BERZEG, 1997, s.214). Süleyman Akdemir ise, sivil toplumu vatandaş-devlet otoritesi ilişkisi bağlamında ele alarak; *İnsan hak ve hürriyetleri ile kamu düzeni arasındaki dengenin çoğulcu ve rekabete dayanılarak kurulduğu bir toplum* olarak tanımlamaktadır (AKDEMİR, 1997, s.269).

Mustafa Erdoğan sivil toplumun, devlet-toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık açısından görülmesiyle ilgili analitik bir kavram olduğunu ifade ederken, bu analitik yaklaşımın devlet açısından bakıldığında, devletin toplumdan ayrı olduğunu ima ettiğini ve onun özerkliğinin niteliği, derecesi ve sonuçlarını incelediğini vurgular. Erdoğan diğer taraftan, toplum açısından bu analitik yaklaşımın, kendine özgü gelişme dinamiği veya ilkesi, yerleşik karar alma ve çözme yöntemleri anlamında kurumlaşmış yapıları bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanın var olma imkanını araştırdığını ifade etmektedir. Erdoğan, son olarak sivil toplum kavramını siyasi iktidarın dışında bir alan olmaktan çok, bu güce derinden nüfuz eden, onu parçalayan ve âdem-i merkezi hale getiren bir alan olarak tanımlamaktadır (ERDOĞAN, 1998, s.6).

Ali Rıza Abay, sivil toplumu devlet-birey karşıtlığı ekseninde kurarak bireysel özgürlüklerin maksimum olduğu, devlet ve bürokratik yapının da minimum düzeyde yer alığı bir faaliyet alanı olarak tanımlamaktadır. Abay'ın tanımı şöyledir: *...sivil toplum; devlet müdahalesini kabul etmeyen ya da siyasal iktidarın belirleyici olmadığı, bireylerin ve grupların herhangi bir makamdan izin almadan kendi irade ve istekleri ile örgütlenebildikleri, bireylerin ve grupların kendi kaderlerini tayin edebildiği, maksimum düzeyde bireysel özgürlüğü hedefleyen, maksimum düzeyde aktif demokratik katılımın olduğu, buna karşılık askeri ve sivil bürokrasinin de minimum düzeyde olduğu, her türlü sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel etkinliklerin örgütlü olarak gerçekleştirilebildiği organizasyonel bir faaliyet alanıdır* (ABAY, 2004, s.273).

Victor- Perez-Diaz'a göre sivil toplum; Bazı Kuzey Atlantik ülkelerindeki, tarihi en az üç yüz yıl öncesine dayanan bir dizi sosyo-ekonomik ve siyasi kurumun oluşturduğu ve bazı temel kültürel yönelimlerle iç içe geçmiş olan, kesintisiz bir geleneğin teorileştirilmesi girişimidir (ERDOĞAN, 1998, s.7).

Işık Ergüden ise sivil toplumu, toplumsal ilişkilerin (kastlar, sınıflar, etnik bağlar, akrabalık vb.) işleyiş alanı olarak tarif etmektedir. Yani ekonomik, toplumsal, kültürel ya da politik bakımdan aynı ağırlığa sahip olmayan, dolayısıyla nesnel ya da öznel örgütlenme kapasiteleri kaçınılmaz olarak farklı olan, bundan dolayı karşılıklı ilişkilerin uyumlu olabileceği gibi çatışmalı da olabildiği toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanı olarak tanımlamaktadır (ERGÜDEN, 2001, s.14).

Bu farklı tanımlamalardan bir takım ortak özellikler çıkarmak mümkündür. İlkin sivil toplum kavramı kökenleri dört yüz yıl öncesine kadar dayandırılmakla beraber, özellikle 17 ve 18. yüzyıl Batı Avrupa'sında yaşanan siyasi ve toplumsal dönüşümlerin bir sonucudur. Daha sonra sivil toplum kavramının devlet ile kamu arasında kurulan karşıtlığın bir sonucu olduğu söylenebilir. Yani devletin minimum seviyede, kişi hak ve özgürlüklerinin maksimum seviyede bulunduğu bir alanın varlığını tarif ettiği görülmektedir. Ayrıca sivil toplumun kendi kendine devletten özerk ve bağımsız olarak oluşmuş örgütlerin veya toplulukların belli menfaatleri devlet otoritesine kabul ettirmek veya karar alma organlarını etkilemek için kurulduğu bir alan olarak da kabul edilebilir. Son olarak şu söylenebilir ki; sivil toplumun tanımı siyasi değişmelerin ve hakim ideolojilerin karşıtı veya özdeşi olarak kurulduğu bir gerçektir. Yani önceleri feodal düzende aristokrasi karşısında hak arayışı içinde bulunan burjuvazinin alanı sivil toplum olarak isimlendirilmişken, günümüzde liberal anlayışa koşut olarak devletçi zihniyetin kısıtlanması bağlamında sivil toplum, bireysel özgürlüklerin kendisi olarak isimlendirilmektedir.

Bu ortak özelliklerden sonra günümüzde liberal demokrasinin bayraktarlığını yaptığı sivil toplumla ilgili şöyle bir tanıma ulaşmak mümkündür: Sivil toplum, Batı Avrupa koşulları içerisinde gelişmiş, devletten özerk kişi ve kurumların varlığına dayanan, liberal demokrasinin temel kavramlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen, yani demokrasi ve bireysel

özgürlüklerin temel alındığı, bireyin mutluluğu için sosyal hayattan ekonomik hayata kadar devletin mümkün olduğunca kısıtlandığı toplumsal bir yaşam alanıdır.

22. Sivil Toplum Kavramının Düşünsel Temelleri

Sivil toplum kavramı Antik Yunan'dan bu zamana kadar çeşitli düşünürlerce ele alınıp, tanımlanmaya çalışılmıştır. Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli bazı düşünürlerin sivil toplum kavramı üzerine olan düşünceleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

220. Hegel ve Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplumla ilgili çağdaş tartışmaları en çok etkilemiş düşünür olarak Hegel kabul edilmektedir. Hegel, aile ile devlet arasında yer alan ahlaki hayatın alanını sivil toplum olarak adlandırmıştır. Ona göre, sivil toplumda her ne kadar iktisadi güçler ile bireysel çıkar arayışları önemli bir yer işgal etse de, mahkemeler, eğitim ve refah amaçlı kuruluşlar gibi kurumlar da önemli yer tutmaktaydılar. Hegel, sivil toplumun özel çıkarların rekabeti, özellikle de ticaret burjuvazisinin kazanma hırsı sayesinde çatışmacı ve istikrarsız bir alan olduğu kanaatinde olmuştur. Toplum içinde sivilliğin ne dereceye kadar korunabildiği konusunda kuşkulu olan Hegel, sivil toplumun kendi kendine gerçekleştiremediğini onun adına devletin yapması gerektiği fikrini savunmuştur. Ona göre sadece devlet toplumun birliğini temsil edebilir ve vatandaşların özgürlüğünü arttırabilir (ERDOĞAN, 1998, s.13-14).

Sivil toplumun kendi kendine zarar verme eğilimleri Hegel'i çok tedirgin etmiştir. Ona göre, sivil toplum siyasal olarak düzenlenmedikçe sivil kalamaz. Sivil toplumun adaletsizliklerinin giderilmesini ve tikel çıkarlarının evrensel bir siyasal topluluk içerisinde sentezlenmesini ancak yüksek bir kamu otoritesi sağlayabilir. O, bu kamu otoritesi olarak da monarşi, devlet görevlileri ve zümreler tarafından yönetilen anayasal devleti görmüştür. Hegel, devlet müdahalesinin meşru sayılabileceği iki durumun varlığından söz etmiştir. Birincisi, bir ya da daha fazla sınıfa bir başka sınıfın egemen olması, bütün grupların yoksullaşması veya yerel oligarşilerin kurulması gibi sivil toplumda meydana gelebilecek adaletsizlik ve eşitsizliklerin giderilmesi için devlet sivil topluma müdahalede bulunabilir.

İkinci olarak da, halkın evrensel çıkarlarını korumak ve geliştirmek için devlet doğrudan sivil topluma müdahalede bulunabilir (KEANE, 1994, s.77- 78). Yani devlet bu alanda hüküm süren sefaleti engellemek, etik ve fizik bozulmayı ortadan kaldırmak amacıyla ve de halkın evrensel çıkarlarını koruyup geliştirmek için bu alanı düzenlemeli ve egemenlik altına almalıdır (BOSTANCI, 1997, s.184).

Hegel'in devlet-sivil toplum ilişkisinde amacı, devletin sivil toplumu ortadan kaldırmadan çelişkilere çözümler getirmesini sağlamak, yani sivil toplum ile devlet arasında bir bütünsellik kurmaktır (DUMAN, 2003, s.353). Ona göre, sivil toplumdaki çekişmenin temel sebebi "ihtiyaç" kavramı üzerine oturmaktadır. İhtiyaç kavramı beraberinde ihtiras unsurunu doğurmakta ve bu da sivil toplumda çatışma, çekişme ve güvensizlik alanı yaratmaktadır. Devlet ise tarafsızlığın ve evrenselliğin hakim olduğu bir alandır. Dolayısıyla sivil toplumdaki çatışmacı unsurları, özel çıkarları bir senteze ve harmoniye dönüştürmeyi amaçlar. Hegel'de sivil toplum bireysel çıkarların çatıştığı, ailedeki sıcak ilişkilerin olmadığı tikellikler alanıdır. Evrenselliğin bir simgesi olan devlet bu tikelliklerin aşılmasının temel unsurudur. Yani, devlet sivil toplumu düzenleyen temel bir momenttir (DUMAN, 2003, s.353- 354).

Sivil toplumdaki özgürlüklerin sosyal denge bozulmadan yaşanabilmesinin kaçınılmaz koşulu olarak güçlü ve donanımlı bir devleti gören Hegel'de, sivil toplum ile devlet yan yana konulduğunda sivil toplumun olumsuz bir anlam taşıdığı görülmektedir (ÇAHA, 2003, s. 31).

Hegel'in sivil toplum karşısında devleti kavramsallaştırması yaşadığı dönem Almanya'sının koşullarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Daha önceki eserlerinde halk-yönetim-devlet kelimelerini aynı anlamda kullanan Hegel, 1821 yılında yazdığı "Haklar Felsefesi" adlı eseriyle birlikte sivil toplum kavramı içerik değişimi geçirmiştir. Hegel, ilk kez bu eserinde sivil toplumu "ahlaki yaşam" başlığı altında tartışarak, ahlaki yaşamda sivil toplumu aile ile devlet arasındaki farklılaşmanın bir aşaması olarak değerlendirmiştir. Hegel yine bu eserinde, devleti evrensellik, rasyonellik ve nesnellik açısından işbirliğini sağlayan, herkes için uygar bir yaşamı sağlayan tek sosyal varlık olarak nitelerken, sivil toplumu, bireysel çıkar ve isteklerin, ihtiyaçların ilan edildiği bir alan olarak nitelendirmiştir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.38- 39).

Sivil toplumu devletten sistemli olarak ayıran ilk düşünür olarak Hegel kabul edilmektedir. (YILMAZ, 1997, s.87). Hegel'in sivil toplumla ilgili düşüncelerinden iki sonuç çıkarmak mümkündür: İlk olarak, sivil toplumun varlık sebebi güçlü, donanımlı ve metafiziksel bir devleti ortaya çıkarmaktır. Bu noktada sivil toplum tarihsel ruhun (Geist) geçici bir uğrağı olup, bu ruhu transandantal (aşkın) bir devlete taşımayı amaçlayan bir misyona sahiptir. İkinci olarak, Hegel'in sivil toplum tanımlamasında her ne kadar olumsuzluk olsa da, farklılık, özgünlük ve özerklik alanı olarak bir sivil toplum tipolojisi yapması kendisinden sonraki tartışmalara dayanak teşkil etmiştir. Şüphesiz bu durum birincisine oranla iyimser bir sonuçtur (ÇAHA, 2003, s.32,33).

Hegel, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkileri üç normatif düzene bağlamıştır. Bunlardan ilki olan "Sonuç-Hak" düzeni, bireyin yaşamına, mülkiyete ve çeşitli özgürlüklere ilişkin yasal sistemin bütününü idare eden ilkeler üzerine kurulmuştur. İkincisi olan "Moralite" düzeni bireylerin vicdani yargıları üzerinde temellenen kurallar sistemidir. Son olarak "Ahlaki Yaşam" düzeni ise, sosyal yaşamda tarihsel olarak evrilen kavram ve değerlerden oluşmaktadır. Bu normatif düzen içerisinde Hegel'e göre sivil toplum, özel bireysel hakları korumak ve özel bireysel çıkarları sürdürmek için bireylerin, özerk kurumların ve kamu otoritelerinin düzenlemelerinden ibaret olan bir gereksinim devletidir. Ve yine Hegel için devlet, kamu iyiliğinin sürdürülmesi için bir siyasal çerçeve sunan en üst normatif kurumdur ve ahlaki yaşam düzeni anlamını devlette bulur ve ancak orada gelişebilir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.39).

Hegel'in düşüncesinde sivil toplum fikri aşkın devlet tahayyülünün altında kalmaktadır. Dolayısıyla devlete sivil toplumun devamlılığı ve eşitliği açısından böylesine vurgu yapılması sivil toplumu devletin içinde eritir. Sonuçta sivil toplum despotizmin engellenmesinde önemli bir araç olmaktan çıkmış olur (OKUTAN, 2006, s.76).

221. Hobbes ve Sivil Toplum Düşüncesi

Thomas Hobbes, İngiltere'de yaşadığı dönemin şartlarından etkilenmiş bir düşünürdür. Çünkü yaşadığı dönemde İngiltere, parlamento ile kral arasında şiddetli ve kanlı bir mücadelenin hüküm sürdüğü ülkedir. İngiltere'nin bu durumu Hobbes'un sivil toplum ve

devlet ile ilgili düşüncelerini de derinden etkilemiştir. Onun geliştirdiği model "güvenlik devleti modeli" olarak adlandırılmıştır. Hobbes'un kurguladığı "doğa durumu"nda insanlar eşit ve özgürdür. Ona göre böyle bir eşitlik herkesin herkesi öldürebilmesindeki eşitliktir. Yani herkes her şey üzerinde eşit hakka sahiptir. Herkesin böylesine her şey üzerinde eşit ve özgür olduğu, hiç kimsenin hiç kimse üzerinde sürekli bir iktidar kuramadığı bu doğa hali aslında kimsenin hiçbir şey üzerinde süreklilik taşıyan bir hakkının olmadığı bir savaş halinden başka bir şey değildir (DUMAN, 2003, s.349). Yani Hobbes, insanların mutlak anlamda eşit ve özgür olduğu böyle bir durumu kaos olarak nitelemekte ve insanların mutlak bir otoritenin yoksunluğunda eşit ve özgür olmalarının mümkün olamayacağını ileri sürmektedir.

Thomas Hobbes, doğal hukuk (toplumsal sözleşme) geleneğinin önemli düşünürlerinden birisi olarak kabul edilir. Ona göre doğal haldeki devlette herkes eşittir ve özgürdür. Dolayısıyla böyle bir doğal devlet durumunda savaş vardır. İnsan insanın kurdudur (YILMAZ, 1997, s.87- 88). Hobbes'un, doğal devlet modelinin anti tezi olarak ileri sürdüğü devlet modeli özgür ve eşit (varsayılan) bireylerin kurduğu "societas naturalis"tir. Bu modelde sivil toplum, sonradan kurulmuş ve kurumlaşmış bir toplum (homo artificialis veya machina machinarum) olup, insanlar arasında kurulacağı varsayılan sosyal sözleşme, bir toplum değil devlet yaratır (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.32).

Hobbes'a göre doğa halinden insanların çıkabilmesinin tek yolu birbirleriyle yaptıkları ve tüm haklarını sözleşmenin tarafı olmayan üçüncü bir güce yani Leviathan'a devrettikleri sözleşme kurmalarıdır. Latince ejderha anlamına gelen Leviathan'ı Hobbes her bireyin ve tüm bireylerin isteminin yerini alabilecek herkese eşit mesafedeki bir güce (hükümdar, meclis gibi) işaret etmek için kullanmıştır (DUMAN, 2003, s.349- 350). Buradan da şu çıkarılabilir; Hobbes, sosyal sözleşme ile toplumsal çoğulculuk ve farklılığın, mutlak güç olarak gördüğü siyasal erkin yani kralın tekçi yapısında birleşmesini ister. Hobbes'da sözleşmenin gerçekleştiği sivil toplum, aslında bir bakıma doğal haklar karşıtı olan sivil halin anlatımından ibarettir. Hobbes, dini kurumlar da dahil tüm sivil toplum unsurlarını devletin çatısı altında toplamıştır. Çünkü devlet her tür yasanın yapıcısı olarak, dinsel yasaya ihtiyaç bırakmamaktadır. Ona göre devlete itaat Tanrı'ya itaattir (ÇAHA, 2003, s.27, 28).

Hobbes, toplumsal yaşamın en ince noktasına kadar kuşatıcı vazife verdiği güvenlik devletinin zorla sağladığı bu barışçıl düzene "Sivil Toplum" adını vermiştir. Yani sivil toplum eşittir mutlak iktidarın sağladığı sözleşmeyle kurulan devlet düzeni. Bu nedenle Hobbes'un düşüncesinde devlet/sivil toplum ikilemi yerini sivil toplum/sivil olmayan toplum karşıtlığına bırakır (OKUTAN, 2006, s.75). O, modern dünyanın bir karar vermesini ister: Ya doğal durumun şiddet ve karışıklığını ya da güvenlik devletinin mutlak iktidarı sayesinde sağlanan barış içinde rahat bir yaşamı seçmek (KEANE, 1994, s.63-64).

222. Rousseau ve Sivil Toplum Düşüncesi

Hobbes'da yer alan "sosyal sözleşmeye dayalı mutlak otorite" kavramı J. J. Rousseau'da karşılığını "Genel İrade" kavramıyla bulmaktadır. Rousseau "genel irade" kavramıyla oluşturduğu kuramı ile Fransız İhtilali'ne giden yolda etkili olmuş ve düşünsel alana önemli bir miras bırakmıştır.

Rousseau'ya göre barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bireyler, kendi rızaları ile gerçekleştirdikleri sözleşme gereği "özel" ve "farklı" iradelerini, kuşatıcı ve kapsayıcı olan "Genel İrade" ye devrederler. Genel irade oluştuktan sonra bireyler farklılıklarını kaybederek genel iradenin birer taşıyıcısı haline gelirler. Yani bireysel irade genel irade içinde kaybolur ve genel iradenin ortaya çıkması ile siyasal toplum (devlet) ve sivil toplum birlikte doğar (ABAY, 2004, s.273).

Rousseau da Hobbes gibi liberal değerlerden hareket edip mutlakıyetçi bir yapıya yönelme eğiliminde olan bir diğer düşünürdür. Çünkü genel iradenin oluşumu aşamasından sonra Rousseau, özel çıkar, inisiyatif ve kimliğe dayalı teşebbüslere karşı tavır takınmaya başlar. Ona göre, özel inisiyatif ve uzantısı durumlar bireyleri rasyonel bir egoizme yönelterek farklı taraflara çekecek ve ayrı düşürecektir (ÇAHA, 2003, s.28, 29).

Rousseau, doğa durumunu gerçek anlamında ele almaktadır. Ona göre doğa durumundaki insan hayvandan farksızdır. Temel amacı yemek, içmek ve barınacak bir yer bulmaktır. Yalnız insanı hayvandan ayıran iki temel özelliği vardır. Birincisi, hayvanların doğa yasalarına içgüdüleriyle uymalarına karşılık, insanın davranışlarını seçebilme

yeteneğine sahip olmasıdır. İkincisi ise, insanın potansiyel olarak olgunlaşabilme ve yetkinleşebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Doğa durumunda insanların birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları olmadığı gibi, mülkiyet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlikler de yoktur. Dolayısıyla doğa durumu doğal bir eşitlik ve özgürlük durumudur (DUMAN, 2003, s.351).

Rousseau, doğal durumdan sivil toplum durumuna geçilmesinin ana kaynağı olarak mülkiyeti ve mülkiyet etrafında dönen kavgaları görmektedir. Aslında Rousseau bu konuda iki farklı eserinde iki farklı görüş ileri sürmektedir. "İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı" adlı eserinde doğa durumundan sivil topluma geçişte mülkiyetin doğa durumundaki eşitsizliği bozmasıyla geçildiğini savunmuştur. Bir diğer eseri olan "Toplum Sözleşmesi" nde ise sivil topluma insanların artan ihtiyaçlarını karşılamak için başlattıkları ve mülkiyet etrafında dönen kavgaların engellenmesi amacıyla oluşturulan bir sözleşmeyle geçildiğini ileri sürmektedir (DUMAN, 2003, s.351).

Rousseau, Hobbes gibi sivil toplumu siyasal toplumla eş anlamlı kullanan bir diğer düşünürdür. Bireysel özürlüklerin toplumsal düzeni sarsacağı endişesiyle oluşturulacak bir sosyal sözleşme aracılığıyla kişisel hak ve özgürlüklerin ekonomi ve aile gibi alanlar hariç "Genel İrade" olarak nitelendirdiği bir güce devrini istemesinden dolayı "sosyal sözleşme geleneği" ya da "doğal hukuk teorisi"nin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir.

223. Klasik Ekonomi Politikçiler (İskoç Aydınlanmacıları)de Sivil Toplum Düşüncesi

18. yüzyıl düşünürleri olan klasik ekonomi politikçiler arasında yer alan Adam Smith, Adam Ferguson gibileri sivil toplum-devlet ilişkilerine yaptıkları vurguyla ön plana çıkmışlardır. Ferguson, sivil toplumu ilkel toplumun anti tezi olarak görmüş, Smith ise sivil toplum terimini medenileşmiş toplum olarak açıklamıştır (TUNÇ-AKTAŞ, 1998, s.72- 73).

Her iki düşünür de klasik liberal değerlerden hareketle sivil toplum-devlet ilişkilerini açıklama yolunu seçmişlerdir. Genel anlamda klasik ekonomi politikçiler sivil toplumu

devlet karşısında özerk bir konuma yerleştirmişler, ama tamamen devletten bağımsız kılmamışlardır. Yani sivil toplumu bireysel hak ve çıkarların maksimize edildiği bir alan olarak tanımlarken, bu alanda devlete "gece bekçisi" görevi yüklemişlerdir. Bir bakıma onlar için devlet, sivil toplumdaki bireysel hak ve çıkarların maksimize edilmesinin garantisidir. Devlet gözetim ve denetim faaliyetleri ile bu hak ve çıkarları maksimize etmeye yardımcı olabilir. Bireysel hak ve çıkarların gözetimi, toplumsal hak ve çıkarların da gözetilip arttırılması anlamına gelecektir.

2230. Adam Smith ve Sivil Toplum Düşüncesi

Adam Smith devlet ve sivil toplum kavramlarını bir arada düşünen 18. yüzyıl İskoç düşünürlerinden birisidir. Smith'in klasik liberalizm tanımından yola çıkılırsa, liberalizmi belirleyen temel ayırım kamusal alan ile özel alan, siyasi otorite alanıyla özel ilişkiler alanı ayrımıdır. Smith'in düşüncesinde bir yanda devletin diğer yanda da sivil toplumun durduğu varsayılır. Devlet-sivil toplum ikileminin Smith tarafından bu şekilde kurulması, Batı siyasi ve hukuki düzeni içerisinde kamu hukuku/özel hukuk ayrımını da gündeme getirmiştir (AKAL, 1998, s.41).

Smith, kendi halinde işleyen tabi bir mekanizma üzerine kurulmuş "pazar" düşüncesine dayanarak, tarımın, sermayenin ve işbölümünün iktisadi hayatın sürdürülmesinde taşıdığı önem üzerinde durmuştur. Smith'e göre "pazar" arz ve talep yasalarına göre görünmez bir elin rehberliğinde işleyen, bu işleyiş düzenine karışılmaması durumunda da tüm insanlığın iyiliğine sonuçlar yaratacak bir alandır. Smith, işbölümü kavramının medeniliği barbarlıktan ayıran özelliği üzerinde durur. Ona göre işbölümü, emeğin üretkenliğini arttıran ve barbarlığı medenilikten ayıran önemli bir özelliktir. Smith'e göre insanlık avcılık dönemi, toprağa dayalı tarımsal ve ticari dönemlerden geçmiştir. En son olan ticari toplum (commercail society) dönemi ya da sivil toplum dönemi aynı zamanda ticari ve endüstriyel alandaki özgürlükler başta olmak üzere özgürlüğün en geniş anlamda kullanıldığı dönemdir. Bu dönemde devlet ne sınırlamalar koyar ne de ayrıcalıklar tanır (DUMAN, 2003, s.351- 352).

Smith, özel ilişkiler alanının siyasi otorite karşısında ayrı konumlanması sayesinde mülkiyet özgürlüğünün güvence altına alınacak olması üzerinde önemle durmuştur. Zaten

Smith, bir pazar alanı olarak sivil toplumu, mülkiyet ilişkilerinin devletin müdahaleci olmayan koruması altında gelişip serpilen bir alan olarak tanımlamıştır. Smith, "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserinde devletle ulus arasında ekonomik ihtiyaçların karşılanması bakımından bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Bu bağımlılık ilişkisi ulus ya da sivil toplum lehine kurulmuştur (AKAL, 1998, s.41- 42). Klasik liberalizmin temel değerlerinden yola çıkan Smith, sivil toplum ve devleti bir arada görme eğiliminde olmuştur. Yani her ne kadar sivil toplumun devletten özerk bir yapısının olmasını düşünse de devlet-sivil toplum ilişkisinin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde kurulması gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre sivil toplum tamamen devletten bağımsız kurulup işleyecek bir yeteneğe ve düzene sahip değildir.

2231. Adam Ferguson ve Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplum düşüncesini araçsal (instrumental) devlet düşüncesine zemin hazırlayacak şekilde ilk kullanan düşünürlerden biri Ferguson olmuştur. Ferguson, Smith ile birlikte klasik ekonomi politikçiler veya İskoç Aydınlanmacıları sınıfına sokulur. Ferguson, 1767 yılında yazdığı "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Deneme" adlı eserinde biri doğal durumun geçerli olduğu "ilkel", diğeri de hukukun, ticari kuralların ve toplumsal değerlerin geçerli olduğu "politik" toplum olmak üzere iki tür toplum tipolojisine gitmiştir. Ferguson, ilkel toplum tipinde sivil toplumun olmadığı, insan hak ve hürriyetlerinin korunmadığı, bireysel ve ekonomik ilişkilerin bir düzen içerisine oturtulmadığı ve güçlünün zayıfı ezdiği bir toplum tipi resmetmiştir. Oysa politik toplumda ise sivil toplum kavramı vardır. Bu toplum tipinde karşılıklı hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır ve doğal hukuk yerine pozitif hukuk ilkelerinin uygulanması söz konusudur. Ayrıca güçlünün zayıfı ezmesi diye bir durum söz konusu değildir. Çünkü herkesin bağlı olduğu ve sınırlandırıldığı etik ve hukuksal kurallar bulunmaktadır. Bunları ihlal edenlere karşı siyasal otorite devreye girmektedir (ÇAHA, 2003, s. 42, 43). Kısaca şu söylenebilir ki; Ferguson, karşılıklı hak ve özgürlüklerin mevcut olduğu, bunların etik ve hukuksal ilkelerle düzenlendiği ve siyasal otoritenin gözetiminde hukuksal ilkelerin işlerlik kazandığı bu topluma politik toplum ya da sivil toplum adı vermektedir.

Ferguson, aynı eserinde sadece ticaretin değil, merkezi anayasal devletin de ortaya çıkmasının toplumsal dayanışma için tehdit oluşturduğu kanısındadır. Yani siyasi

otoritenin ve ticaretin varlığını her zaman faydalı görmemektedir. Bu açıdan iktidar ve zenginliğin bozucu etkilerine karşı koymanın ve kamusal ruhu yaratmanın en iyi yolu olarak vatandaş birliklerinin kurulup güçlendirilmesini görmektedir (ERDOĞAN, 1998, s.12).

Ferguson, insanın toplumsal bir canlı olmasından hareketle toplum içindeki çatışma ve barış hallerini toplumsal hayatın gerçekliği olarak kabul etmiş ve bunları olumsuz olarak kabul etmemiştir. O, sivil toplumla ticari toplumun aynı şeyler olduğunu dile getirmiştir. Bu iki kavramı da, ilkel olmayan yani "medeni" (civilized) topluma gönderme yaparken kullanmıştır (DUMAN, 2003, s.352).

224. Locke ve Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplum-devlet ilişkisine ait teorisini burjuvazinin yükselme çağında geliştiren John Locke, devletin rolünün mümkün olduğunca sınırlandırılması (Hobbes'a göre) taraftarıdır. Doğa durumu anlayışını özgürlük ve eşitlik ön kabulleri üzerine oturtan Locke, sivil topluma geçişte doğa durumunda bağımsız şekilde var olan insanlar arasındaki uyumun arttırılıp süreklilik kazanmasıyla geçileceğini savunmuştur (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.32- 33).

Locke, Hobbes'da olduğu gibi yarı tanrısal veya ölümsüz tanrı niteliğinde bir devlet anlayışına sahip değildir. O, bireyler arasında sözleşmeye dayalı olarak oluşan devleti bireysel özgürlüklerin kamusal alandaki bir güvencesi olarak görmüştür. Locke'a göre insanları doğa durumundan bağımsız, eşit olmaya zorlayan ve başkalarına zarar vermekten alıkoyan doğal kanunlar ve değerler vardır. Bu kanunlar ve değerler insanların doğa durumunda sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alır. Bireyler zaten doğa durumunda sahip oldukları özgürlük ve mülkiyet haklarını daha etkili biçimde daha üst düzeyde kurumlaşmış olan bir sivil toplumda korumak ve muhafaza etmek eğiliminde olduklarından kendi aralarında kurdukları bir sözleşmeyle sivil veya politik toplumu oluştururlar. Locke'a göre bu sözleşme iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada bireyler bir araya gelerek sivil toplumu oluştururken, ikinci aşamada yönetim biçimini oluşturmaktadır. Böylece doğa durumundaki bireylerin rasyonel tercihlerinin sonucu olarak sivil topluma geçilmiş olmaktadır (ÇAHA, 2003, s. 43- 45).

Locke'un savunduğu anayasal devlet düşüncesi doğa durumundaki savaş ile sivil toplumdaki barış arasında var olan aykırılığı azaltmaktadır. Locke, Hobbes'un olumsuzlamasının aksine doğa durumunda toplumsal dayanışmanın olabilirliğinden söz etmektedir. Ona göre doğa durumu her ne kadar istikrarsız bir anti-sosyal toplumculuk (sociability) durumu ise de, bir birine eşit olan bireylerin mallarını ve güçlerini istedikleri gibi kullanma özgürlüğüne sahip oldukları bir karşılıklı ilişki durumu oluşturmaya da eğilim göstermektedir (KEANE, 1994, s.67- 68).

Doğa durumu kavrayışı Locke'da Hobbes'a göre farklılık göstermektedir. O, Hobbes gibi doğa durumunu "insanın, insanın kurduğu olduğu" bir durum olarak algılamamaktadır. Ona göre doğa durumu, insanların kimseden izin almadan, doğa yasasının sınırları içinde eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini kullanma konusunda eşit ve özgür oldukları bir durumdur. Locke, mülkiyet hakkı, yaşam hakkı ve özgürlük haklarını doğa durumundaki kutsal ve dokunulmaz haklar olarak nitelemektedir. Ona göre, doğa yasasını çiğneyene karşı zarar gören tarafın hem yargılama hem de cezalandırma hakkı vardır. Ancak zarar görenin hem yargıç hem de davacı olması hakkı, bu hakların kullanılmasıyla bir savaş durumu yaratır. Yani yetkili bir yargıcın (devletin) yokluğu savaş durumu yaratıp, insan yaşamını tehlikeye sokabilir. Bu durumda insanlar bir toplum sözleşmesi kurarak, özgürlüğün ve mülkiyetin tehlike altında olduğu, sürekli savaş durumunun olma riski olduğu doğa durumuna son verip, yargılama ve cezalandırma haklarını devlete devrederek, doğa halinden politik ve sivil topluma geçiş sağlarlar. Locke, sözleşme ile oluşan bu devlet iktidarını sınırlı bir iktidar olarak sunmaktadır. Ona göre, devlet yönetilenlerin sözleşmeden önce sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını çiğnerse, sözleşmeyi bozduğundan dolayı yönetilenlerin "direnme hakkı" doğmuş olur (DUMAN, 2003, s.350- 351). Görüldüğü gibi Locke'un siyaset felsefesinde sivil toplum sözleşmenin akabinde oluşmaktadır ve politik toplumla aynı anlama gelmektedir

Locke'un sivil toplum-devlet ilişkisini belirlemede kullandığı anayasal devlet modeli, egemenlerin ardıllarını serbestçe belirlemeleri ve mutlak bir yönetme hakkına sahip olmaları gerektiğini düşünen Hobbes'çu düşünceye şiddetle itiraz etmektedir. Ona göre uyruklar mutlak yöneticilerin oyuncakları değildirler. Mutlak yöneticiler zamanla toplum çıkarından vazgeçerek kendi çıkarlarını üstün tutabilirler. Bu yüzden de, "kendi davalarının tek yargıcı oldukları" bir durumda bırakılmamaları gerekir. Locke ayrıca sivil toplumda

her bireyin aynı hukuk kuralları ile yönetilmesi ve aynı hukuk kurallarına taraf olması fikrini savunmuştur. Ona göre; "zengin ile yoksul için, sarayın gözdeleri ile saban süren köylüler için ayrı hükümler" olmaması gerekir (KEANE, 1994, s.68- 69).

Locke, devlet ve sivil toplum ayrımı konusunda Hobbes'tan daha açık görüşlere sahiptir denilebilir. Locke, toplumun oluşumunun devletin oluşumundan daha önce geldiğini savunmaktadır. Hem Locke hem de Hobbes, sivil toplumun sadece sırf toplumdan ayrı olduğunu değil, fakat aynı zamanda onun devletin temelini oluşturan siyasi hayatın nitelik ve ilkelerini de tanımladığını kabul etmektedirler.(ERDOĞAN, 1998, s.12)

Locke'un düşüncesini Hobbes'tan ayıran diğer önemli fark da devletin sınırı ile ilgilidir. Hobbes'un "ölümlü Tanrı"sı yerini Locke'da sınırlı bir güce sahip devlete bırakmaktadır. Sivil toplum, devletin müdahale alanı olmaktan çıkarken, "koruyucu" cezalandırma yetkisiyle donatılmaktadır. Böylece Locke, Hobbes'un "güvenlik devleti"nden farklı bir devlet anlayışına ulaşmıştır. Bu devlet anlayışı, modern devletin sahip olduğu iktidarın sivil toplum lehine nasıl ve ne ölçüde sınırlanması gerektiğini ortaya koyan anayasal bir devlet modeli olmuştur (OKUTAN, 2006, s.75- 76).

225. Marks ve Sivil Toplum Düşüncesi

Hegel'in devlet-sivil toplum ilişkisi konusundaki düşünceleri Marks tarafından tersine çevrilerek Marksist sivil toplum anlayışı ortaya çıkmıştır. Marks, sivil toplumu devlete bağımlı olmaktan çıkararak, aksine devletin sivil topluma bağımlı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Yani devletin sivil toplum tarafından belirlendiğini varsaymıştır. Marks'a göre sivil toplum alt yapıyı, devlet ise üst yapıyı oluşturmaktadır (OKUTAN, 2006, s.77). Ona göre bir alt yapı kurumu olarak sivil toplum üst yapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelini oluşturmaktadır. Marks sivil toplumu mülkiyet ilişkilerine dayanan burjuva düzeninin kendisi, yani ekonomi olarak görmüştür. Marks'ın sivil toplum kavramı konusunda yaptığını, kısaca, Hegel'in oluşturduğu sivil toplum-devlet ilişkisini tersine çevirmek olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir ifadeyle, Marks'ın teorisinde sivil toplum devlete bağımlı olarak düşünülmekten çıkmış, tersine devletin topluma bağımlı olduğu, onun sivil toplum tarafından belirlendiği varsayılmıştır. Sonuçta Marks'a

göre devlet sivil topluma bağımlıdır, dolayısıyla devletin faaliyeti de hakim sınıfın çıkarları çerçevesinde gerçekleşmektedir (ERDOĞAN, 1998, s.14).

Marks, sivil toplum kavramını tarihsel-felsefi kullanımından çıkararak, eleştirel-bilimsel kullanımını sağlamış, bu kullanım içinde 17. ve 18. yüzyılların sermaye toplumunun doğuşunu yani toplumsal-ekonomik dönüşümü, sivil toplumu açıklamaya çalışırken esas almıştır. Marks'a göre sivil toplum, orta çağ burjuvazilerinin toplumsal bir hareketi olup, kent korporasyonları ile komünleri üzerinde yükselmiş bir kavramdır. Bu noktada Marks'ın sivil toplum ile kapitalist burjuva toplumunu bir tuttuğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Marks için sivil toplum üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar ile onlara boyun eğmek zorunda kalan mülksüz kitlenin bulunduğu bir toplumdur. Marks, sivil toplumu bu durumdan kurtarmanın yolunun radikal bir devrimden geçtiği kanısındadır. Ona göre, ne liberalizmdeki gibi sivil toplumu (burjuvayı) kendi haline bırakıp devleti ona bağımlı kılmak ne de Hegel'in önerdiği gibi sivil toplumun üzerine devlet otoritesini yerleştirmek yeterli değildir. Tek çözüm radikal devrimdir. Marks'ın radikal devrimden kastı, toplumsal sınıfların ve devletin ortadan kaldırılmasıdır (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.42- 44). Görüldüğü gibi sivil toplumu olumlama gibi bir çabası olmayan Marks, sivil toplum ile siyasal toplumun uzlaştırılmasını değil ortadan kaldırılmasını savunmuştur.

Marks hakim üretici güçlerin sivil toplum içerisinde egemenliğinin kırılması noktasında proletaryaya önemli bir görev vermiştir. Ona göre bu süreç içerisinde proletarya hem sivil toplumun egemen güçleriyle hem de onun baskıcı devletiyle sınıfsal bir mücadeleye girerek devletin ortadan kalkmasına da yol açacaktır (KEANE, 1994, s.97).

Her ne kadar Marks devletin olmadığı bir toplumu öngörse de, sınıfsız topluma geçişte devlete araçsal bir değer yüklemiştir. Dolayısıyla hedefe ulaşmakta devlete biçtiği bu kurucu rol totaliter devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yani Hegel, Hobbes gibi transandantal devlet anlayışını benimsemiş düşünürlerin tahayyülleri en somut şekilde sosyalist rejimlerde ifadesini bulmuştur (ÇAHA, 2003, s. 36- 37).

Marks'a göre din, aile, devlet, kanun, ahlak, bilim gibi insani etkinliklerin hepsi üretim biçimine göre şekillenmektedir. Sivil toplum ise on sekizinci yüzyıl Avrupa'sında

burjuvazi ile birlikte ortaya çıktığından dolayı üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin tümünü kapsayan bir alandır. Devlet ise sivil toplumun bir yansıması olduğundan dolayı sivil toplum içerisinde kaybolması söz konusu değildir. Aksine sivil toplumun şahsında yeniden üretilir. Sivil toplum üretim faktörlerini elinde tutanların alanıdır. Devlet sivil toplumun yansıması olduğun için üretim faktörlerini ellerinde tutan bu güçler devleti de istedikleri gibi şekillendirirler (ÇAHA, 2003, s. 37- 38).

Marx, Engels ile birlikte kaleme aldıkları Alman İdeolojisi'nde sivil toplumu şu şekilde tanımlamaktadır:

Önceki tüm tarihsel aşamalarda mevcut üretici güçler tarafından belirlenen ve sonuçta karşılık olarak bunları belirleyen ilişkilerin biçimi sivil toplumdur… Sivil toplumun nasıl tüm tarihin gerçek odak noktası ve sahnesi olduğunu, kendisini prenslerin ve devletlerin eylemleriyle sınırlı tutarak gerçek ilişkileri göz ardı eden şimdiye dek kabul görmüş tarih anlayışının ne kadar saçma olduğunu burada görüyoruz. …Sivil toplum, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kucaklar. Sivil toplum, verili bir aşamanın bütün ticaret ve sanayi hayatını kapsar ve bu haliyle dış ilişkilerinde kendisini ulusallık olarak ortaya koymak ve içeride de devlet olarak örgütlenmek zorunda olsa da devleti ve ulusu aşar (TUNÇ-AKTAŞ, 1998, s.73; DUMAN, 2003, s.354).

Yukarıdaki satırlarda Marks sivil toplumu ekonomiyle özdeş olarak, devlete karşı bir durum olarak tanımlamıştır. Oysa Marks başka yazılarında sivil toplumu ekonomik alt yapıyla devlet üst yapısı arasında aracı bir konumda değerlendirmektedir. Yani hem dolaşım alanında ortaya çıkan, hem de hukuksal ve siyasal alanda baş gösteren, özgür birey toplulukları ile temel haklar ve özgürlükler düzenini içerecek şekilde tanımlamıştır. Duman, Marks'ın sivil toplum kavramını bu iki farklı tanımlamasının hem tarihsel materyalizmin bir kategorisi olarak insan faaliyetlerinin her tarihsel döneminde geçerli olan belirli bir alanını ifade etmesine ve hem de kapitalist toplumsal formasyona özgü bir kategori olarak tanımlamasına bağlamaktadır (DUMAN, 2003, s.355).

Yukarıdaki kendi sözlerinden de anlaşılacağı üzere Marks sivil toplumun üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kucakladığı inancındadır. Ona göre verili bir aşamanın bütün ticaret ve sanayi hayatını kapsayan ve bu haliyle dış ilişkilerinde kendini ulusallık olarak ortaya koyan ve içeride de devlet olarak

örgütlenmek zorunda kalan sivil toplum aslında devleti ve ulusu aşan bir mahiyet arz etmektedir. Marks'a göre nihai olarak, üretim ilişkilerinin bütününü kapsayan alt yapı ve onun yansıması olan hukuk, ideoloji ve devletin oluşturduğu üst yapı belli bir aşamadan sonra kalmayacağı için artık sivil toplumdan bahsedilmeyecek, dolayısıyla hümanistik arayışların son bulduğu tarihsiz bir devreye girilecektir (BOSTANCI, 1997, s.184- 185).

Aslında Marks, Hegel'in kullandığı diyalektik yöntemi aşarak ters çevirmiştir. O, devleti sivil toplumun türevi olarak ele almaktadır. Marks için önemli olan ekonomik ilişkileri içinde barındıran sivil toplumdur. Ona göre devletin sınıflı doğası sivil toplumun yapısının bir sonucudur. Devleti baskıcı, tikel ve koşullanmış bir aygıt olarak gören Marks, devleti etik düşüncenin bir gerçekliği ve de tikel çıkarların sentezlendiği insan aklının gelişiminin nihai aşaması olarak kabul etmemektedir (DUMAN, 2003, s.354). Devletin doğa durumunu yıktığı anlayışıyla başlayan düşünce çizgisi Marks'da sivil toplumun gelişimiyle devletin kendisinin yıkılacağı noktasına varmıştır. Marks devleti doğa durumundaki güç ilişkilerinin devamının sağlayıcısı olarak görmüş ve dolayısıyla ona göre devlet hakim sınıfın tikel çıkarlarının hem tekrarı hem de yeniden güçlendiricisi olmuştur.

Özetle Marks'ın düşüncesinde sivil toplum devletin yaratıcısı ve devam ettiricisidir. Ekonomik ilişkiler temelinde sivil toplumu tanımlayan Marks, devletin sivil toplum içindeki kurulu ekonomik düzenin bir yansıtıcısı ve yaratıcısı olduğu fikrindedir. Dolayısıyla devletsiz toplumu hedefleyen Marksist anlayışta sivil topluma da belli bir aşamadan sonra yer verilmemektedir.

226. Gramsci ve Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplum 20. yüzyılda, özellikle İtalyan Marksist teorisyen Gramsci'nin, savaş sonrası yayımlanan "Hapishane Defterleri" ile birlikte tekrar gündeme gelmiştir. Gramsci'ye göre sivil toplum, yönetici sınıfın hegemonik bir aygıtı olarak Marksist şemada bir üstyapı kurumu olarak yerini almaktadır (ERDEM, 1997, s.401).

Gramsci hegemonya kavramını bir yönetici gücün kendi hakimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi olarak tanımlamıştır. Gramsci hegemonya kavramını zaman zaman hem rıza, hem de baskı anlamını karşılayacak şekilde kullanmıştır. Fakat Gramsci

hegemonyanın yeri ve kaynağını devlet olarak değil de sivil toplum olarak belirlemiştir. Gramsci hapishanede iken yazdığı "Hapishane Defterleri" adlı eserinde sivil toplum kavramına ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Şu an yapabileceğimiz, başlıca iki üst yapısal 'düzey' saptamaktır: Biri 'sivil toplum' denebilecek, yani 'özel' diye adlandırılan organizmalar bütünü, öbürü ise 'siyasal toplum' ya da 'devlet'tir. Bu iki düzey, bir yandan egemen grubun tüm toplumda uyguladığı 'hegemonya' işlevine, öbür yandan devlet ve yasal hükümet aracılığıyla uygulanan 'doğrudan egemenlik' ya da yönetim işlevine tekabül eder (TUNÇ-AKTAŞ, 1998, s.73).

Gramsci sivil toplum kavramını ele alırken bir yandan Marks'ın sivil toplumla devlet arasında kurduğu ilişkiyi tersine çevirerek Hegel'e yaklaşırken, öte yandan siyasi toplum anlayışı bakımından Tocqueville'in Marksist versiyonu gibidir. Gramsci'nin geliştirdiği sivil toplum modelinde başlıca iki yapı vardır. Bunlar; zora dayalı hukuki egemenlik araçları olan bürokrasi, yargı teşkilatı, polis ve ordu ile yönetim eyleminde bulunan devlet veya politik toplum; ve kültürel hegemonyaya dayanarak kendi değerlerini toplum içerisinde yaygınlaştıran sivil toplumdur. İlkinin dayandığı ilke tahakküm iken ikincisinin dayandığı ilke hegemonyadır. İlki cebir ve gücün alanı iken, ikincisi rıza ve liderliğin alanıdır. Gramsci, sivil toplumun sadece maddi ilişkileri değil, rıza imali yoluyla kültürel politikaların belirlenimlerini de kapsadığını savunmaktadır. Ona göre, rıza imali açısından kilise, okullar, sendikalar gibi sivil toplum kurumları hegemonik gücün araçlarıdırlar. Yani Gramsci için bu tür kurumlar kapitalist toplumun oluşturulmasının birer taşeronlarıdırlar (ERDOĞAN, 1998, s.15).

Gramsci Marksist düşüncede ki hakim sivil toplum anlayışını yıkarak, sivil toplumla ilgili olumlu yaklaşımlarda bulunmuştur. Gramsci Marks'ın aksine sivil toplumu alt yapı alanı olarak değil, üst yapı alanı olarak kabul etmiştir. Bu anlamda Gramsci'nin sivil topluma ilişkin anlayışı yukarıda da değinildiği gibi Marks'tan çok Hegel'e yakındır denilebilir. Gramsci'ye göre sivil toplum bir sosyal grubun toplum üzerinde kurduğu hegemonyanın kültürel ayağıdır. Ona göre hegemonyanın biri politik biri de kültürel olmak üzere iki ayağı vardır ve politik ayağı devlet temsil ederken kültürel ayağı sivil toplum temsil etmektedir (ÇAHA, 2003, s.38- 39).

Ayrıca Gramsci sivil toplum ile alt yapının birbirine karıştırılmasının sendikalizme, sivil toplum ve politik toplumun birbirine karıştırılmasının ise devletin putlaştırılması hatalarına neden olacağını savunmuştur. O, sivil toplumu egemen grubun saf tahakkümünün aşılmasında işlev görecek hegemonya alanı olarak görmüştür (BOSTANCI, 1997, s.185).

Gramsci, sivil toplumun politik toplumu kuşatacak şekilde genişlemesini savunmaktadır. Bu şekilde, yani politik toplumun sivil toplum içerisinde eritilmesi suretiyle sivil topluma bağlı bulunan ekonomik alt yapının da dönüştürüleceği kanısındadır. Gramsci, bir sınıfın hegemonyasının dönüştürülmesi için sivil toplumun yaygınlaşmasının şart olduğunu savunmaktadır. Bu yaygınlaşmada Gramsci, entelektüellere büyük önem vermiştir. Yani Marks'ın proletarya sınıfının yerini Gramsci'de entelektüel sınıf almıştır. Ona göre entelektüel sınıf sivil toplum ile devlet arasında ve bu ikisiyle hegemonya arasında hem örgütleyici hem de bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Yani Gramsci için entelektüel sınıf politik toplumu sivil toplum içinde eritmenin yanında sivil toplumun hegemonyaya dönüşmesi sürecinde de önemli bir rol oynayabilir (ÇAHA, 2003, s. 40- 41; ERDEM, 1997, s.401).

Gramsci'nin sivil toplum kuramı hem Marks'tan hem de Hegel'den esinlenmiştir. Gramsci aslında Hegel ile Marks arasında bir yerde durarak sivil toplum ile devleti barıştırmayı amaç edinen bir yaklaşım sergilemiştir (ABAY, 2004, s.273). Klasik Marksist anlayış sadece ekonomik yapı içinde bir sivil toplum değerlendirmesine giderken, Gramsci ekonomik alan dışında yer alan aile, kültür, din gibi sosyal kurumları sivil toplum kuramını ortaya koyarken kullanmıştır. Marksist gelenek içinde can çekişen sivil toplum kavramı Gramsci ile birlikte yeniden hayat bulmuştur. Ona göre sivil toplum ekonomik alan içinde değil devlet içinde bulunur. Gramsci'de devlet, diktatörlük olarak algıladığı siyasal toplumun ve hegemonyaya dönüşecek olan sivil toplumun bileşimine eşittir. Yani devlet eşittir zor ile birleştirilmiş hegemonyadır. Bu eşitlik içinde sivil toplum bencil, özel ve maddi çıkarlarla ilgili iken, siyasal toplum ise sınıf temelli devlet sisteminin gündeminden uzak tutulan her türlü genel sorunla yani hükümetle ilgilidir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.45- 46).

Gramsci sivil toplum kavramının kuramsal statüsünü ortaya koymak için 'tarihsel blok' anlayışını kullanmıştır. Onun tarihsel bloğu alt yapı ile üst yapının organik bir birliğini oluşturmaktadır. Tarihsel blok içinde alt yapı ekonomik ilişkiler ile üretim faaliyetlerinin tümünü kapsarken, üst yapı ideolojik, politik ve hukuksal ilişkiler düzeyi içinde belirlenir. Gramsci, sivil toplumu devlet ya da politik toplum ile birlikte tarihsel bloğun içinde üst yapının iki ana düzeyi olarak görmektedir. Bu açıdan Marks'ta alt yapının bir düzeyi olarak tanımlanan sivil toplum Gramsci'de üst yapının temel bir düzeyi olarak kabul edilmiştir (DUMAN, 2003, s.355- 356).

Gramsci aslında sivil toplum-politik toplum ya da devlet ilişkilerine ait düşüncelerini üç farklı modelde toplamıştır. "Hapishane Defterleri" adlı eserinde yer verdiği bu modellerin ilkinde sivil toplum ile devlet ya da politik toplum üst yapının iki ana düzeyi olarak ele alınırken, aralarında bir karşıtlık ilişkisi oluşturmuştur. Bu modelde sivil toplum özel kurumlar bütünlüğü şeklinde, devletin dışında yer alan örgütlenmenin özel bir alanı olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla politik toplumun dışında yer alan aile, dernek, vakıf, sendika gibi özel kurumlar sivil toplum içinde değerlendirilmiştir (DUMAN, 2003, s.355-356). Gramsci, sivil toplum devlet ya da politik toplum zıtlığına dayanarak kurduğu bu modelde sivil toplumu hegemonya alanı olarak rızanın üretildiği alan şeklinde tanımlarken, politik toplum ya da devleti zor ve buyurmanın alanı olarak tanımlamıştır.

Gramsci, ikinci modelinde sivil toplum ve devlet veya politik toplumu zor ve rıza ile hegemonya ve egemenliği kapsayacak şekilde tanımlamıştır. Dolayısıyla hegemonyayı devlete bağlamıştır. Yalnız bu modeldeki devlet birinci modeldeki devletten daha geniş anlamda tanımlanmıştır. Bu tanımlama dar anlamdaki devlet tanımlaması olan askeri ve sivil bürokratik aygıttan ibaret yönetim mekanizmasını tarif etmekten farklı olarak daha geniş bir kullanımdadır.

Gramsci oluşturduğu üçüncü modelinde devlet ile sivil toplumu özdeşleştirmiştir. Liberallerin organik olarak yaptıkları sivil toplum devlet ayrımına karşı çıkmıştır. Ona göre, liberallerin devlet ile sivil toplum arasında sanki organik bir ayrım varmış gibi ekonominin sivil toplumun alanına ait olduğunu, devletin buna karışmaması gerektiğini iddia eden tezleri yanlış bir ayrımdan kaynaklanmaktadır. Çünkü Gramsci, devlet ile sivil toplumun birçok noktada örtüştüğünü, dolayısıyla sivil toplum devlet ayrımının liberallerin

iddia ettiği gibi organik bir ayrıma değil de metodolojik bir ayrıma dayanması gerektiğini iddia eder. Yani Gramsci devlet-sivil toplum ayrımının var olduğunu, ama bunun liberallerin iddia ettiği gibi organik değil soyut ve metodolojik olduğunu ileri sürmüştür (DUMAN, 2003, s.356).

Marksist kuram içerisinde sivil toplum kavramının olumlu kullanımı İtalya Komünist Partisi kuramcısı olarak kabul edilen Antonio Gramsci ile başlamıştır. Gramsci devlet veya politik toplumun yönetme ve zorlama aygıtından oluştuğunu savunurken, sivil toplumun kültür ve ikna işlevlerinden oluştuğunu iddia etmiştir. Gramsci Batı Avrupa'da sivil toplumun güçlü olduğunu Doğu'da ise zayıf olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Doğu'da politik toplumu ele geçirmek yeterli iken aynı şeyleri Batı için söylemek zordur. Yani nihai hedefe ulaşmak açısından Batı'da politik toplumu ele geçirmek yeterli değildir (YILMAZ, 1997, s.89).

227. Tocqueville ve Sivil Toplum Düşüncesi

Demokrasiler için sivil toplum düşüncesinin taşıdığı önemi ilk olarak en açık şekilde ifade eden düşünür Alexis de Tocqueville olmuştur. Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'ni dönemin Avrupa devletleri ile karşılaştırarak, ABD'nin sağlamış olduğu ekonomik ve siyasal başarıları bu ülkedeki sivil toplumun gelişkinliğine bağlamıştır. Ona göre bu ülkedeki sivil toplumun üyeleri ortak amaçlar doğrultusunda nasıl çalışmaları gerektiğini sivil toplum örgütleri aracılığıyla öğrenmişlerdir (ATAR, 1997, s.99).

Alexis de Tocqueville, sivil toplum kavramını devlet ile olan ilişkisi içerisinde ele almış ve incelemiştir. Tocqueville, "Amerika'da Demokrasi" adlı eserinde bu ülkeye yapmış olduğu ziyaretin sonuçlarını değerlendirir ve demokratik devletin de kendi içinde bir takım tehlikeleri yarattığı konusuna dikkat çeker. Tocqueville'e göre, evrensel çıkar adına sivil toplumu yöneten devleti savunan argümanlar tehlikeli bir gelişmenin de habercisidir: Halkın seçtiği, yani bir devlet despotizmi tipinin yükselişi. Tocqueville'e göre toplumsal yaşam gitgide toplumu birliği içinde temsil etme ve koruma iddiasındaki siyasi kurumların ağırlığı altında ezilir. Sivil toplumun siyasi aygıta verdiği iktidar bir zaman sonra kendisine karşı çevrilir. Sivil toplum refahını ve özgürlüğünü sağlaması, adaletli davranması için seçtiği demokratik iktidarın zamanla her şeye burnunu sokan, özgürlükleri

kısıtlayan despotik bir devlet tipine dönüştüğüne şahit olur. Tocqueville, siyasi iktidarın günlük işleri ustalıkla yöneteceği, küçük karışıklıkları ve hafif suçları rahatlıkla bastıracağını ifade eder. Yani idarenin başındakilerin toplumu ne ilerletecek ne de geriletecek şekilde toplumsal statükoyu koruyacağını savunur. O, bu durumu toplumsal uyuşukluk hali olarak görür (KEANE, 1994, s.79- 80).

Tocqueville, siyasi iktidarın bir nevi kendi kendini felç ettiği bu durumun çözümü olarak siyasi iktidarın çok sayıda ve faklı eller arasında dağıtılmasını sunmuştur. Ona göre, düzenli seçimlere tabi olan bir yasama gücü, ayrı bir yürütme otoritesi ve bağımsız bir yargıyı takip edecek şekilde sivil toplumu yöneten bir iktidarın sık sık el değiştirmesi ve farklı yönelimler benimsemesi sağlanarak despotizme kayma riski olabildiğince düşürülebilir. Ayrıca Tocqueville, bu tür despotizmi dengeleyecek veya engelleyecek devlet kurumlarının dışarıdan yani devlet müdahalesinden uzak sivil birliklerin oluşturulması ve geliştirilmesi yoluyla da pekiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir (KEANE, 1994, s.81).

Krishan Kumar, Tocqueville'in yaptığı sivil toplum-devlet analizinin üç boyutu olduğunu düşünmektedir. Buna göre, toplumun üç alanı bulunmaktadır. Birinci alan, resmi siyasal temsil sistemi, bürokrasi, polis ve ordudan oluşan devlettir. İkinci alan ise özel çıkarların ve iktisadi etkinliğin alanı olan sivil toplumdur. Üçüncüsü ise, Tocquville'in "bir araya gelme sanatı" (act of associaton)nı en iyi biçimde ifade eden alan olarak gördüğü siyasi toplumdur (ERDOĞAN, 1998, s.14- 15).

Tocqueville, "bir araya gelme sanatı"nın en iyi ifadesi olarak gördüğü sivil toplum örgütlerinin çoğunluğun azınlık üzerinde kurduğu tiranlığın bertaraf edilmesi noktasında önemli görevler gördüğünü iddia etmektedir. Ona göre, sivil birlikler demokratik eşitliği sürdürmek ve çoğunluğun azınlık üzerinde tiranlık kurmasını önlemek için çok gerekli olan yerel ve tikel özgürlükleri besleyip derinleştirmektedir. Tocqueville, sivil birliklerin varlığını devam ettirip aralarında eş güdüm sağlanması bakımından merkezi otoriteye yani devlete muhtaç olduklarını kabul etmekle birlikte, devletten bağımsız, çoğulcu ve özörgütlü bir sivil toplumun demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olduğunu ifade eder. Ona göre, devlet ile sivil toplumu birleştirme düşüncesi demokratik devrimin tehlikeye atılması anlamına gelmektedir. Bu açıdan önünde toplumsal engellerin olmadığı bir devlet iktidarı

da her zaman tehlike arz eder, yani despotizme çıkarılmış davetiye anlamına gelir (KEANE, 1994, s.82). Tocquville, sivil toplumun devlet despotizminin önüne çekilmesi gereken bir set olarak görmüştür. O, demokratik devletin her zaman sivil toplumun ve halkın özgürlüklerinin gelişmesini sağlama görevi görmeyeceği düşüncesi üzerine dikkat çeken ilk düşünürdür.

23. Sivil Toplumun Tarihi

Sivil toplum kavramı çeşitli aşamalardan geçerek bu günkü anlamına ulaşmıştır. Sivil toplumun geçirdiği ilk aşama devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama ise, sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazandığı aşamadır. Üçüncü aşama ise, sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmaların kaynağı ve devletin de bu duruma müdahalesinin olumlandığı bir anlayışı yansıtır. Son aşama ise, üçüncü aşamaya tepki olarak devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başlandığı hali yansıtır (SARIBAY, 2000, s.100).

Kavramın bu günkü kullanımına yakın kullanımı Batı'da 12. ve 19. yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkmıştır denilebilir. Sivil toplum aslında tamamen kentsel gelişmenin bir ürünüdür. 12. yüzyılda ticaretin gelişmesi sonucunda ticari çekim merkezleri olarak kentler önem kazanmaya başlamış, kentsel yaşamın dinamiği olan tüccar sınıfının feodal düzen içinde ekonomik özerklik ve yönetsel ortaklık talepleri gündeme gelmiştir. Daha sonraları burjuva hareketi olarak adlandırılacak bu talepler bu günkü kullanıma yakın anlamda sivil toplumun çekirdeğini oluşturmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda Batı dünyasında "sanayi toplumu"nun oluşumunu hazırlayacak olan emek-sermaye-yönetim kavramları etrafında temellenen gelişmeler sivil toplum kavramını yeniden ve daha güçlü olarak gündeme getirmiştir. Pazar ekonomisindeki genişleme, toprak, emek ve sermayenin ticarileşmesi gibi gelişmeler aile ve devletin dışında üçüncü bir alan olarak sivil toplum kavramını tekrar gündeme oturtmuştur (DUMAN, 2003, s.348).

Batı'daki sivil toplum tartışmalarını iki döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem ulus devletin kaçınılmaz bir sonucu olarak 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tartışılmış olan

"klasik" sivil toplum tartışmaları olarak nitelendirilebilecek dönemdir. İkinci dönem ise "modern" olarak nitelendirilen, doğrudan doğruya sosyal grupları temel alarak bir çözümleme biçimi sunmaya çalışan 1960 sonrası dönemdir. Her iki dönemde de sivil toplum kavramı "analitik" bir araç olarak ele alınmıştır. Yani sivil toplum kavramı gelecekteki toplumu hayal eden bir proje olmaktan ziyade var olan durumu anlamak için geliştirilmiş analitik bir araç olmuştur (ÇAHA, 2003, s.69).

230. Antikiteden 18. Yüzyıla Kadar Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı Batı toplumlarının gelişim süreci içerisinde ve Batı siyasal geleneğine koşut olarak doğup gelişmiş bir kavramdır. Sivil toplum kavramının düşünsel temellerinin ilk izlerini Antik Çağda Aristo, Çiçeron gibi düşünürlerin eserlerinde bulmak mümkündür. Kavramın kökenlerini Eski Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Bu dönem de ilk kez Aristo tarafından ele alınmıştır. Aristo devlet ve sivil toplumu bir tutarak, sivil toplumu "politike koinonia" olarak adlandırmıştır. Onun sivil toplumu, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların toplumu olan siyasal toplum yani polistir. Aristo'nun "politike koinonia" sı daha sonra Latinceye geçerek "socetas civilis" adını almıştır. Sivil olanla siyasal olanın henüz ayrımının yapılmadığı bu dönemde, Aristo da sivil toplumu siyasal toplum olarak düşünmüştür (DUMAN, 2003, s.348).

Aristoteles'ten çok sonraları Padovalı Marsilius 14. yüzyılda sivil toplumla ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Marsilius sivil toplumun amacını "iyi yaşamayı" sağlamak olarak ortaya koymuştur. Marsilius, siyasal toplumun aynı zamanda sivil toplum şeklinde var olduğunu, siyasetin özerkliğinin sivil toplumun özerkliğinden türediğini ifade etmiştir. Padovalının sivil toplum ile siyasal toplumu döngüsel bir birliktelik içinde göstermedeki amacı sivil toplumdan yola çıkarak siyasal toplumu yani devleti tanrısal bağlarından koparmaktır. Çünkü O'na göre, insanları toplum halinde yaşamaya iten şey gereksinimleridir. O halde sivil toplum aşkın bir güçten kaynaklanmayıp, gereksinimler için ortaya çıkmıştır. Yani sivil toplum kendisi için vardır. Marsilius, sivil toplumu altı bölüme ayırmıştır. Bunlar; prensin kişiliğinde somutlaşan yargı bölümü, askeri bölüm, dinsel bölüm, köylüler, zanaatkarlar ve maliyeciler. Bunların ilk üçü sivil toplumun üst kesimini oluştururken, geri kalanlar ise sivil toplumun bayağı çoğunluğunu oluştururlar.

Marsilius'un bu bölümlemesi sivil toplumun siyasal toplum niteliği kazanması ile sonuçlanmıştır (OKUTAN, 2006, s.74).

Orta çağda ise Hobbes, Machiavelli, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler sivil toplum kavramını devletle olan ilişkileri bağlamında anlamlandırmaya çalışmışlarıdır. Bu düşünürlerin eserlerinde temellenen "doğal hukuk teorisi" veya "Sosyal Sözleşme" geleneği 18. yüzyıla kadar devam eden süreçte sivil toplumu devlet ile eşanlamlı olarak düşünmüştür (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.29- 30).

Eski Yunan felsefe geleneği içindeki kullanımına benzer şekilde sivil toplum kavramının Orta Çağ boyunca da feodal düzenin, krallıkların veya imparatorlukların tümünü kapsar şekilde kullanıldığı görülmüştür. Orta Çağın sonlarında ise kavram modern ticari merkezlerin ve kentlerin gelişmesi bağlamında kentsel unsurların (burjuvazinin habercileri) feodal düzen içerisinde ekonomik özerkliklerini kazanmaları bağlamında kabuk değiştirmeye başlamıştır.

Bir başka ifade ile bu dönemde sivil toplum Batı'da orta sınıfa kentsel yaşam içerisinde sağlanan bir takım sivil özgürlükler temelinde ortaya çıkan, merkezi otoriteden bağımsız ve özerk kurumların şahsında gelişme imkanı bulan toplumsal alanı belirtmek için kullanılmıştır (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.31).

Antikiteden 18. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde sivil toplum kavramını devletten yani siyasi alandan ayrı olarak düşünülmediği ifade edilebilir. Zaten bu süreçte sivil toplum kavramı üzerinde çok da durulan bir kavram olmamıştır. Bu süreçte sivil toplum daha çok siyasal toplum olarak değerlendirilmiştir.

231. 18. Yüzyıldan Sonra Sivil Toplum

Fuat Keyman dünyada sivil toplum kavramının gelişmesini üç dönem içerisinde değerlendirmektedir. Bunlar; 17. ve 18. yüzyıllara dayanan birinci dönem, sivil toplumun yeniden canlandığı 1970 yılından sonraki ikinci dönem ve 1990'lardan sonraki üçüncü dönem. Ona göre sivil toplum kavramını birinci dönem içerisinde belirleyen ana tartışmanın çerçevesini "modernlik" oluşturmaktadır. Çünkü bu dönem içerisinde sivil

toplum, modern toplumun geleneksel toplumlardan farkını ortaya koyarken kullanılmıştır. Yani bu dönem içerisinde sivil toplumdan konuşmak modern toplumdan konuşmak anlamına gelmiştir (KEYMAN, 2004, s.2).

Modernlik kavramının temelinde ise "şehir adabı" kavramı yatmaktadır. Sivil toplum kavramına 18. yüzyılda toplum halinde yaşamanın nasıl mümkün olabileceğini anlamaya yönelik analitik bir araç olarak bakıldığında 'şehir adabı' kavramı sivil toplum terimini karşılamaktadır. Şehir adabı anlamındaki sivil toplum teriminin modernleşme ile ilgisinin olduğu barizdir. Çünkü modernleşme, toplumun kurumlar bütünü olması ya da hakim iradenin bir ifadesi olması anlamında bir değişiklik yaratmıştır. Modernleşme ile birlikte toplum modernliğin iki karşıt yüzünü oluşturan akılcılaştırmayla öznelleştirmenin arasında yer alan bir çatışmalar, uzlaşmalar ve arabulmalar alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Sonrasında ise toplum halinde yaşamanın ancak çeşitli değerlerin oluşturduğu bir yapılanmayı gerekli kıldığı, bu yapılanmanın bünyesinde 'iyi' ve 'kötü'yü barındırdığı bir kavramsallaştırmaya ulaşılmıştır. İşte sivil toplum da bu kavramsallaştırmanın analitik bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır (TUNÇ-AKTAŞ, 1998, s.72).

Keyman birinci dönem içerisindeki modern kavramının üç saç ayağı olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki "birey" kavramıdır. Diğerleri ise "serbest pazar" ve "sivil haklar" kavramlarıdır. Modern öncesi dönemde birey kavramından söz etmek zordur. Birey kavramı ile birlikte akrabalık ve kan bağına dayalı, tabakalaşmış toplumsal yapıdan sivil topluma doğru bir evrilme yaşanmıştır. Keyman, bu "birey" kavramının tüm toplum tabakasını ifade etmediğini de vurgulamaktadır. Çünkü bu dönem içerisinde bireyin köylü, kadın olmayan, kentsel hayat içerisinde aristokrasiye karşı mücadele veren burjuvalar olduğu aşikardır. Dolayısıyla sivil toplumun ilk ortaya çıkışında burjuvaların aristokrasiye karşı verdiği mücadelenin oynadığı rolü unutmamak gerekir. Zaten burjuvalar bu mücadele sonucunda bir takım siyasetle ilgili olmayan doğrudan ekonomi alanıyla ilgili öznel haklar kazanmıştır. Keyman, serbest pazar+birey+sivil haklar toplamının modern toplumu oluşturduğunu ifade etmektedir (KEYMAN, 2004, s.3- 4).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi feodal düzenin çöküşünü hazırlayan koşulların sivil toplumun da ortaya çıkmasını hazırladığını söylemek mümkündür. Feodal düzenin yıkılmasını sağlayan unsurlardan biri olan burjuvazi ile birlikte 18. yüzyılın mülk

devletinden 20. yüzyılın refah devletine doğru bir evrilme yaşanmıştır. Bu süreçte, toplum tarafından sivil hak ve özgürlükler (seçme ve seçilme hakkı gibi) talep edilmiş, devletin ekonomik sahadan elini çekmesi gereği üzerinde durulmuş ve bireysel olan ile siyasal olan arasında ayırım yapılması istenmiştir. Bu istekler sivil toplumun önemli dinamiklerinden olan yurttaşlık bilincini oluşturmuştur. Oluşan yurttaşlık bilinci demokrasi tartışmalarını gündeme getirmiş, demokrasi tartışmaları çerçevesinde devletin yönetim şekli konuşulmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar da sivil toplum kavramını geliştirmiş ve sivil toplumun alanını genişletmiştir (ABAY, 2004, s.275- 276).

18. yüzyılla birlikte sivil toplumun geleneksel kullanımı dışına çıkarak devlet alanı dışında bir alan olan bireysel alanı nitelemeye başladığı görülmektedir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.36). Bu tarihten sonra sivil toplumun üyesi olmak, bir devletin vatandaşı olarak devletin koyduğu kuralların gölgesinde diğer vatandaşlarla uyum içerisinde yaşamaktan, bireylerin devletten izin almadan girebildiği toplumsal ilişkiler ve gerçekleştirdikleri toplumsal etkinlikler yönünde değişime uğramıştır. Bu aşamadan sonra devletle bütünleşmiş ve özdeşleşmiş bir sivil toplumdan, devletten özerk ve özgürleşmiş bir sivil toplum anlayışına geçilmiştir (YILMAZ, 1997, s.88).

18. yüzyıl sivil toplum kavramının anlamında önemli kırılmalar ve değişikliklerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu yüz yılla birlikte sivil toplumu devlet ile aynı anlamda gören klasik düşünceler yerini sivil toplumu devletten özerk ve ayrı bir alan olarak gören modern düşüncelere terk etmiştir. Dolayısıyla sivil toplum kavramının bu günkü anlamına ulaşmasında bu yüz yılın önemli etkisi olmuştur denilebilir.

232. 1980 Sonrası Sivil Toplum

1980 sonrasında sivil toplum kavramının hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde yeniden canlandığı görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kavramı mevcut demokrasinin kalitesinin arttırılmasının bir aracı olarak değerlendirilirken, gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum kavramı otoriter rejimlere karşı demokrasinin en önemli silahı olarak görülmüştür (BAŞKAN, 2000, s.280).

Sivil toplum kavramını 18. ve 19. yüzyıl boyunca yoğun kullanımı ve tartışılmasına karşın, 20. yüzyılın başlarından itibaren gündemdeki yerini kaybetmiştir. Bunda iki gelişmenin etkili olduğunu söylemek mümkündür; İlk olarak bu tarihten itibaren Batı Avrupa'da sivil toplumdan çok temsili demokrasi tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede de genellikle siyasi katılımın şekli, temsili demokrasinin kurumları, hukuksal düzenlemeler gündemi işgal etmiştir. İkinci olarak, Doğu Avrupa'da katı merkeziyetçi, otoriter devletlerin kurulması sivil toplum kavramını geri plana itmiştir. Çünkü kurulan bu devletler Sovyet Blok'u içinde yer almışlar, zaten sivil toplum kavramına soğuk bakan Sovyet sisteminin etkisiyle bu ülkelerde kavram yeraltına itilmiştir. Bu iki önemli sebepten dolayı sivil toplum kavramı 1960'lara kadar pek irdelenmeyen bir konu olarak kalmıştır (ÇAHA, 2003, s.72- 73).

Kazım Berzeg ise bu süreç içerisinde sivil toplum düşüncesinin gündemdeki yerini kaybetmesinde ulus-devlet ideolojisinin payının büyük olduğunu düşünmektedir. Ona göre, ulus-devlet ideolojisi esas itibariyle devletle toplumu en ileri ölçüde özdeşleştirmeyi hedeflemektedir. Ulus-devlet ideolojisi topluma en ileri ölçüde müdahaleyi, devlet eliyle toplumu şekillendirmeyi hedeflediği için sivil toplumun nihai hedef olan bütünleşik bir devlet-sivil toplum tahayyülüne engel olmasından korkar (BERZEG, 1997, s.215). Yani son imparatorlukların yıkılıp yerine ulus-devletlerin kurulduğu 20. yüzyıl başında ulus-devlet ideolojisinin kendisi sivil toplum düşüncesini kabullenmek istememiştir.

İkinci dünya savaşından sonra sivil toplum kavramının yeniden canlandığına şahit olunmuştur. Bu canlanmanın önemli sebeplerinden birisi gelişmiş kapitalist ülkelerde özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrımın ortadan kalkmasıdır. Şöyle ki; siyaset biliminde özel alan devletin dışındaki bireysel yaşam, aile ve ekonomik yaşamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Kamusal alan ise siyasal kurumlar ve onların faaliyetlerinin alanıdır. Oysa 1950'lerden sonra özel alan ile kamusal alanın birbirine girdiği görülmüştür. Özellikle Refah Devleti anlayışının Batı Avrupa'da hakim olmasıyla devlet bütün kurumları ile özel alanın içine girmiştir. Evlenme ve boşanma gibi bireysel yaşamı ilgilendiren özel konular devletin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Ayrıca 1960'lardan sonra yaşanan kimlik patlaması da sivil toplumun canlanmasında etkili olmuştur. Daha önceleri bireysel hak tanımlamaları sınırları içinde kalan bireysel haklar kolektif bir şuura doğru evrilmiştir. Grup eksenli düşüncelerin yayılmasıyla demokratik süreçler bireyler

tarafından değil, kolektif şuurdaki gruplar tarafından zorlanmaya başlanmıştır. 1960 öğrenci hareketleri gibi grup eksenli oluşumlar kamusal yaşamı heterojen bir yapıya dönüştürerek sivil topluma dinamizm kazandırmıştır (ÇAHA, 2003, s.74- 77).

Çaha, 1980 sonrasında grup eksenli siyasi arayışların grupları siyasal yaşamın dinamik unsurları haline getirmekle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda insan haklarını da grup eksenli olarak tanımlama yoluna gittiğini öne sürmektedir. Ona göre, uluslararası sözleşmelere de konu teşkil eden çocuk hakları, kadın hakları, yaşlı hakları, özürlü insan hakları gibi düzenlemeler bu gelişmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çaha aynı zamanda, grup eksenli siyasi gelişmelerin devlet anlayışında kriz meydana getirecek şekilde mikro-milliyetçilik söylemlerini de arttırdığına dikkat çekmektedir. Bu türden gelişmelerin sivil toplum kavramını derinden etkilediğini öne süren Çaha, sivil toplum tartışmalarının 1980 sonrasında grup eksenli bir tartışma zeminine kaydığını ifade etmektedir (ÇAHA, 2003, s. 65- 66).

Sivil toplumun canlanmasında etkili olan bir diğer faktör de uluslararası platformda yaşanan gelişmelerdir. Gerek uluslararası resmi kuruluşlar gerekse de gayrı resmi kuruluşlar bu dönemde yaptıkları çalışmalar ile devletleri uluslararası arenada geçerli tek otorite olmaktan çıkarmış, devletlerin bazı yetkilerini temsil eder duruma gelmişlerdir. O dönem içerisinde Birleşmiş Milletler gibi milletlerüstü örgütler ile Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi bölgesel oluşumlar kadın haklarından çevreye kadar bir dizi demokratik ve çevresel sorunları üye devletlerin politikaları arasına sokarak bir yandan ulus-devletler üstü bir kast oluşturmuşlar; bir yandan da bu sorunlar etrafında toplanmış bulunan yerel sivil toplum hareketlerinin canlanmasını sağlamışlardır. Sivil toplum düşüncesinin canlanmasında etkili olan son faktör de Doğu Blok'undaki sosyalist rejimlerin yıkılması olmuştur. Sivil toplum düşüncesini yeraltına iten bu ülkelerde sivil toplum gizliden gizliye faaliyetlerini devam ettirmiş, hem bu ülkelerdeki otoriter rejimlerin yıkılmasında hem de demokrasiye geçişte önemli bir rol oynamıştır (ÇAHA, 2003, s.76- 77).

Günümüz sivil toplum kavramının oluşmasında Batı'nın ve onun liberal değerlerinin etkin olduğu kabul edilse de, bazı yazarlar kavramın bu günkü anlamına kavuşmasında özellikle Doğu Avrupa'da Komünizme karşı verilen demokrasi mücadelesi ile dünyanın

diğer bölgelerinde otoriteryanizme karşı girişilen özgürlük savaşımlarının daha etkili olduğunu düşünmektedirler.

Örneğin Norman Barry, günümüz sivil toplum kavramının kökenlerinin Avrupa liberal düşüncesi içinde yattığını kabul etmekle birlikte, kavramın asıl gelişmesini komünizm sonrası dönem içerisinde gösterdiğini düşünmektedir. Ona göre, kavramda asıl gelişmeye neden olan unsur komünizmden kurtulmak için Amerikan ve İngiliz tipi saf kapitalist düzeni gönüllü olarak benimsemeseler de Doğu Avrupa ülkelerinin otoriteryenizme karşı başlattıkları savaştır (BARRY, 1998, s.84).

Michael Walzer de sivil toplum kavramının burjuvazinin beslendiği kaynak olarak görülen klasik anlamdaki kullanılışını değiştiren asıl gelişmenin Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşüm olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu dönüşümden sonra sivil toplum, burjuvazinin beslendiği ana kaynak olarak değerlendirilmekten çıkmış, toplumun otoriteryenizme karşı direnme noktalarından biri haline gelmiştir (KAYNAR, 2005, s.191).

Yine Keyman, sivil toplum kavramına ivme kazandıran etkinlik olarak 1970 sonrasında totaliter rejimlere karşı yapılan mücadelenin kendisini görmektedir. Ona göre, özellikle Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da askeri, totaliter rejimlere ve diktatörlüklere karşı demokratik rejimlere geçmekte sivil toplum, mücadelenin ateşleyicisi olmuştur. Keyman, bu anlamda Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da ki bu gelişmeleri sivil topluma ivme kazandıran önemli olaylar olarak görmektedir (KEYMAN, 2004, s.5- 6).

Slavko Splichal sivil toplum kavramının modern dönemde yeniden doğuşunu birbiriyle yakından alakalı dört kriz bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Bu krizlerden ilki, *Sosyalist modelin genel krizidir*. Modelin en belirgin örneği olan Sovyet ekonomik sisteminin ve Sovyet Blokundaki benzer ülkelerin gelişen dünya ekonomisi karşısında yetersiz kalması ve artan ihtiyaçlar karşısında merkezi devletin kontrolünün zayıflaması, kaba ve hantal kalması genel krizin belirgin özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Devletçi sosyalist projenin ekonomik temellerinin çürüdüğüne tanıklık eden 1980'li yıllar genel krizin iyice gün yüzüne çıktığı yıllar olmuştur. İkinci kriz ise, *genel krize bağlı olarak mikro düzeyde Stalinizmin siyasal mirasçılarının moral ve entelektüel yapısına, makro düzeyde ise siyasal kurumlara ilişkindir.*

İkinci krizin ortaya çıkması kriz bölgelerinde uzun süredir devam eden zorunlu kalkınma yapısı üzerine kurulu siyasal ve sosyal sistemlerin asgari seviyede de olsa rızaya dayalı egemenliğe izin vermediklerinin ortaya konulmasıyla bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Splichal, üçüncü kriz olarak da özellikle Batı Avrupa'da kapitalizmin işçi sınıfı üzerinde yarattığı kötü etkinin izlerini silmek amacında olan sosyal demokrat partilerin ortaya koyduğu projelerinin başarısızlığı olarak görmektedir. Dördüncü kriz ise klasik devlet temelli stratejilerin giderek kendilerini tüketmeleri ve buna bağlı olarak da muhalefetin aşınması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu krizin çıkmasındaki en önemli etken ise Batılı kapitalist ülkelerde yeni iş sahalarının ortaya çıkmasına bağlı olarak çalışan sınıfın yapısının değişmesi ve geleneksel işçi sınıfı anlayışının değişmesidir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.52- 53).

John Keane bugünkü modern sivil toplum kavramını etkileyen Avrupa kaynaklı üç yeni gelişmeye dikkat çekmektedir:

Bunlardan birincisi; birçok devlet politikasının, sivil toplumdaki görece bağımsız meta üretim- mübadele süreçleriyle yaşamsal bağını açıkça ortaya çıkaran kapitalist ekonominin yeniden canlanmasıdır. Diğeri; iç politikada siyasal amaçla planlama mekanizmasını genişleterek toplumdaki dayanışmanın bozulmasına, bürokrasi, profesyonellik ve uzmanlığa şüpheyle bakılmasına neden olduğu yönünde eleştirilen Keynesçi refah devletine ilişkin sancılı siyasal tartışmalardır. Üçüncüsü ise; gündelik yaşamın içindeki "görünmez" ilişki ağlarından oluşan, bu yaşamın egemen kodlarını sorgulayarak yeniden tanımlamaya çalışan yeni toplumsal hareketlerin gelişimidir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.53- 54).

Bu gelişmelerden ilki olan kapitalist ekonominin canlanması ekonomi ağırlıklı sivil toplum alanını genişletmiştir. İkinci gelişme olan Keynesçi refah devletinin tartışılması olgusu ise devlet garantisi altında daha geniş bir sivil toplumun oluşumunu hazırlamıştır. Son olarak yeni toplumsal hareketlerin gelişimi ise bir yandan devlet ile sivil toplum arasında bölünmeyi derinleştirirken, diğer yandan sivil toplum içindeki iktidar ilişkilerini çoğullaştırarak yeni

dayanışma biçimleri inşa etmiştir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.53- 54).

Batı'da sivil toplumun gelişme serüveni sivil toplum talebinin genellikle çevredekilerce dile getirildiğini göstermektedir. Yani sivil toplum talebi en başta çevredekiler diye nitelendirilebilecek olan dışlanmışlar tarafından dile getirilmiştir. Abay, bu süreci sivil toplumun da gelişim süreci olarak görmektedir:

Batı'da sivil toplumun serüvenine baktığımızda, sivil toplum talebinin genellikle çevredekilerden yani dışlananlardan geldiği söylenebilir. Daha sonra sivil toplum orta sınıfın yada burjuva sınıfının omuzları üzerinde yükselmiştir diyebiliriz. Çevredekiler demokrasi aracılığı ile merkeze yaklaştıklarında merkezin çapı genişleyerek merkezin yeniden tanımlanması zarureti doğmuştur. Başka bir ifade ile çevre ile merkez belli bir konsensüse varmış sadece "uçtakiler" kenarda kalmıştır. Gerçekleştirilen toplumsal anlaşmalar ile uçtakilerin de hareket alanları belirlenmiş ve yasalarla da hakları güvence altına alınmıştır. Böylece Batıda bugünkü anlamda demokrasi ve sivil toplum teşekkül etmiştir (ABAY, 2004, s.277).

24. Sivil Toplum – Demokrasi İlişkisi

Sivil toplum olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için demokrasi ile olan ilgisinin de ortaya konulması gerekmektedir. Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasi, kökleri itibari ile eski Yunan medeniyetine kadar götürülebilse de esas itibari ile insanlığın gündemini on yedinci yüzyıldan sonra daha çok meşgul etmeye başlamıştır (ABAY, 2004, s.275). Sivil toplum- demokrasi ilişkisi ise daha çok devlet-sivil toplum ilişkisi içerisinde düşünülmüştür. Yani sivil toplumun demokratikleştirici yönü ile sivil toplumun niteliğinin demokrasiyi dolayısıyla da devletin niteliğini nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Sivil toplum konusuyla ilgilenen kimi yazarlar sivil toplum-devlet ilişkisinin niteliğinin demokrasinin niteliğini de yakından etkilediği görüşündedirler. Onlara göre devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkide devletin baskıcı tutumu arttığı ölçüde ya da sivil toplumun demokratik değerleri üretecek ölçüde güçlü olmadığı durumlarda mevcut demokrasi demokratik içeriğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Dolayısıyla devlet ile sivil toplum birbirinin sigortası gibidir. Birinin demokratikliği ve özerkliği diğerinin de demokratikliği ve özerkliğinin garantisidir (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.19).

Sivil toplumu demokratik kılan en önemli unsur "farklılık" tır. Sivil toplumdaki farklılıkların halk, toplum, sınıf ve yurttaşlık gibi farklılıkları düzleştirebilecek bütüncül bir kimliğe bürünmemesi demokratik bir sivil toplum açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu tür totalleştirici sivil toplum hareketleri bazı toplumlarda çatışma ve kutuplaşmaların kaynağı olabilir. *Özellikle toplumsal, sınıfsal çatışma ve bölünmelerin derin, bunların siyasal alanda mobilizasyonunun oldukça kolay olduğu toplumlarda, sivil toplumdaki grupların anarşik ya da kutuplaşmayı teşvik edici yönelimleri demokratik unsurların zayıflamasına, farklılıkların ve kimliklerin radikalleşmesine, sonuçta da devletin baskıcı bir tavra bürünmesine yol açar* (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.149). Bir sivil toplum her ne kadar devletten özgür ve özerk olsa da eğer kendi içindeki farklılıklara dayalı çoğul iktidar yapıları arasında demokratik yöntemleri kurumsallaştıramamış ise, bizzat kendisi anti-demokratik değerleri üretir ve siyasal sistemin despotizme kaymasına temel oluşturur (DUMAN, 2003, s.363). Bu açıdan sivil toplumun kendi içinde de demokratik değerleri taşıması, demokrasi açısından bir eğitim kurumu gibi işlemesi ve kendi içinde çoğulculuğa önem vermesi gereklidir. Kısaca demokrasinin tüm değerlerinin sivil toplum içerisinde de yaşatılması demokratikliğinin icabıdır.

Demokrasinin, "halkın iktidarı" şeklindeki bilinen yaygın tanımı "halk" gibi belirsiz bir kavram üzerine oturmaktadır. G. Sartori'ye göre Eski Yunanca'da halk (demos) "toplumun tümü", "yığın", "çoğunluk", "kalabalık" gibi bir dizi belirsiz kullanıma sahipti. Halk anlamına gelen "demos"un Latinceye "populus" olarak çevrilmesi bu belirsizliği azaltmamış aksine arttırmıştır. Halk kavramı Batı dillerine geçtiğinde ise "bölünmez bir genel irade"ye dayanan "organik bir bütün" ile "her bir birimden oluşan ayrılabilir çokluk" gibi ikili bir kullanıma sahip olmuştur. Günümüz çağdaş demokrasilerinde ise halk kavramı daha çok bu ikinci kullanıma denk gelmektedir. Aslında çok uzun zamandır "demos" ve "populus" kavramları kendi kendilerine karar verme yetisine sahip bireylerin toplamı olarak değil, bir bütünü biçiminde algılanmıştır. Halkın organik bir bütün olduğu anlayışı bütün adına bireyin veya bütünün teker teker ezilebileceği tehlikesini içerdiğinden burada demokrasiden çok "totaliter otokrasi"lerden söz etmek daha uygundur. Günümüz modern demokrasilerinin ayırıcı özelliği "uyum" değil "siyasal çatışma"dır. Bu özellik halkın organik bir bütün olduğu anlayışını reddeder ve bütün adına bireylerin, grupların toplulukların ezilmesine izin vermez (SARIBAY, 2000, s.60). Sarıbay, bu noktanın demokrasi ile sivil toplumu bitiştiren önemli bir işlevi olduğu kanaatindedir:

Bu nokta, tam da demokrasi ile sivil toplumu bitiştiren önemli bir işlev görür. Sivil toplumda hiçbir tekil öğenin, toplum çıkarlarının tümünü temsil etme hakkına sahip görülmemesi, ister halk, sınıf veya bir zümre olsun, bütün adına bireylerin, grupların ve toplulukların ezilmemesinin de bir güvencesidir. Bu, aynı zamanda, çoğul bir yapılanma içinde sivil toplum unsurlarının birbirlerine karşı sağlayacakları nispi politik özgürlüklerin, ister istemez, uyum değil çatışma temeli üzerine inşa edilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bunun olmazsa olmaz koşulu ise, politik özgürlüklerin cemaati değil, bireyi eksen alarak şekillendirilmesidir. Çünkü cemaat, kendinde uyum olan ve kendi için uyum arayan bir yapı olarak, son tahlilde, bütün adına davranmaya daha yakındır. Birey ise özgürlüğü esas alan ve onu her türlü uyumu reddederek gerçekleştirmeye yönelen bir varlıktır. Bu sebeple, sivil toplumun demokrasinin kalbi olarak çalışması, politik özgürlüklerin bireysel zeminde gerçekleşme olanağı bulmasıyla; neticede, uyumu, çoğulluğu ve farklılığı reddetmeyi esas alan her türlü cemaat iktidarına karşı politik çatışmaya yönelmesiyle mümkündür (SARIBAY, 2000, s.60- 61).

Gelişmiş bir sivil toplum ve sağlıklı bir sivil toplum-devlet ilişkisi günümüz demokrasilerinin en belirgin özelliğidir. Ancak sivil toplum alanındaki her grubun veya bireyin demokrasinin gelişmesine katkıda bulunduğunu iddia etmek güçtür. Çünkü bazen sivil toplumdaki unsurlar kendi içyapıları, işleyişleri ve diğer unsurlara bakış açıları bakımından demokratik ve bu nedenle de demokratikleştirici bir işleve sahip olmayabilirler. Ayrıca sivil toplumda yer alan her grubun demokratik hedefler taşıdığı da söylenemez. Devlet iktidarını demokratik olmayan yollardan ele geçirmeye çalışan gruplar olabileceği gibi, demokratik yollardan iktidarı ele geçirip anti-demokratik bir rejimin kurulması için çalışabilecek gruplar da olabilir. Bu durumda sivil toplumun tamamen demokrasiye hizmet ettiğini iddia etmek güçtür.

Bu noktada Dejan Joviç'in Tito Yugoslavya'sının dağılmasında sivil toplumun üstlendiği role ilişkin yorumuna değinmek yerinde olacaktır. Joviç'e göre, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde siyasi gücü ellerine geçiren Miloseviç, Tudjman, Kuçan gibi milliyetçi liderler daha fazla devlet isteyen sivil toplumun adem-i merkeziyetçi politikalara gösterdiği tepkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Tam bir antisovyet düşünce yapısı içinde oluşturulan sosyalist Yugoslavya'da, diğer doğu bloğu ülkelerinin aksine devlet zayıf, sivil toplum ise son derece güçlü olmuştur. 80'lerin sonundaki parçalanma sürecinin başlangıç

aşamasında sivil toplumun önde giden üç unsuru, Katolik ve Ortodoks kiliseleri, medya ve spor kulüpleri üzerinde herhangi bir devlet baskısından söz etmek güçtür. Oysa bu kurumlar 90'ların başında patlak verecek olan etnik çatışmanın tetikleyicileri olmuşlardır. Sonuç itibariyle Joviç'e göre, 80'lerin sonunda Yugoslavya'da sivil toplum, daha az devlet değil daha güçlü ve daha otoriter bir devlet isteğiyle harekete geçmiştir (ERÖZDEN, 2005, s.184- 185). Bu durum da sivil toplumun her zaman demokrasi lehine çalışmayacağını göstermektedir.

Larry Diamond da her sivil toplum örgütünün demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunamayacağını ileri sürmektedir. O'na göre kalıcı bir demokrasinin geliştirilebilmesi için, sivil toplum uzlaşamayan grupları kendi içinde barındırmamalı; sivil toplum örgütleri kurumsallaşmış olmalı; sivil toplum örgütleri kendi içlerinde demokratik olmalı; sivil toplum çoğulcu olmalı ve bireylerin farklı örgütlere katılmalarına olanak sağlamalıdır (BAŞKAN, 2000, s.284).

Devlet ile sivil toplum arasında demokrasi açısından karşılıklı bir ilişki vardır. Sadece demokratik bir devlet demokratik bir sivil toplumu yaratabilir. Aynı şekilde sadece demokratik bir sivil toplum demokratik bir devleti besleyen kaynaklardan birisi olabilir. Bu durum bir "çifte demokratikleşme" (double democratization) süreci olarak adlandırılabilir (DUMAN, 2003, s.363). Demokratik bir devlet sivil toplumun en gelişkin olduğu bir yapıyı içinde barındırır. Demokratik olmayan rejimlerde ise sivil toplumun varlığından bahsetmek zordur. Ya da olsa bile bunlar yeraltına inmişlerdir. Bu açıdan demokratik bir rejimin varlığı sivil toplumun da varlığına delalet eder.

Devletin örgütlenme biçimi aynı zamanda sivil toplumun demokratik varlığının da önemli bir göstergesidir. Şöyle ki; *devletin örgütlenme biçimi sivil toplumun demokratik varlığını belirler. İçselleştirici devlet anlayışı edilgen olarak toplumda ortaya çıkan tüm grupları bağrında toplayarak, ya da etkin bir biçimde özel grupları harekete geçirerek ve onları devlet yapısı içinde güderek demokratik bir sivil toplumun oluşmasına zarar verebilir. Dışlayıcı devlet anlayışı ise, etkin olarak sivil toplum kuruluşlarının oluşumunu sağlayacak koşulları ortadan kaldırır ya da edilgen olarak sivil toplumu kendi haline bırakır* (GENÇKAYA, 1997, s.102).

Sivil toplumun demokratik siyasal sistemin ve yönetişimin (governance) gelişmesine dört şekilde katkıda bulunabileceği öne sürülmektedir. Bunlar; devletle toplum arasındaki güç dengesini değiştirerek toplum lehine dengeli bir muhalefet sağlamak, kamusal ahlak ilkeleri oluşturmak ve bunların uygulanmasını sağlamak, alternatif bir temsil süreci yaratarak örgütlü grupların istemlerini sisteme aktarmak ve bu grupların çıkarlarını birleştirerek demokratik değerleri yerleştirmek ve korumaktır (GENÇKAYA, 1997, s.103).Bunlardan birincisi olan devlet karşısında toplum lehine dengeli bir muhalefet sağlamak katkısı demokrasini yaşayabilmesi açısından önemlidir. Çünkü devleti karşısında ezilen bir toplumun demokrasinin muhalefet oluşturma görevini yerine getirmesi beklenemez. İkinci olarak, sivil toplum kamusal ahlak anlayışı meydana getirerek, siyasetçilerin ve yöneticilerin icraatlarından dolayı hesap verebilmeleri sürecinin önünü açar. Ayrıca kamusal ahlak anlayışı devlet yönetiminde neyin iyi neyin de kötü olduğunun kıstaslarını ortaya koyar. Sivil toplumun demokrasiye sağladığı katkılardan belki de en önemlisi örgütlü grupların istemlerini sisteme aktarmasıdır. Sivil toplum devlet ile toplum arasında iletişim kanalları kurarak sadece hakim anlayışı değil çevrede yada dışarıda kalmış grupların istemlerini de demokratik süreçler içerisinde iktidara taşır ve onların sesini duyurur. Bu durum azınlıktakilerin marjinalleşmesini önler. Demokrasi içerisinde azınlıkların, dışlanmışların seslerini duyurabilmelerini ve anti-demokratik süreçlere kaymalarını engeller. Son olarak sivil toplum siyasetin kurallarını demokratik ilkeler çerçevesinde yeniden ortaya koyarak demokratikleşme sürecinde kurucu bir rol oynayabilir.

Çaha, modern demokrasilerin biri “demotik” diğeri de “demokratik” olmak üzere iki boyutu olduğunu ifade etmektedir. Demotik boyutunun demokrasinin biçimsel özelliklerinden ibaret olduğunu ifade ederken, demokratik boyutunun demokrasinin dinamiği ve içsel boyutu ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Çaha, bu anlamda demokrasinin içsel boyutu ile dinamizminin canlı ve katılımcı bir sivil toplum ile sağlanacağını ve ayakta kalabileceğini savunmaktadır (ÇAHA, 1998, s.25).

Özetle, sivil toplum-demokrasi ilişkisinin bir nevi sivil toplum-devlet ilişkisi olarak da anlaşılması mümkündür. Çünkü bu iki ilişki de birbirine bağımlıdır. Yani, sivil toplumun varlığı veya yokluğu demokrasinin niteliğini etkilerken, demokrasinin niteliği de devletin yönetim biçimini yakından etkilemektedir. Tabi bunu tersten düşünmek de mümkündür.

Devletin yönetim biçimi demokrasinin niteliğini etkilerken, demokrasinin niteliği de sivil toplumun varlığı veya yokluğunu önemli oranda etkilemektedir. Tamamen etkilediğini söylemek zordur. Çünkü en baskıcı rejimlerde, yeraltına çekilmiş bile olsa bir sivil toplum mutlaka vardır.

25. Sivil Toplumun İşlevleri

Larry Diamond'a göre sivil tolumun demokratik işlevleri şunlardır: Devlet iktidarını kontrol, katılım düzeyini yükseltme, demokratik tutumların geliştirilmesi, çıkarların-taleplerin şekillendirilmesi ve eklemlenmesi, kutuplaşmaların yumuşatılması, yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi-eğitilmesi, siyasal partilerin demokratikleştirilmesi, bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayma, yeni fikirlerin yayılmasını sağlama ve siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu arttırmaktır (ERDOĞAN TOSUN, 2001, s.179- 180).

Sivil toplumun en önemli işlevi devlet iktidarının aşırılıklarını dizginleme anlamındaki devlet iktidarını kontrol görevidir. Sivil toplum devletin toplumsal alanda bulunabileceği otoriter müdahalelerin önünde bir caydırıcı güç görevi görür. Yine sivil toplumun bir diğer önemli işlevi de siyasal katılımın en yüksek seviyede tutulmasını sağlayarak, devlet iktidarının şekillenmesinde demokratik değerlerin önceliğini hedef alan demokratik tutumların geliştirilmesine yardımcı olmaktır.

İstikrarlı bir demokratik sistemin gerçekleşebilmesi için güçlü bir sivil toplumun varlığı, seçim kurallarından daha önemlidir (ATAR, 1997, s.99). Bu açıdan bakıldığında sivil toplum toplumsal alanda faaliyet gösteren birbirinden bağımsız çok sayıdaki sivil toplum oluşumunu bir araya getirerek, ortak hedefler doğrultusunda birleştirir ve iktidarın toplumu şekillendirmesi önünde engel olur. Hatta ortak hedefler çizerek iktidarın sivil toplumun yararına kararlar almasına da neden olur.

Sivil toplum, hakim anlayışın dışında yer alan, dışlanmış düşünce ve fikirlerin demokratik değerler çerçevesinde dile getirildiği platform görevi de görürler. Bu açıdan, sivil toplum böylesine marjinalleşmiş grup ve düşünceleri demokratik değerler içerisinde tutarak, anti-demokratik yollara sapmalarına da engel olur.

Sivil toplum bireyler arasında demokratik değerlerin yeşermesi ve yerleştirilmesi için okul görevini de üstlenir. Bu okuldan demokratik değerleri düstur edinmiş, toplumsal ve siyasal liderler de çıkmaktadır.

Sivil toplumun en önemli ama en sorunlu işlevlerinden birisi de "baskı grubu" oluşturma işlevidir. Sivil toplumun çeşitli örgüt ve grupları yerel ve ulusal düzeyde siyasal karar alma mercilerini etkileyerek, alınan kararlarda pay sahibi olabilmektedir (ATAR, 1997, s.100). Bu önemli işlev bir bakıma da tehlikelidir. Çünkü baskı grupları zaman zaman sivil toplum düşüncesiyle bağdaşmayan bazı ilişkilerin içerisine girebilmekte ve toplumdan ziyade bir takım şahıs ve zümrelerin çıkarlarını savunabilmektedir. Bu durum zamanla sivil kuruluşların devlet veya siyasal partiler içerisinde eriyip yok olmalarıyla da sonuçlanabilmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları siyasal partilerin doğuşunda ve toplumdan beslenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yalnız bu ilişkinin daha ilerilere taşınması sivil toplum alanını yok etme tehlikesini doğurabilmektedir.

Erdoğan, sivil toplumun özellikle Batı toplumları ve siyasal düşüncesi içerisinde dört farklı işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu işlevler şunlardır (ERDOĞAN, 1998, s.15- 17).

- **Devlet İktidarının Meşrulaştırılması**

Batı siyaset felsefesi geleneğinde sivil toplum, devletin kaynağı olarak görülmüştür. Yani devlet bu gelenek içinde genellikle kendi kendine oluşmuş bir varlık olarak değil, sivil toplum üzerinden yükselmiş, inşa edilmiş bir varlık olarak algılanmıştır. Bu bağlamda sivil toplum çoğu siyaset felsefecisi tarafından devletin düzenleyici ilkeleriyle toplumun ilke ve değerlerini uyumlulaştıran bir araç olarak algılanmıştır. Yani sivil toplum devlet gücünün meşruluk kaynağı olarak algılanmıştır. Bu anlayış içerisinde herhangi bir elit grubun devlet gücünü kullanma hakkı nihai olarak halkın onayına bağlıdır. Bu onay da sivil toplumun kurumları tarafından üretilmektedir. Bununla birlikte sivil toplum aynı zamanda potansiyel muhalefetin de kaynağı olarak kabul edilir. Çünkü bu potansiyel muhalefet zaman zaman otoriter ve totaliter rejimler karşısında aktif olarak hayata geçer.

- **Despotizme Karşı Güvence**

Batı siyaset geleneği içerisinde Mill ve Tocqueville gibi bazı filozoflar merkezi iktidarın siyasi gücü kötüye kullanma ihtimali üzerinde durarak bu duruma karşı güvence arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu arayışlar sivil toplum kavramıyla neticelenmiş, sivil toplum hakim iktidarın siyasal gücünü kötüye kullanma ihtimali karşısında bir savunma hattı olarak görülmüştür.

- **Demokrasiye Geçişi Kolaylaştırıcı Bir Etken**

Sivil toplumun bu işlevi demokrasiyi tesis etmede kendini ortaya koymaktadır. Demokrasinin olmadığı otoriter ve totaliter rejimlerde sivil toplum ya hiç yoktur ya da yeraltına itilmiştir. Bu tür rejimler de yeraltına itilmiş olan sivil toplum gizliden gizliye faaliyetlerini sürdürmekle birlikte, en ufak bir kıvılcım çaktığında kendini belli eder ve muhalefeti örgütlemeye başlar. Dolayısıyla bu tür sivil toplum hareketleri demokrasiye geçişin de kıvılcımını çakar. Erdoğan'ın bu tespitine Çaha'nın işaret ettiği örnekler dikkat çekicidir. Ona göre bu bağlamda sivil toplumun bu işlevinin en güzel örneklerini komünist rejimin baskısı altında uzun süre yaşayan Doğu Avrupa halkları vermiştir. Örneğin Polonya'da örgütlü bir işçi hareketi olarak kurulan Dayanışma Hareketi, işçi hakları konusunda verdiği mücadeleyi kısa sürede demokrasi mücadelesine çevirmiş, kendini ülkeyi komünist rejimden ve onun politikalarından kurtarmaya adamıştır. Bu çerçevede hareketin lideri olan Walesa komünist partinin yönetiminden, özellikle kiliseye kadar birçok kesimin desteğini arkasına alarak hareketi 1980 yılında resmileştirmiş ve komünist rejime son vererek, demokrasiye geçişi sağlamıştır (ÇAHA, 2003, s.121- 122).

- **Uygarlığı Barbarlıktan Ayıran Ölçüt**

Sivil toplum bazı yazarlarca uygarlık ölçütü olarak da kullanılmıştır. Bu yazarların gözünde sivil toplum rasyonellik ve bireycilikle zorunlu bir ilişki içerisinde olduğu düşünülen uygarlığı kolektivist yapıdaki barbarlıktan ayıran önemli bir kıstastır. Yani bu yazarlar, sosyal ve iktisadi düzenin din, aile, kabile, etnisite, klan veya kabile bağlarına bağlı olduğu toplumları sivil toplumdan uzak, dolayısıyla da uygarlıktan da uzak olarak nitelemişlerdir. Huntington'un "uygarlıklar çatışması" tezinin Batı dışındaki toplumların uygarlık ve demokrasi şanslarının olmadığını ifade eden yönü bu açıdan ele alınabilir. Zaten dikkat edilirse, Huntington'un Batı-dışı olarak nitelediği toplumlar, özellikle de Müslüman olanlar, din, aile, etnisite, kabile bağlarının hala güçlü olduğu toplumlardır.

Dolayısıyla Huntington gibi düşünürlerin bu toplumların uygarlıktan uzak oldukları şeklindeki yaklaşımlarının da mantığı (veya mantıksızlığı) burada yatmaktadır.

26. Sivil Toplum Örgütü (STÖ) Kavramı

Kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan sivil toplumun kurumsallaşması süreci modernleşmeyle birlikte başlamıştır. Modernitenin getirdiği çatışmacı toplumsal yapı, toplumdaki farklı çıkar gruplarının siyasal karar alma mekanizmaları üzerindeki baskı oluşturma ihtiyacını, dolayısıyla da STÖ'lerin hızla kurumsallaşmasını sağlamıştır. STÖ'ler liberal demokrasinin bütün kurum ve kuralarıyla toplumda işlerlik kazanması sonucu modern ve demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (ASLAN-KAYA, 2004, s.216).

Sivil toplum örgütleri kaynağını sivil toplumun oluşturduğu organizasyonel kurumlardır. Yerel, ulusal ve uluslararası alanda olmak üzere farklı zemin ve coğrafyalarda faaliyet gösterme durumunda olan sivil toplum örgütlerinin asıl amacı siyasal alanı sivil toplumun istediği biçimde şekillendirmektir. Bu amaçla kamuoyu oluşturarak, amaçları doğrultusunda siyasal iktidarı etkilemeye yani karar alma mekanizması üzerinde etkili olmaya çalışırlar.

Sivil toplum örgütlerinin sayıları son yıllarda hızla artmaktadır. Bunlar artık yerel sınırları da aşarak uluslar arası çapta faaliyet göstermeye başlamışlardır. Şüphesiz bunda küresel bir kamuoyu oluşturarak, küresel aktörleri etkileme isteğinin önemli bir payı vardır. 1909'da sayıları 176 olan uluslararası STÖ'lerin 1993'de 28.900'e yükselmiş olması açıklamaları destekler mahiyettedir (ASLAN-KAYA, 2004, s.217). Bu rakamlar günümüze kadar artarak devam etmiştir.

STÖ'ler birçok dilde olumsuzlama yoluyla, hükümete ait olmayan her türlü örgüt şeklinde tanımlanmaktadır. STÖ terimi üniversite, kilise, politik partiler, sendikalar, araştırma ve geliştirme merkezleri, sportif kuruluşlar, dinsel cemiyetler ve hayır kurumları, Lions kulüpleri, Rotary vs. gibi birçok oluşuma gönderme yaparken kullanılmaktadır (CORSINO, 2001, s.55).

İktidarlar karşısında özerk olan ve sivil toplumdan kaynağını alan STÖ'ler, devlet yapıları dışında ama devletle olumlu veya olumsuz anlamda yakın ilişki içerisinde olan, kalkınma alanında faaliyet gösteren ve toplumsal bakımdan çeşitlilik gösteren toplumsal aktörlerin oluşturduğu bir zemindir (ERGÜDEN, 2001, s.14).

Birleşmiş Milletlerdeki hükümet heyetlerine karşılık olarak 1953'te ortaya çıkan STÖ'ler, *genel olarak, hükümetin etki alanı dışında, kendi kendilerine örgütlenmiş ve toplumsal hedeflere sahip gönüllü kuruluşlar* olarak tanımlanmaktadırlar (BAYLOSIS, 2001, s.89).

Aslan ve Kaya STÖ'yü şu şekilde tanımlamaktadır; *toplumun yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir* (ASLAN-KAYA, 2004, s.216).

Sivil toplum örgütlerinin iktidarı ele geçirmeye yönelik bir tutumları olmaması en önemli özellikleri olarak görülmektedir. Sivil toplum örgütlerini bireylerin eşit katkı ve sorumluluklarla kurdukları yatay örgütler olarak niteleyen Yerasimos, bu tanım gereği sivil toplumun birey temelli yatay örgütler olmasını apolitikliğine bağlamaktadır. Ona göre, cemaat, klan, hemşehrilik ve geniş aile bağlarının hala etkin oldukları geleneksel toplumlarda politik ilişkiler dikey, pasif ve müşteri odaklı olmasına rağmen, birey merkezci toplumlarda yatay ilişkiler giderek önem kazanmaktadır. Çünkü geleneksel toplumların bünyesindeki hiyerarşik ilişkilerin politik alana da yansıması, politikanın ve onu yerel düzlemde temsil eden politikacının geleneksel toplum öğelerinin bir üst kademesi olarak algılanmasına neden olmaktadır. Aksine bireyin temel alındığı modern toplumlarda, kişiler arası eşitlik ön plana çıktığından sivil toplum örgütleri kişinin değil, ortak amacın çıkarı doğrultusunda çalışmak zorunluluğunda olan yatay birimler olarak gelişmektedir (YERASIMOS, 2002, s.14).

STÖ'lerin hedefleri kendileriyle sınırlı değildir. Örgütlenmeleri dışındaki faaliyetleri desteklemeyi uğraş seçebilirler. Bu tür faaliyetlere mali destekte bulunabilirler, uzman

gönderip kamuoyunun bilgilendirilmesi ve eğitilmesi için çalışabilirler (ERGÜDEN, 2001, s.14- 15).

Sivil toplum örgütlerinin toplumsal ve siyasal yaşamda oynadıkları rol ve demokratik bir sistem için vazgeçilmez oldukları üzerine toplumda ciddi bir konsensüs oluşmasına rağmen, sivil toplumdan güç alan bu toplumsal aktörlerin ne olduğuna dair literatürde ortak bir tanımlama oluşmamıştır. Bu çalışmada her ne kadar sivil toplum örgütü kavramı kullanılsa da, başka çalışmalarda 'sivil toplum kuruluşları', 'sivil toplum kurumları', 'üçüncü sektör', 'gönüllü kuruluşlar', 'yönetim/devlet dışı kuruluşlar' gibi kısmen farklı ama hemen hemen aynı anlama gelen kavramların da sivil toplum örgütü yerine kullanıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda yukarıdaki kavramların sivil toplum örgütü tanımlamasından farklarını ortaya koymak gerekirse; sivil toplum örgütü yerine sivil toplum kuruluşu (STK) terimini tercih edenler, STK terimini STÖ terimine göre daha kapsayıcı olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre, STK'lar örgütlülüğü formel olmayan, esnek, süreklilik göstermeyen, statüleri yasal olarak belirlenmemiş oluşumları da içine almaktadır. Bu bağlamda Duman STK'nın *yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, ticari ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapıları ve etkinlikleri tanımladığını* ifade etmektedir (DUMAN, 2003, s.365).

Gönüllü kuruluşlar terimi ise daha çok gelişmiş ülkelerde formel, vergiden muaf, yardım ve kalkınma amacı güden, kar amacı gütmeyen ve genellikle de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kuruluşlar anlamına gelmektedir (DUMAN, 2003, s.366).

Halk kuruluşları terimi ise, resmi ya da gayrı resmi ve geçici olarak örgütlenebilen, üyelerinin çıkarlarını temsil etme amacında olan ve bu amacından dolayı üyelerine karşı hesap verme durumunda olan, insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarına çözüm bulabilmek için bir araya gelmeleriyle oluşmuş olan kuruluşlardır. Sendikalar, meslek birlikleri, kooperatifler, hemşehri dernekleri, kadın grupları gibi oluşumlar halk kuruluşları olarak sınıflandırılabilirler (DUMAN, 2003, s.366).

Hükümet dışı kuruluşlar ise kendi üyelerinin çıkarlarını temsil etmeyen, çalışma ve faaliyetleri kendi grup çıkarları üzerinde değil, başkalarının çıkarı üzerinde odaklanan, gönüllü ve kar amacı olmayan kuruluşlardır. Bu tür oluşumlar, profesyonellerden oluşmakta, üyelerine hesap verme gibi bir durumun olmadığı, bürokratik yapıları olan formel örgütlenmelerdir. Bu tür oluşumlar savaş karşıtlığından, doğal felaketlere, insan haklarından çevre sorunlarına kadar çok farklı alanlarda çalışmaktadırlar. Bunlar çeşitli konularda kamuoyu yaratmayı ve karar alma sürecini etkilemeyi kendilerine hedef seçmişlerdir (DUMAN, 2003, s.366).

Son yıllarda STÖ'lerin hedefleri doğrultusunda "Kalkınma amaçlı STÖ"ler terimi de sık sık kullanılmaya başlanmıştır. Kalkınma amaçlı STÖ terimi ilk kez 1940'lı yılların sonunda Birleşmiş Milletler belgelerinde çeşitli kurumlardan oluşan çok çeşitli bir alana gönderme yapmak için kullanılmıştır. Bu tür örgütler hükümetlerin bir parçası olmayıp, hükümetler arası bir anlaşma uyarınca da kurulmamışlardır. Ticari hedefleri yoktur (CORSINO, 2001, s.52).

260. Sivil Toplum Örgütlerinin Özellikleri

Sivil toplum örgütlerinin devletten özerk ve ayrı olmasından kar amacı gütmeyen, çeşitli alanlarda faaliyet göstermelerine kadar bir takım ortak özelliklerini saymak mümkündür. Alfredo Stein birçok ortak özellikleri olan sivil toplum örgütlerinin en genel ortak özelliklerinin şunlar olduğunu düşünmektedir (CORSINO, 2001, s.56- 57) :

- *Egemen toplumsal gerçekliğe muhalif bir karşılık olarak doğarlar, araştırma ve geliştirme yönünde teknolojik, metodolojik, pedagojik, kurumsal alternatifler sunarak, yoksulluğu doğuran yapıların değişmesine katkıda bulunurlar;*
- *Sivil dernekler, vakıflar vb. gibi yasal olarak kurulmuş, özerk kurumlardır;*
- *Devlet aygıtına ait olmayan, özgül amaçları olan kendine özgü özel (kamu-dışı) kurumlardır;*
- *Kar amacı (ya da ticari amaç) gütmeyen, yani kendileri ve üyelerinin kişisel zenginliği için ekonomik kar elde etmeye çalışmayan kuruluşlardır;*

- *Programlarına katılanlar, uygulanan toplumsal politikaların olumsuz sonuçlarından mağdur olan kesim ve gruplardır;*
- *Faaliyet alanları çeşitlidir: Hizmet sunma (sağlık, eğitim, konut vs); üretici faaliyetlerin harekete geçirilmesi ya da desteklenmesi (tarım, zanaat, uygun teknolojiler, yönetim önerileri, vs.); tam teşekküllü eğitim; sorunlar ve çözüm imkanları konusunda bilinçlendirme süreci; toplumsal kesimlerin örgütlenmesine ve güçlenmesine destek, vs. ;*
- *Toplumsal kesimlerle, örgütlenme, katılım, inisiyatif ve özyönetim ölçütleri temelinde çalışmalar sürdürür, kalkınma projeleri, programları ve politikaları aracılığıyla çalışmaları kanalize ederler;*
- *STÖ'ler, alt kesim ve grupların, kendi durumlarına daha iyi hakim olmaları ve yönetim kapasitelerini artırmaları için örgütlenme sürecine eşlik etmenin yanı sıra, bilgi, teknoloji ve kaynak aktarımının da aracıdır;*
- *STÖ'lerin temel özelliği, düşünce üretme kapasiteleri, pratikten yola çıkarak sistem kurmaları ve farklı toplumsal kalkınma aktörleriyle diyalog sürecinde getirdikleri önerilerdir;*
- *Yoksulluğun en görünür tezahürlerini aşabilmek için inisiyatifleri geliştirmeye ve bunları desteklemeye; toplumsal adalet, demokrasi ve dayanışma ölçütleri temelinde, nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesimlerden yana alternatif yol arayışlarını meşrulaştırmaya katkıda bulunurlar;*
- *Kalkınma amaçlı STÖ'lerin belki de en anlamlı erdemi, 'halkların yaşamına, tarihlerine, deneyimlerine, umutlarına ve hatta sezgilerine eşlik etme yetenekleridir'.*

261. Sivil Toplum Örgütlerinin Türleri

Sivil toplum örgütleri yapı, faaliyet ve tür açısından çok çeşitlilik gösterebilmektedirler. Bunlar arasında bilim, teknoloji, eğitim, sağlık spor, kalkınma, din ve yardım işleri kapsamında, özel ve kamu vakıfları, dernekler, sendikalar ve çeşitli meslek odaları yer almaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin en önemli özelliği devlet dışı olmalarıdır. Yani siyasal alanın dahilinde faaliyet gösterseler bile, iktidarı ele geçirme gibi bir amaçları olmamasıdır. Nasıl ki devlet sivil toplum karşısında anlam kazanıyorsa, sivil toplum da devlet karşısında anlam kazanmaktadır. Abay, sivil toplum-devlet karşıtlığından hareketle sivil toplum

örgütlerini sınıflandırmıştır. Ona göre üç tür sivil toplum örgütünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, devletle beraber hareket eden, ona eklemlenmiş bir görüntü sergileyen sivil toplum örgütleridir. İkincisi ise, devletin karşısında yer alan, devleti yok sayan ve onunla savaş içerisinde bulunan sivil topum örgütlenmeleridir. Üçüncüsü ve sonuncusu ise, devletten bağımsız, devlet karşısında özerkliğini sağlamış, fakat devletle temas içerisinde olan sivil toplum örgütleridir (ABAY, 2004, s.278). Günümüzde en doğru ve kabul gören sivil toplum türleri yukarıdaki üçüncü sınıflandırma içerisine giren oluşumlardır. Yani sivil kültürü içselleştirmiş, devlet karşısında özerkliğini elde etmiş, devletten bağımsız ama kopuk olmayan örgütlenmeler. Bir bakıma üyelerinin taleplerini devlete ulaştırabilecek seviyede devletle arasında iletişim kanallarının mevcut olduğu örgütlenmeler.

Buturo ise, sivil toplum örgüleri türlerini sınıflandırmaya çalışırken daha çok kuzey-güney (zengin-yoksul) dikotomisinden hareket etmiştir. Ona göre, birinci kategoride taban örgütleri yer almaktadır. Bu örgütlerin üyeleri kendi sosyo-ekonomik çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. Bu tür örgütler fon sağlayıcılar, örgütleyiciler ve yandaşları olan gruplar karşısında kendi özerkliklerini koruma gayreti içindedirler. Taban örgütleri kendi üyelerinin sağladığı kaynaklara bağımlı olmakla birlikte, uluslararası camiadan ve hükümetlerden gelen fonlara da giderek daha çok başvurmak durumunda kalmaktadırlar. Buturo ikinci kategori sivil toplum örgütleri olarak bazen ulusal ya da yerel sivil toplum örgütleri olarak da adlandırılan Güneyli Sivil Toplum Örgütleri'ni saymaktadır. Ona göre ikinci kategorideki bu sivil toplum örgütleri mali bakımdan uluslararası camianın ve Kuzeyli Sivil Toplum Örgütleri'nin desteğine muhtaç durumdadırlar. Buturo, üçüncü kategoriye ise uluslararası yada Batılı sivil toplum örgütleri olarak da adlandırılan Kuzeyli Sivil Toplum Örgütleri'ni yerleştirmektedir. Ona göre üçüncü kategorideki sivil toplum örgütleri diğerlerine kıyasla mali yönden ve etkililik açısından daha güçlüdürler. Güçlü ve kalıcı bir kalkınma için demokratik değerlere önem verirler ve demokratik yönelim taşırlar (BUTURO, 2001, s.157- 158).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞEN KAMUOYU VE SİVİL TOPLUM

30. Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi

Yöneten-yönetilen ilişkisi ilk çağlardan bu yana var olagelmiştir. Bu ilişki yöneticilerin kamuoyunun bir unsuru olan yönetilenleri her zaman kollama gerekliliklerini ortaya çıkarmıştır. Yönetilenlerin yöneticilerle olan ilişkileri Platon, Aristo gibi ilk çağ düşünürleri tarafından ele alınmış, irdelenmiştir.

300. İlk Çağda Kamuoyu Kavramı

İlk çağlarda krallar yetkilerini tanrıdan aldıklarını iddia ederek halkı yönetmişlerdir. Krala tanınan bu üstünlük onu halkın gözünde tanrının yeryüzündeki temsilcisi konumuna sokmuştur. Dolayısıyla halkın, yönetilenlerin istekleri gibi bir düşünceden söz edilmesi bu devirlerde mümkün olmamıştır. Egemenliğin mutlak bir şekilde kralda olduğu bu devirlerde, aktif bir kamuoyundan söz etmek mümkün değildir (BEKTAŞ, 1996, s.13–14).

"Yönetilen" kavramının ortaya çıkışı Antik Yunan Site devletlerine dayanmaktadır. Bu zamandan günümüze ulaşan bilgiler, site devlet yapısının günümüz demokrasisine yaklaştığını, bu düzen içerisinde köleler ve yabancılar dışında kalan yurttaşların oy kullanma hakkına sahip oldukları için nispi bir katılımın gerçekleştiğini söylemektedir. Bu katılım, yurttaşları siyasal olaylar karşısında daha aktif hale getirmiş ve böylece Antik Yunan devlet sistemleri "kamu" fikrinin tohumlarını atmıştır (BEKTAŞ, 1996, s.14; ABADAN, 1956, s.2).

İlk çağ düşünce sisteminde kamuoyu kavramına Platon ve Aristo'nun eserlerinde rastlanılmaktadır. Yunan filozofu Platon, "Devlet"-Abadan aynı eserden "Cumhuriyet"

olarak bahsetmektedir.- adlı eserinde "halk kanaatinden" bahsetmektedir. Kamuoyu kavramı konusunda seçkinci bir anlayış benimseyen Platon, aynı zamanda halk kanaatinin doğruları gösterip göstermeyeceği konusunda da şüpheci davranmaktadır. Platon eserinde her ne kadar "halk kanaati"nden bahsetse de yöneten-yönetilen ilişkisinde seçkinci bir tavır takınmıştır. Şöyle ki; Platon yukarıda adı geçen eserinde meşhur mağara tasvirini yapmaktadır. Bu tasvirde insanlar bir mağara içinde ateşin etrafında toplanmış, oturmaktadırlar. Gölgeleri mağara duvarlarına düşmektedir. Platon'a göre, bu tasvirdeki gölgeler gerçek değil hayaldir. Aynı şekilde insanoğlunun fiziki dünyada gerçek olarak algıladığı şeyler birer hayal ürünüdür. İnsanların gerçeği algılamaları kendi kanaatleri ile değil filozofların düşünce sistemleri ile gerçekleşebilir. Çünkü insan kanaatleri gerçeği algılayamaz. Dolayısıyla insanları aydınlığa ve realiteye kavuşturacak olan filozoflardır (ABADAN, 1956, s.1; BEKTAŞ, 1996, s.15).

Platon'un bu seçkinci ve kamuoyuna güvenmeyen görüşlerine karşı, öğrencisi Aristotales, kamuoyunun doğru kararlar verebileceğine güvenmiş ve tek başına doğru karar veremeyenlerin ise mecliste birlikte doğru kararı verebileceğine inanmıştır. Fakat Aristo hocası Platon'dan da etkilenerek devletin önemli mevkilerinin varlıklı, erdemli ve yetenekli olan vatandaşlara verilmesini önermiştir. Böylece demokratik meclisler aracılığıyla aristokrat yönetici ve idarecilerin egemen olduğu bir yönetimi savunan Aristo'ya göre çoğunluk fikrine atfedilen üstün değer bir dereceye kadar gerçeğe uymaktadır. Nitekim bir ev hakkındaki bilgi sadece mimarın kendi bilgisinde kalmaz. O evi kullanan şahıs yani sahibi, bu konuda hiç şüphesiz mimardan daha isabetli bir hüküm verebilecek durumdadır. Bunun gibi ikram edilen yemek hakkında aşçıdan ziyade misafirin hükmü daha üstün bir değer ifade etmektedir (ABADAN, 1956, s.2; BEKTAŞ, 1996, s.15). Görüldüğü gibi Aristo bu örnekleri vererek hem çoğulculuk prensibine hem de bireysel kanaatlerin önemine değer atfetmektedir.

Antik Yunan'da site yurttaşlarının kamusal işlerin çözümü için toplandıkları "agora"ların yerini Roma'da "forum" lar almıştır. Toprakları gün geçtikçe büyüyen Roma imparatorluğunda haberleşmeyi, ticareti ve güvenliği sağlamak için kral yolları yapılmış, başkent Roma kültürlerin, dinlerin ve dillerin buluşma noktası haline gelmiştir. Senato kararları "Acta Duirna" adı altında yayınlanmış, M.Ö 59'da imparator Sezar bunların halk tarafından okunmasını sağlamıştır. Öte yandan hitabet sanatının gelişmesi de kamuoyunun

oluşumunda önemli bir araç haline gelmiştir. Kamuoyunun çağdaş anlamına daha yakın bulunan "Consensus Populi" (halk onayı) deyimi de Roma'da doğmuştur. Roma ve Ortaçağ hukukçuları tarafından sık sık kullanılan bu deyim çağdaş kamuoyu kavramını tamamen ifade etmekten uzaktır. Kamuoyu kavramını bugünkü anlamına daha da yaklaştıran " Vox Populi, Vox Dei" (Halkın sesi, Hakkın sesi) Latince atasözü Ortaçağda ve Roma'da kullanılmış ve günümüze dek ulaşmıştır (MUTLU, 2003, s.31).

301. Orta Çağda Kamuoyu Kavramı

Roma'nın barbar akınlarıyla yıkılması ile birlikte feodalite düzeni ortaya çıkmıştır. Feodalite düzeniyle birlikte otoriter yönetimler kurulmuş, dinsel alanda skolastik - Orta Çağ Avrupa'sında egemen olan ve Aristo metafiziği ile Hıristiyan teolojisinin sentezinden oluşan düşünce tarzı (DEMİR-ACAR, 1997, s.204). — düşünce toplum hayatına egemen olmuştur. Böyle bir ortamda kamuoyu, daha çok hukuk ve geleneklerin kaynağı anlamına gelmiştir. Feodal düzende kamuoyundan söz etmek zordur. Bununla beraber bu dönemde haçlı seferlerinin gerçekleştirilmiş olması, suni ve kasıtlı olarak imal edilmiş olsa da, gerçek kuvvetlere dayanan bir kamuoyunun varlığına delil sayılmaktadır (ABADAN, 1956, s.4).

302. Yeni Çağda Kamuoyu Kavramı

On dördüncü yüzyıldan itibaren, uzun yıllardır Avrupa'da egemen olan feodal sistemde bir takım çatlamalar meydana gelmiştir. Bu çatlamaların ortaya çıkmasında Rönesans ve Reform gibi fikirsel hareketler ile matbaanın bulunması gibi bir takım teknik gelişmeler etkili olmuştur. Reform hareketi ile kilisenin toplum hayatındaki Hıristiyan teolojisini dayatmacı metodu akamete uğramış, Rönesans hareketi ile birlikte de sanatta, felsefede ve toplum hayatında yenileşmeler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Olgusal olarak, Orta Çağdan Yeni Çağa geçiş dönemini simgeleyen Rönesans hareketi aynı zamanda tanrı merkezli bir evren tasavvurundan insan merkezli bir evren düşüncesine; dinsel rasyonalizmden seküler (dinsel olanı dünya dışına itip, insan merkezli olanı kabul eden düşünce) rasyonalizme; aşkıncılıktan (insan kavrayışının üstünde olan) dünyevileşmeye, bireyciliğe ve hümanizme geçişi ifade etmektedir (DEMİR-ACAR, 1997, s.193).

Rönesans ve Reform hareketleri göreli bir serbest düşünce ortamı hazırlamış, matbaa gibi önemli bir teknik icat fikirlerin yayılmasına bulunduğu etkiyle, kamuoyu kavramında canlanmalara neden olmuştur. Rönesans ve reform hareketlerinin etkilerinin on yedinci ve on sekizinci yüzyıllara taşınması fikirsel anlamda Avrupa düşünce hayatına hareketlilik getirmiş; söz konusu dönemde otoritenin bölünmesi, insan hakları ve liberalizmin temel kavramlarının gündeme gelişi, kişi hak ve hürriyetlerinin önem kazanması, kişinin kanaatinin de önemli bir hale gelmesine yol açmış, bu nedenle de düşünürler kamuoyu kavramının üzerine eğilme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Yeniçağda modern siyaset biliminin kurucu sayılan N. Machiavelli halk kanaati kavramı üzerinde durmuş, hükümdarlardan daha büyük bir dirayette, bireylere makam ve nüfuz sağlayabilecek olan bir kamuoyunun oluşum yolları üzerinde çalışmıştır. Machiavelli "Discorsi" isimli eserinde halkın sesinin Hakkın sesine benzetilmesinin sebepsiz olmadığını vurgulamış, 1514 yılında yazdığı "Prens" adlı eserinde de kamuoyu kavramını irdelemiştir. Hükümdarlara öğütlerde bulunduğu bu eserinde Machiavelli, çok az insanın hükümetin kendisini doğrudan etkilediğini hissettiğini, ama herkesin onu görür gibi davrandığını söyleyerek, insanların bu davranışlarını hükümetin güçlü ve erdemli olmasına bağlamaktadır. Yine ona göre, hükümdarın ondan beklenen tüm erdemlere (iyi kalplilik, sadakat, insancıllık, dürüstlük ve dindarlığa) sahip olmasına gerek yoktur, ama tüm bunlara sahipmiş izlenimi uyandırması gerekir. Hükümdar kendisinden nefret edilmesine yol açacak ya da saygınlığına gölge düşürecek tavırlardan kaçınmalıdır. İnsanların kendisinden hoşnut olmasını sağlamaya çalışmalıdır. Ona göre herkes sizi göründüğünüz gibi görür, ancak birkaç kişi sizin gerçek halinizi bilir, onlar da çoğunluğun kanaatine karşı koyma cesaretine sahip değillerdir. Görüldüğü gibi Machiavelli halkın kanaatinin yönetimin devamlılığı üzerinde ne kadar etkili olduğunu 1500'lü yıllarda bu sözleri ile dile getirmiştir (MACHIAVELLI, 1994, s.53,90; ABADAN, 1956, s.5; MUTLU, 2003, s.31).

Machiavelli'nin İngiltere'de ki çağdaşı olan W. Shakespeare edebi kabiliyeti sayesinde bir grup veya kitleye hakim olan kanaatin önemini sezmiş ve bir çok eserinde kamuoyundan bahsetmiştir. Shakespeare "Othello" adlı eserinde Venedik Dükası Othello'yu Kıbrıs'da Osmanlılara karşı savaşmaya gönderirken şu sözleri söylemektedir: *Osmanlılar çok büyük bir hazırlıktan sonra Kıbrıs yoluna düşmüşlerdir. Ada ne kadar*

kuvvete karşı koyabilir, siz biliyorsunuz. Orada iktidarına güvenilir bir valimiz var ama, bütün bu işlerde efendimiz olan kamuoyu sizi üstün tanıyor. Görüldüğü gibi İngilizlerin edebi dehası Shakespare o yıllarda yazdığı eserlerde kamuoyu kavramı üzerine vurgu yapmaktadır (ABADAN, 1956, s.5; MUTLU, 1993, s.32).

Yukarıda da değinildiği gibi 17. ve 18. yüzyıllarda kamuoyu kavramının önemi daha da artmış, kamuoyunu öven çeşitli düşünürler ortaya çıkmıştır. Bunlardan Blaise Pascal kamuoyunu "dünya kraliçesi" olarak nitelendirmiş, bu nitelendirme fizyokratlarla dönemin düşünürleri tarafından defalarca tekrar edilmiştir. Gerçi fizyokratlar kamuoyunu (public opinion) aydın kamuoyu (public eclaire) olarak nitelemişlerdir. Fizyokratlar "Ordre Naturel" adını verdikleri doğal düzenin bekçisi olma görevini Monark'a vermişler, onun koyduğu doğal düzenin yasalarının kavranmasını da aydın kamuoyuna bırakmışlardır. Bir başka düşünür Voltaire ise halkın filozoflara karşı cephe aldığını ileri sürmüş, ama bunun haklı bir hareket olarak karşılanması gerektiğini söylemiştir. Çünkü kamuoyu dünyanın kraliçesi olduğuna göre filozoflar da ona hükmeden kimselerdir (ABADAN, 1956, s.5–6; BEKTAŞ, 1996, s.18; HABERMAS, 1997, s.190). Dolayısıyla yönetenlerin her zaman için eleştirilmesi mümkündür.

Aynı dönem içinde J.Locke, T. Hobbes, D. Hume gibi düşünürler de kamuoyunun önemini çeşitli eserlerinde ortaya koymuşlardır. Locke, kamuoyunu burjuva kesiminin oyu, görüşü olarak ifade etmiş ve bu bağlamda burjuvazinin istekleri olan, kendi çıkarına uygun düşen görüşlerin, özgürlük ve mülkiyet haklarının garantiye alınmasının, mutlak iktidarı sınırlandıracağını savunmuştur. Ona göre devlet doğal haklarla sınırlıdır. İktidarın amacı kamu yararıdır. Devlet doğal hakları çiğnerse halk güvenini geri alır, ayaklanır. Locke, yazdığı "İnsan Anlayışı Üzerine Deneme" (Essay Concerning Human Understanding) adlı eserinde hukuku ilahi hukuk, medeni hukuk ve kamuoyuna dayanan hukuk olarak üçe ayırarak kamuoyunun toplum hayatında hiç olmazsa üçte bir oranında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Hobbes, dünyaya fikirlerin yön verdiğini söylerken, Hume, siyasal kuvvetin her zaman idare olunanların tarafında olduğunu, idare edenleri destekleyen tek kuvvetin kamuoyu olduğunu, dolayısıyla hükümetin tek dayanak noktasının kamuoyu olduğunu ifade etmiştir (HABERMAS, 1997, s.184; ABADAN, 1956, s.16; BEKTAŞ, 1996, s.18).

Kamuyla ilgili siyasaların oluşturulması, denetlenmesi, yürütülmesi ve eleştirilmesine halkın katılımı anlamında kamuoyu kavramı ilk kez Fransız Devrimi'nden önce ünlü Fransız düşünürü Jean Jacques Rousseau tarafından kullanılmıştır. Rousseau kamuoyu kavramını o güne kadar kullanılmamış biçimde tanımlamıştır. Ona göre en genel irade aynı zamanda en doğru ve en adil iradedir. Baskı yönetimleri kamuoyuna dayansa bile köleliktir. Kamuoyunun en geniş anlamıyla analizini yapan ve kavramı bu anlamıyla Avrupa düşünce hayatına sokan Rousseau, yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere hükümetin siyaseti ve halkın kanaatleri üzerinde durmakla yetinmemekte, aynı zamanda kamuoyunun çoğunluk yönetimi ve temsili ile bağlantılarını da ortaya koyarak, günümüzdeki anlamına en yakın anlamını sergilemektedir. Rousseau da Locke gibi kamuoyunu ayrı bir hukuk kaynağı saymaktadır (MUTLU, 2003, s.32). Rousseau, "Toplumsal Sözleşme" (Contrat Social) adlı eserinde kamuoyu ile ilgili şu noktalara temas etmektedir;

Siyasi, medeni kanunlara ve ceza kanunlarına ilaveten ve hepsinden mühim olarak dördüncü bir kanun vardır. Bu kanun ne mermer, ne de tunç üzerine değil, ancak vatandaşların gönlüne yazılabilir. Devletin gerçek anayasasını vücuda getiren bu kanun her gün yeniden kuvvet kazanmaktadır. Bu kanun diğer kanunlar eskidiği veya söndüğü zaman, onları canlandırır ve tamamlar, halka otorite yerine alışkanlığın kudretini aşılar. Kastettiğim kanun örf, adet ve her şeyden önce kamuoyudur. Siyasi manevralarımızın bu meçhul kalmış köşesi gerçek halde bütün siyasi teşebbüslerin başarısını sağlayan anahtardır. Kanun hükmünde olan halk iradesinin bu gizli fonksiyonu kanuni binayı tamamlayan üst yapıdır (BEKTAŞ, 1996, s.18–19). Görüldüğü gibi Rousseau bu düşünceleri ile Fransız Devrimi öncesi kamuoyunu çağdaş anlamına yaklaştıran bir tanımlama yapmış ve konunun önemi üzerinde durmuştur.

Aynı dönemde yöneticiler de kamuoyunun önemini fazlası ile kavramış ve icraatlarında kamuyu gözetmişlerdir. Örneğin, Fransa kraliçesi Marie Antoinette annesi Avusturya imparatoriçesi Marie Theresa'ya 15 Şubat 1780 tarihinde şunları yazmıştır:

Kral sarayda gerçekleştirmek istediği bir reformu önceden bildiren bir ferman çıkarmıştır. Bu reformun gerçekleşmesi halinde yalnız iktisadi hayatımız için değil,

kamuoyu ve genelin tatmini bakımından da büyük bir kazanç sağlamış olacağız (ABADAN, 1956, s.6–7).

Fransız Devriminden hemen önce Fransız Maliye Bakanı Jacques Necker, kamuoyunun devlet yönetimindeki rolünü tanıyan ve ifade eden ilk devlet adamı olmuştur. Fransız maliyesinin hesaplarının kamuya açılması gerekliliği üzerinde duran Necker, kamuoyunun asıl bugünkü tam karşılığı olan "opinion publique" (kamuoyu) deyimini Avrupa'nın siyasal hayatına bir daha unutulmamak üzere kazıyan insan olarak bilinmektedir. Ona göre, hükümet kararlarında birinci derecede ağırlığı olan kanaatler, burjuvazinin kamuoyudur. Burjuvazinin kamuoyu hazinesiz, koruyucusuz ve ordusuz ülkenin yasalarını kuran görünmez bir güçtür. Necker, bu konudaki düşüncelerini 1785 yılında şu şekilde özetlemiştir: Sosyal *hayata hakim olan zihniyet, itibar ve gösterişe karşı gösterilen rağbet, Fransa'da kalburüstü bütün şahısların huzuruna çıkmakla mükellef oldukları bir mahkemeyi oluşturmuştur. Bu mahkemenin adı kamuoyudur. Yüksek bir tahta kurulmuş gibi duran bu mahkeme, kimisine taçlar kimisine mükafatlar dağıtıyor. Şöhretler yaratmak veya onları unutturmak onun elindedir* (ABADAN, 1956, s.7–8; BEKTAŞ, 1996, s.19; SEZER, 1972, s.3; ONARAN, 1984, s.15).

303. Modern Çağda Kamuoyu Kavramı

Kamuoyu kavramının Fransız Devrimi öncesi Fransa'da ve İngiltere'de önem kazanması rastlantısal değildir. Özellikle Fransa'da devrim öncesi burjuva sınıfı zenginleşmiş, buna koşut olarak da bu sınıftan insanlar daha iyi eğitim alır hale gelmiştir. Zenginleşme metropol şehir kavramını ortaya çıkarmış, Paris, Londra gibi şehirler metropol şehir hüviyetine bürünmüştür. Bu büyük şehirler farklı fikirlerin tartışıldığı, basın toplantılarının yapıldığı ve toplanma hürriyetinin bol bol kullanıldığı alanlar haline gelmiş, bu durum kamuoyu olgusunun güçlenmesine yardımcı olmuştur. 17. yüzyıl ortalarında Avrupa'da kahvehane kültürünün yaygınlaşması fikir mübadelelerinin gerçekleşmesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Aynı yüzyıl içerisinde kahvehane kültürünün fikir tartışmalarına yeni bir soluk getirmesi Osmanlı'da dahi etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kahvehane 1555 yılında İstanbul Tahtakale'de kurulmuş, daha sonra işsiz güçsüz bir çok insanın toplandığı bu yerler, zaman zaman yönetim aleyhine faaliyetlerin döndüğü mekanlar haline gelince, padişahlar çıkardıkları fermanlarla kahvehaneleri sıkı kontrol

altına almışlardır. 18. yüzyıl başlarında Londra'da iki binden fazla kahvehanenin bulunduğu belirtilmektedir. İngiltere'deki kahvehanelere benzer şekilde aynı dönem içinde Paris'te de bir çok "salon" açılmış, dönemin aydınlarının, yazarlarının toplandığı bu mekanlar haberlerin toplandığı, fikir alışverişlerinin yapıldığı, dolayısıyla siyasal iletişimin gerçekleştiği yerler haline gelmiştir (BEKTAŞ, 1996, s.20–21; ALEMDAR, 1981, s.79).

Modern çağda kamuoyu kavramı kitlelerin kanaatini ifade etmekten çok, aydınların kitleler adına kendi kanaatlerini açıklayabilmeleri anlamında kullanılmıştır. Fransa ve İngiltere'ye koşut olarak Almanya'da da kamuoyu olgusu aydın çevrelerce ele alınmaya başlanmıştır. Alman düşünür Wieland "Dört Göz Arasında Konuşmalar" adlı denemesinde kamuoyunun tahliliine girişmiştir. Denemenin iki kahramanı Egbert ve Sinibald aralarındaki konuşmada, Fransız Devriminin etkisiyle bundan sonraki hükümetlerin kamuoyuna riayet etmeksizin iktidarda kalamayacaklarına kanaat getirmektedirler. Wieland kamuoyunun Almanya'da yasa gücünde olmasını da arzulamıştır. Bir başka düşünür Christian Garve, "Toplumsal Hayat, Edebiyat ve Ahlakın Muhtelif Konuları Hakkındaki Denemeler" adlı eserinde kamuoyunun ilk tariflerinden birini şöyle vermektedir: *Kamuoyu bir devlete mensup vatandaşlar çoğunluğunun, tartışmalı bir mesele hakkında, fertlerin bilinçli veya bireysel tecrübelere dayanarak elde ettikleri kanaat ve hükümler üzerinden ulaştıkları anlaşmadır* (HABERMAS, 1997, s.200).

Bir başka Alman düşünür Hegel, yaptığı çalışmalarında kamuoyunun faydalarını ve zararlarını irdelemiştir. Hegel'in bu konudaki en önemli çalışması "Hukuk Felsefesinin Ana Hatları" (Grundlinien der Philosophie des Rechts) adlı eseridir. Hegel'e göre kamuoyunun bünyesinde *"adaletin ebedi ana prensipleri, gerçek mahiyeti, kanun yapma hareketlerinin sonucu ve en sağlam düşüncenin ifadesi"* saklı bulunmaktadır. Ancak kamuoyu hem doğru ve hem de yanlış kanıları bir arada bulundurabilir. Bu nedenle kamuoyuna hem değer vermek ve hem de ondan nefret etmek gerekir. Ona göre kamuoyu halkın dileklerini ve kanılarını organik olmayan araçlarla yansıtan bir yoldur. Bununla birlikte sübjektif özgürlüklerin gün geçtikçe değer kazandığı bu devirde bu varlığın kudretini kabul etmek gereklidir. Hegel kamuoyunu, bireylerin genel sorunlar üzerinde kanaat, düşünce ve önerilerini belirttikleri sübjektif ve formal özgürlüğün ifadesinin toplamı şeklinde tanımlayarak, kamuoyunun zaman zaman anarşiye sebep olabileceğini ve

gerekirse polisiye tedbirlerin alınabileceğini de ifade etmiştir (ABADAN, 1956, s.9–10; ONARAN, 1984, s.16; BEKTAŞ, 1996, s.21–22).

Hegel'in kamuoyunu geliştirmede kullandığı diyalektik yöntemi bir başka Alman düşünür Friedrich Ancillon kamuoyu kavramını açıklarken kullanmıştır. Ancillon, "Aşırı Kanaatler Arasında Uzlaştırma" adlı eserinde kamuoyu kavramını açıklamak için tez ve antitez yöntemini kullanmıştır. Yazar için liberal siyasal görüş tez vazifesini görürken, muhafazakar siyasal görüş antitez vazifesi görmüştür. Liberal görüşe göre *"kamuoyu siyasal alemin belli başlı kudreti olup hükümetlere rehberlik eden bir kutup yıldızıdır"*. Bütün siyasal sorunlarda, özellikle kanun yaparken kamuoyunun yoklanması şarttır. Antitez olan muhafazakar görüşe göre de *"kamuoyu yanlış ve geçici niteliğe sahip bir hayat, gasp edilmiş bir otoritedir. Devlet düzeninin yaşamsal ana prensibi olmak şöyle dursun, devleti yanlış yollara sürükleyen ve kurulu düzeni gereksiz sarsıntılara maruz bırakan bir kuvvettir"* (ABADAN, 1956, s.10; ONARAN, 1984, s.17). Görüldüğü gibi Ancillon da Hegel gibi kamuoyunun faydalı ve zararlı yönlerini ifade etmiştir.

Yine bir Alman düşünür Karl Marks ise kamuoyunun yanlış bilincin bir ürünü olduğunu, burjuva sınıfının görüşünün tüm toplumun görüşü gibi sunulmasını temin eden bir maske olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre burjuva hukuk devleti ve buna bağlı olarak geliştirilen "alenilik ilkesi" insanların birbirleri üzerinde egemenlik sürmelerini engellemez ve bir devletin meşru görünmesini sağlayan bir öğeden başka bir şey değildir (BEKTAŞ, 1996, s.22).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamuoyu kavramına ilişkin araştırmalar sistematik bir şekil almaya başlamıştır. Bu dönemde temel hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda yaygınlık kazanmaları, en büyük karar ve yargı organının halk olduğunun ileri sürülmesi kamunun gücünü arttırmış ve onun kanaatlerine değer verilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Siyasal iktidarın yetkilerinin sınırlandırılması ve yasamanın denetiminin kamuoyunca yapılması gerekliliği ileri sürülmüştür.

Söz konusu dönemde kamuoyunun olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde etraflı araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Jeremy Bentham kamuoyunun önemini vurgulayan tartışmaların başlatıcısı olmuştur. Bentham, "Kanun Koyma ve Ahlak Prensiplerine Giriş"

(An Introduction to the Principles of Morals and Legislation) ve "Kanun Koyma Teorisi" adlı eserlerinde kamuoyunun sosyal bir kontrol aleti olarak önemi üzerinde durmuştur. Yine bu eserlerinde kamuoyunu, demokrasilerde resmi olmayan, maaş almayan, rüşvetle baştan çıkarılması olanaksız bir büyük mahkeme olarak tanımlamakta, siyasal sisteme büyük destek olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kamuoyu demokrasi dışı rejimler için taşıdığı güçle, bir korku ve endişe kaynağı olacaktır. Bentham'a göre kamuoyu mutlakıyetçi rejimlere karşı güçlü bir güvence oluşturmaktadır ve bir toplumsal denetim aracıdır. Aydın bir kamuoyu bütün bilgileri, adalet anlayışını kendinde toplayan bir mahkemedir. Siyasal iktidarlar kamuoyu önünde açıklıkla davranmak zorunda olduklarından yolsuzluk yapamazlar. Ancak beceriksiz, yeteneksiz, suç işlemiş yöneticiler kamuoyundan korkarlar. Ona göre kamuoyunun oluşum ve anlatımında en önemli rol basına düşmektedir. Basın kamuoyu mahkemesinin en uygun ve en tesirli organı olmakla kalmayıp, aynı zamanda en düzgün ve en sürekli etkinlikte bulunan bir kuruluşudur (ABADAN, 1956, s.11–12; ONARAN, 1984, s.18; BEKTAŞ, 1996, s.22–23). Görüldüğü gibi İngiliz düşünür Jeremy Bentham, kamuoyunun demokrasi açısından rolünü fazlasıyla önemsemiş ve geniş çaplı olarak ele almıştır.

Bentham'dan yaklaşık bir çeyrek asır sonra, Alexis de Tocqueville kamuoyu hakkındaki düşünceleri ile Avrupa düşünce dünyasına paha biçilmez fikirler bırakmıştır. Tocqueville, Amerika'ya yaptığı gezi sonrasında 1840'da yazdığı "Amerika'da Demokrasi" (Democracy in Amerika) isimli eseriyle kamuoyu egemenliğinin doğurabileceği tehlikelere ilk işaret eden düşünürlerden birisi olmuştur. Bu eserinde Tocqueville, Amerika'da basın özgürlüğü sayesinde siyasal ve toplumsal tüm sorunların kamuoyu mahkemesi önüne çıkarıldığını, Amerikan Yüksek Mahkemesi hakimlerinin yetkilerinin de kamuoyu etkisi ile güçlendiğini ileri sürmüştür. Aynı eserde Tocqueville, kamuoyunun bu etkisini, açıkça tehlikeli bulmaktadır. Çünkü O'na göre sosyal koşulların eşit olduğu her yerde, kamuoyu her bireyin zihni üzerine büyük bir ağırlıkla çöker. Onu sarsar, yöneltir ve adeta ezer. İnsanlar eşit hale geldikçe, her birey kendini diğerlerine nazaran daha zayıf hissetmektedir. Bu durumda insanlar sadece kendi kuvvetlerini küçümsemekle kalmamakta, aynı zamanda sahip oldukları haklar konusunda da kuşkuya düşmektedirler. Birey, psikolojik olarak çoğunluğun ısrarlı iddiası karşısında yanlış düşündüğünü hemen kabul etmeye hazır duruma gelmektedir. Bu durumda kamuoyu

zorlamadan ikna kabiliyeti sayesinde bireyi etkisi altına almaktadır (ABADAN, 1956, s.13–14; ONARAN, 1984, s.19; BEKTAŞ, 1996, s.23–24).

Tocqueville'in bu görüşlerinden sonra, kamuoyunun faydaları kadar zararları da olabileceğini savunan görüşler artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, John Stuart Mill, "Özgürlük Üzerine" (On Liberty) isimli eserinde kamuoyunun tehlikeli yanlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bu eserde Mill, bireysel özgürlükler üzerine baskı yapan iki güçten söz etmekte, bunları devlet ve kamuoyu olarak isimlendirmektedir. Mill kamuoyunu bir çeşit sosyal baskı olarak nitelemekte, çoğunluğun fikirlerinin özellikle hatalı olduğu zamanlarda daha da büyük bir tehlike sezdiğini söylemektedir. Çünkü bu gibi bir durumda azınlık doğru olanı dillendirse de çoğunluk kamuoyu oluşturarak azınlığı susturacak, hatta ezecektir. Mill'e göre bütün insanlık bir araya gelse de bir tek aykırı düşünceyi susturma hakkına sahip değildir. Bu durum tek bir şartla tasvip edilebilir, o da başkalarını herhangi bir zarardan koruma durumunda, bu sosyal ve devletin cezai baskısı meşru görülebilir (ABADAN, 1956, s.14; ONARAN, 1984, s.20; BEKTAŞ, 1996, s.24).

19. yüz yıl boyunca kamuoyu kavramına ilişkin araştırmalara egemen olan düşünsel akım "akılcılık" (rasyonalizm) olmuştur. İnsan varlığının en esaslı öğesi olarak aklı gören bu yaklaşımı benimseyen yazarlar, kamuoyunu rasyonel düşünen insan topluluğunun ölçülü kanaati olarak tanımlamışlardır.

Rasyonelliğe vurgu yapan James Bryce, Amerikan demokrasisini incelediği eserinde kamuoyunu şu şekilde tarif etmiştir: *Amerika Birleşik Devletleri'nde kamuoyu büyük bir kudret kaynağı olarak başkanlar ile valilerin, temsilciler meclisi ile eyalet meclislerinin, parti, kongre ve karar mekanizmalarının üstüne yükselmesini bilmiştir. Bu hüviyetiyle huzurunda bütün hizmetkarların titreştiği, kudretli bir efendiyi andırmaktadır.* Bryce, verdiği bu hükmü şu sözleri ile teyit etmektedir: *Bütün devirler boyunca, bütün milletlere hakim olan tek kudret kamuoyu olmuştur. Bununla halk kitlelerinden meydana gelen şuursuz, sözle ifade edilemeyen, fakat buna rağmen gerçek ve kudretli olan kamuoyunu kastediyorum* (ABADAN, 1956, s.15).

Kamuoyu açıklamalarında klasik kuram olarak da bilinen rasyonalist yaklaşım özellikle Bentham ve Mill tarafından savunulmuştur. Kısaca tekrar etmek gerekirse klasik kuram

bilgili, rasyonel, faydacı bir kamuoyu hipotezini dayanak noktası alır. Yani klasik kuram taraftarlarına göre kamuoyunu oluşturan halk birçok olaylar hakkında bilgi sahibidir, daima rasyonel hareket etmekte ve menfaatine uygun davranışlarda bulunmaktadır.

Bu kuram daha sonraları birçok eleştiri almıştır. Bu eleştirilerin başında halkın birçok konuda bilgi sahibi olduğu düşüncesinin yanlış olduğu yer almaktadır. Çünkü böylesine bir düşünce, Yunan site devletleri düşünüldüğünde akla yatkın olmakla birlikte, bugünkü karışık, modern toplum hayatı düşünüldüğünde, gerçekleşme şansı olmayan bir hayal ürünü haline gelmektedir. Zaten birçok toplumsal mesele vatandaşların idrak kabiliyetini aşacak derecede uzmanlaşma ve tekniğe bağlı görünmektedir. İkinci bir eleştiri noktası da kitlelerin rasyonel davrandığı iddiasıdır. Bu bağlamda eleştiride bulunanlar, bilinçaltı faktörlerin, çocukluk yıllarından gelme anı ve tecrübeler gibi etkenlerin insanları irrasyonel davranmaya ittiklerini ileri sürmektedirler. Yine rasyonel olma durumunu eleştirenler, bu hipotezi çürütmek için psikolog ve antropologların yaptıkları araştırmaları örnek göstermektedirler. Çünkü psikolog ve antropologlar birçok kanaatin kaynağının tamamen hissi olduğunu, rasyonel düşünce tarzı ile çok sınırlı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlar, bunu kanıtlamak için de seçimlerden hareketle, seçmenlerin büyük çoğunluğunun parti programlarını incelemek yerine, oy verirken aile ve çevrelerinin telkinine uymalarını örnek olarak göstermişlerdir. Bireylerin menfaatlerine uygun davrandığı hipotezi de vatandaşın menfaatinden çok sansasyonel olaylara ilgi gösterdiği, kişisel menfaatin yerini bazı durumlarda grup menfaatlerinin aldığı kabul edilerek çürütülmeye çalışılmıştır. Rasyonel kamuoyu teorisine bu karşı çıkış, kamuoyunu daha farklı değerlendiren "tarihçi okul" ve "pozitivist akım" diye anılan yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur (ABADAN, 1956, s.16; ONARAN, 1984, s.20–21; BEKTAŞ, 1996, s.25; DAVER, 1993, s.255–256).

19. yüzyılın rasyonalist akımına karşı uyanan ilk tepki romantik geleneği temsil eden hukuki tarihçilikten gelmiştir. "Tarihçi Okul" olarak adlandırılan bu akımın önderliğini Savigny, Puchta ve Stahl gibi düşünürler yapmışlardır. Bu düşünürlere göre insan hissi ve irrasyonel bir yaratıktır. Dolayısıyla kamuoyunun suni veya milli heyecanlarla veya hissi faktörlere dayanılarak ortaya çıkarılması mümkündür. Onlara göre kamuoyu yığınların bilincinde saklı kolektif ruhun görüntüsünün ortaya çıkmasıdır (ABADAN, 1956, s.17; ONARAN, 1984, s.23; BEKTAŞ, 1996, s.26). Bu akımın tezlerine uygun olarak düşünülürse aklın sınırlı olması dolayısıyla, kitlelerin mantıklı düşüncesinden dem

vurmağa imkan yoktur. Kamuoyu, kitlelerin bilincinde saklı duran kamusal (maşeri) ruhun açığa çıkmasından başka bir şey değildir

Klasik kurama bir diğer tepkiyi de "Pozivist Akım" oluşturmuştur. Bu akımın öncüleri Gabriel Tarde, Emile Durkheim, Wilhelm Bauer gibi düşünürlerdir. Bu akımın içine giren düşünürler kamuoyunu psikolojik ve sosyolojik süreçlerle izah etmişlerdir. Tarde, kamuoyunun bireyin kanaatlerinin oluşmasının ve tutumlarının değişmesi sürecinin incelenerek açıklanabileceğini savunmuş ve psikolojik bir olgu olarak ele almıştır. Tarde, "Kamuoyu ve Kitle" (L'opinion Etla Foule) adlı eserinde bireyin dışında veya üstünde ayrı bir varlığa sahip bir sosyal vicdan, kollektif zihniyet veya biz mefhumunu kabul etmemiştir. Onun için, bireysel şuur ve hareket tarzından başka reel bir değer yoktur. Cemiyet, sosyal muhit, kollektif kanaatler, zihni hareketlerimizi kolaylaştıran tecrübelerden başka bir şey değildirler. Durkheim ise her çeşit toplumsal tasarının "sui generis" (kendine has) toplumsal kurallara bağlı olduğu, dolayısıyla topluma asıl yön verenin bireysel bilinç değil, bireysel bilinci etkileyen toplum olduğunu ileri sürmüştür. Durkheim'e göre toplumsal baskı bireylerin kanaatlerini etkileyerek onları biçimlendirmekte ve bir grupta ortaya çıkan kanaat toplumsal baskı nedeni ile tüm üyelerce kabul edilmektedir. O, sosyal gerçeklerin psikolojik esaslarla izahını kesin bir şekilde reddetmektedir. Alman tarihçi ve sosyolog Wilhelm Bauer, kamuoyunu sosyolojik açıdan izah edenlerin başında gelmektedir. Ona göre kamuoyu, gelenek ve alışkanlık tabakasına dayanan statik bir ortak kanaat ile dış dünyadan gelen tembihlerin sonucunda dinamik bir kollektif kanaatin birleşmesinden meydana gelmektedir. Bauer bu tanımıyla kamuoyunun, bireysel aklın tahlil süzgecinden geçmeksizin, çoğunluğun kanaat ve iradelerine uygun düşen bir grup görüşü olduğunu ileri sürmüştür. Bauer aynı zamanda statik kamuoyunun, daha çok ortaçağ tipi ticari ve iktisadi sistemleri temsil eden ülkelerde hakim olduğuna, dinamik kamuoyunun ise kitlelerin devamlı surette fikir alışverişinde bulundukları büyük şehirlerde geliştiğine işaret etmiştir (ABADAN, 1956, s.18- 19; ONARAN, 1984, s.23; BEKTAŞ, 1996, s.26).

304. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kamuoyu Kavramı ve Kamuoyu Kavramına İlişkin Modern Teoriler

Birinci dünya savaşı propagandanın ilk olarak savaş amacıyla kullanılmasına sahne olmuştur. Propaganda olgusu kapsamında kamuoyu kavramına daha fazla ilgi gösterilmiş, ilk kez propagandanın savaşı kazanmak amacıyla kullanımı, propaganda bağlantılı kamuoyu çalışmalarını da ortaya çıkarmıştır. Bu tür araştırmaların önde gelen isimleri, H. D. Lasswell, F. Schönemann, Campbell Stuart ve Edgar Stern-Rubarth sayılabilir. Aynı dönem içinde kamuoyu kavramına katkıda bulunan diğer düşünürler ise, Ferdinand Tönnies, Norman Angell, A. B. Hall, Walter Lippmann, Clyde King, W. B. Graves, Peter Odegard ve E. L. Bernays'dır (BEKTAŞ, 1996, s.27–28).

Özellikle Lippmann'ın 1926'da – Abadan'da 1922 tarihi verilmekte- yayınladığı "Public Opinion" (Kamuoyu) adlı eseri dönemin en önemli çalışmasıdır. Bu eserinde Lippmann'a göre kamuoyunun gelişimini etkileyen çevre, gerçekle her türlü ilişkisini kesmiş, yapay bir çevredir. Lippmann, buna sahte çevre (pseudo-environment) adını vermektedir. Lippmann bu sahte çevrenin belirleyicisi olarak, haberlerin çıkış yerine uygulanan sansürü, fiziksel ve toplumsal engelleri, anlam yetersizliğini, tekdüzelik ve şiddet gibi psikolojik etkenleri görmektedir. Kendisi kamusal kanının var olmadığını, olsa olsa "hayalet kamu" (phantom public) dan söz etmenin mümkün olduğunu kabul etmektedir. Lippmann kamuoyunun kesin kanaatler yerine şekilsiz hayallere dayanmasının sebebini "stereotype" (basmakalıp) fikir adını verdiği söz, yazı veya hayal klişelerinin etkisine bağlamaktadır. Ona göre hareket tarzımızı düzenleyen davranış kurallarının toplamı, bizlerin olayları nasıl ve ne şekilde algılayacağımızı tayin etmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir kapitalist ile bir sosyalistin aynı olayı farklı algılamaları hayallerinde yerleşmiş bulunan stereotype'lerden kaynaklanmaktadır. Lippmann, insanların siyasal düşüncelerini büyük ölçüde çevrelerindeki dünyadan elde ettikleri bilgilerle biçimlendirdiklerini, ancak çağdaş yaşamın karmaşıklığı nedeniyle insanların okudukları gazeteler, radyo haberleri ve başkalarından duydukları sözler gibi ikinci el kaynaklardan bilgi almak durumunda kaldıklarını ve bu ikinci el kaynaklara güvenilemeyeceğini söylemektedir. Ona göre halk rasyonel bir yargıda bulunmak için yeterli bilgiye sahip olmadığından, daha bilgili ve yetenekli kişiler veya gruplar tarafından ortaya konulan önerilere evet ya da hayır demek zorunda kalacak, böylece ortaya bir takım kamuoyu

oluşturma uzmanları çıkacaktır (ABADAN, 1956, s.22–23; MUTLU, 2003, s.35–36; BEKTAŞ, 1996, s.31; ONARAN, 1984, s.26).

1930'lar dünyaya barışı getirmek amacıyla kurulan, fikir babasının ABD başkanı Woodrow Wilson olduğu, Milletler Cemiyeti'nin yarattığı hayal kırıklığına sahne olmuştur. Milletler Cemiyeti vaat ettiği barış ortamını getirememiş, Wilson kendi prensiplerini kendi ülkesine kabul ettirememiştir. Wilson'un ülkesini bu yeni oluşuma sokamaması yazarlarca, "kamuoyunun kanaati dikkate alınmadan yapılan şahsi girişimin doğurduğu hayal kırıklığı" olarak nitelendirilmiştir. Yine bu yıllar içinde Almanya ve İtalya'nın yanı sıra, İspanya, Arjantin, Japonya, Sovyetler Birliği'nde baskıcı yönetimler kurulmuş, faşizm yükselen güç haline gelmiştir. Bu müstebit yönetimler, kamuoyu olgusuna iktidar tekelini ellerinde tutmak için eğilmişler, bu amaçla da propagandayı alabildiğine kullanmaya başlamışlardır. Aynı yıllarda, Amerika geleneksel Monroe doktrinini terk etmiş, daha dinamik bir dış politika izlemeye başlamış, diğer ülkelerin dış politikaları ile ilgilenmeye başlayan Amerikalı devlet adamları yabancı ülkelerin halklarına ve dolayısıyla kamuoylarına da eğilmişlerdir. Yine bu dönem içinde iletişim olanakları artmış, iletişim teknolojilerinde her geçen gün yeni buluşlar geliştirilmiş, reklam politikacıların halkı seçim zamanı etkileme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler kamuoyu kavramının önemini daha da arttırmıştır.

Birinci dünya savaşının yaraları henüz sarılmadan, 1939 da ikinci dünya savaşının patlak vermesiyle, kamuoyu araştırmalarının hızı kesilse de, savaş boyunca propaganda faaliyetlerinde görev alan çeşitli araştırmacılar savaşın bitimine yakın eserlerini yayınlamaya başlamışlardır. 1950 sonrası ise, kamuoyu alanında daha derinlemesine araştırmalar yapılmış, V. O. Key Jr., Francis Wilson, Angus Campbell ve Harold Lasswell gibi yazarlarca önemli eserler yayınlanmıştır. 1940 yılında Amerika'da uygulanmaya başlanan kamuoyu yoklamaları 1950'lere gelindiğinde araştırmacıları cezbetmeye devam etmiş, anket yapımı, örneklem seçimi ve soruların hazırlanması gibi konularda pek çok araştırma yapılmış, kitle iletişim araçlarının kanaatleri değiştirmedeki rolü ölçülmeye çalışılmıştır.

Kısaca birinci dünya savaşı sonrası kamuoyu kavramına ilişkin araştırmaların gelişimi üç teorinin etrafında toplanmıştır denilebilir. Bu teoriler şunlardır:

1. Lowell'ın liderliğini yaptığı "etkili çoğunluk" teorisi.
2. Lasswell ve Odegard'ın öncülüğünü yaptığı ve siyasi bilimlerde psikolojiyi esas alan "iktidar" teorisi.
3. Grup olgusunun önemine dayanan, kamuoyunu psiko-sosyolojik unsurlarla açıklayan, Albig, Childs vb. düşünürlerin öncülüğünü yaptığı "psiko-sosyolojik" teori. (ABADAN, 1956, s.24). Bu teoriler aşağıdaki gibi daha geniş bir şekilde incelenebilir:

3040. Etkili Çoğunluk Teorisi

Etkili çoğunluk teorisi bir kamu hukukçusu olan Lawrence A. Lowell tarafından ortaya atılmıştır. Lowell'a göre herhangi bir konuda kamuoyu oluştuğunu iddia edebilmek için çoğunluk ve azınlık kanaatlerinin temsil edilmesi, aynı zamanda amaç üzerinde de anlaşılması gereklidir. Lowell, bu görüşünü şu örnekle açıklamaktadır*: İslam dini kılıcın kudretiyle yayıldığı sırada, belirli bir memlekette kamuoyunun Hıristiyanlığın veya Müslümanlığın lehine olup olmadığını sadece kanuni bir çoğunluğun varlığına bakarak kestirmek anlamsız olurdu. Çünkü ister çoğunluğu, ister azınlığı teşkil etsinler her iki taraf kendi inançlarının doğruluğuna inandıkları gibi, bunların gönül rızası ile belirli bir görüşün doğruluğu üzerinde anlaşmalarına imkan yoktur.* Lowell, işte bu örnekten hareketle kamuoyunun varlığını ne anlaşma ne de sayı üstünlüğünü temsil eden bir çoğunluğa değil, kendi görüşünün doğruluğunu aynı zamanda azınlığa da kabul ettirebilecek etkili bir çoğunluğa bağlamaktadır. "Kamuoyu ve Halka Dayalı Yönetim" adlı eserinde Lowell, kamuoyunun kuvvetine dayanan bir hükümet tipi ile bencil bir çoğunluğun çıplak iradesine dayanan hükümet tipi arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir: *Çoğunluk tarafından azınlığa zorla kabul ettirilen kanunların geçerlilik derecesi sıfırdır. Çünkü bir adamın başkaları hesabına belirlemiş olduğu kanaatler asla etkili bir halk hareketini meydana getirmeye veya toplumda ortak duygular uyandırmaya yeterli olamaz.* Lowell'ın görüşlerini özetlemek gerekirse, demokraside gerçek anlamda kamuoyunun oluşabilmesi için, çoğunluk ve oy birliği yeterli, hatta gerekli değildir. Çoğunluğun kanaatlerinin var olması gerektiği gibi, azınlığın da kanaatlerinin varlığı gereklidir. Çoğunluk kanaatinin kamuoyu olarak görülebilmesi için, azınlığın bu kanaatleri ikna yoluyla, yani inanarak kabullenmesi gerekir (ABADAN, 1956, s.25; BEKTAŞ, 1996, s.33–34).

3041. İktidar Teorisi

Siyasal sistemlerde güç faktörünün etkilerini psikolojik tahlillerle açıklayan Lasswell ve Odegard iktidar teorisinin temsilcileri kabul edilirler. Lasswell'e göre siyasal güç ve bireylerin değer yargıları arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Siyasal iktidar daima seçkinlerin elindedir. Bu seçkinler siyasal iktidarı ellerinde tutmak için daima geniş yığınlar üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Siyasal gücün dayanaklarını bulabilmek için faal ve durgun, yani aktif ve pasif kamuoyu arasında ayırım yapmak gereklidir. Lasswell siyasal güç ve bireylerin değer yargıları arasındaki bu ilişkiyi "Siyaset: Kim, Neyi, Ne Zaman, Nasıl Elde Ediyor?" (Politics: Who Gets What, When, How?) adlı eserinin, bu başlığında özetlemiştir. Lasswell, siyasal alanda iktidarı ele geçirme gayretlerine hangi iç güdülerin hakim olduğunu psikolojik yöntemler kullanarak açıklamaya çalışmış, kanaatlerin açıklandığı bir kamuoyunu aktif, açıklanmadığı kamuoyunu da pasif olarak nitelemiştir. Lasswell, kamuoyunun kanaatler üzerindeki etkisini, üç şekilde özetlemektedir: Ona göre kamuoyu şartların etkisine göre ya kanaatlerin uyumuna, ya gevşemesine veya şiddet yoluna dökülmesine sebep olmaktadır. Bu durumu Lasswell, şu örnekle açıklamaktadır: *Açık tartışmalar sonunda yerel idare sisteminde bir değişiklik meydana gelirse, kamuoyu kendi lehine bir uyum yaratmış demektir. Olumlu bir sonuç elde etmeksizin, bireyler duygu ve heyecanlarını kamunun huzurunda ifade etme imkanı bulurlarsa, kamuoyu gevşetici etkiler meydana getirmiş demektir. Sonuçta memnuniyetsizlik artar, istikrarsızlık çoğalır ve demokratik tartışmalardan istenilen sonuçlar alınamaz ise sosyal buhran durumu ortaya çıkar ve kamuoyu şiddete başvurulması yolunu açmış olur* (ABADAN, 1956, s.26–27; BEKTAŞ, 1996, s.35–36).

3042. Psiko-sosyolojik Teori

Konuyu psiko-sosyolojik teori ile açıklayan yazarlar, kamuoyunun bireylerin görüşünün mü yoksa grup kanaatlerinin toplamının mı olduğu noktasında ayrılmaktadırlar. Albig, Allport ve Cantril gibi yazarlar sosyolojik yöntemden hareketle ortak kanaatlerin ancak gruba ait olabileceğini düşünürlerken, Childs, Doob gibi yazarlar psikolojik verilerden hareketle, kamuoyunu bireysel kanaatlerin toplamı olarak görme eğilimindedirler. Childs, kamunun bireylerin toplamından oluştuğunu ve örgütlü veya örgütsüz olabileceğini belirtmiş, grup kanaati diye bir şeyin olamayacağını ileri sürmüştür.

Childs, kamunun bir devletin vatandaşları, siyasal parti, sendika, çıkar grupları veya meslek örgütlerinin üyeleri gibi toplumda önemli roller oynayan örgütlü gruplar olduğu kadar, kalabalık, müşteriler, gazete okuyucuları veya tüketiciler gibi örgütsüz grupları da içerdiğini savunmaktadır. Daha çok propaganda konusuyla ilgilenmiş olan Doob, kamuoyunu aynı gruba dahil kimselerin bir olay hakkında açığa koydukları tavır olarak nitelemektedir. Albig ise, kamuoyunun tartışmalı bir konuda herhangi bir gruba dahil bireylerin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkilerinden doğduğunu savunmuştur. Albig'e göre grupta her an egemen bir fikir olabilir. Fakat grup üyelerinin ileri sürdükleri başka fikirler de olabilir. Grubun bu şekildeki fikri statik, yani durağan değildir, tartışmaya yeni öğeler katıldıkça değişebilir (ABADAN, 1956, s.29; BEKTAŞ, 1996, s.37–38; ONARAN, 1984, s.26; SEZER, 1972, s.5–6).

Yukarıda incelenen üç teoriden başka 1970'lerin başında bireylerin toplumdan yalıtılma korkusunun, bireylerin çevrelerindeki kanaatlerin değişimini sürekli izlemesine sebep olarak gösteren "Suskunluk Sarmalı" modeli Elisabeth Noelle-Neumann tarafından ortaya atılmıştır. Neumann, bu modeli Almanya'daki 1965 parlamento seçimlerinde seçmenlerin oy niyetlerinin değişmemesine rağmen, bir tarafın kesin zafer kazanacağına dair beklentinin giderek artması problemine açıklık getirmek amacıyla ortaya atmıştır (NOELLE-NEUMANN, 1998, s.83–84). Model şu varsayıma dayanmaktadır: Kişiler toplumdaki çoğunluk tarafından benimsenmeyen tutumlar, inançlar ve fikirleri tutmadan kaçınarak tecrit olma durumundan kurtulmaya çalışırlar. Kişiler çoğunluk tarafından hangi fikirlerin tutulduğunu ya da kuvvet kazandığını, hangi fikirlerin azınlıkta olduğunu ve gerilediğini görmek için çevreyi gözlemlerler. Kişi, fikirlerin çoğunluk tarafından uygun olduğunu algıladığı zaman ifade eder. Öte yandan eğer azınlıkta olduğunu algılarsa bastırır. Bir birey belli bir kanının ne kadar geçerli olduğunu saptamada kitle iletişim araçlarını bir ölçüt olarak kullanabilir. Şayet bu kanı iletişim araçlarında dile getirilmiyorsa, birey bu kanının ortak kabul görmediği sonucunu çıkaracaktır. Tüm iletişim araçları az ya da çok tekelci bir şekilde aynı kanıları dile getirme eğiliminde olup insanları toplumdaki kanı iklimine ilişkin çoğu zaman yanlış bir görüntüyle baş başa bırakmaktadırlar. Dolayısıyla belli bir görüşü olan birçok insan yalıtılma, toplumdan uzak tutulma korkusuyla bu görüşü savunmayacaktır. İnsanlar böyle suskun kaldıkça bu görüş yaygın olmayacak ve daha az geçerli görünecektir. Bu durum bir suskunluk sarmalının

oluşmasına neden olacaktır (ALEMDAR-ERDOĞAN, 1998, s.204; MUTLU, 1995, s.321–322).

Yukarıda kamuoyunun Birinci Dünya Savaşı sonrası ele alınış biçimi incelenmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılan "Suskunluk Sarmalı" modeli de önemli bir kamuoyu teorisi olması nedeniyle ele alınmıştır. Görüldüğü gibi geliştirilen teoriler kamuoyu olgusunu farklı cephelerden ele almış, her bir teori kamuoyunun nasıl oluştuğu üzerinde durmuştur. Fakat bu çalışmalar tek başlarına kamuoyu olgusunu açıklamaktan uzaktır. Günümüzde de kamuoyunun tek bir tanımlaması yapılamazken, 1950'lere kadar olan kamuoyu tanımlamalarına ilişkin bölünmelerin sayısında azalma olmuş, söz konusu tanımlamalar daha bir konsensüs halinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu aşamadan sonra ise oydaşma içindeki bu tanımlamaların incelenmesine çalışılacaktır.

31. Kamuoyu Kavramı ve Kamuoyu Kavramının Unsurları

Kamuoyu kavramının anlamı, ortaya çıktığı dönemler itibariyle değişikliklere uğramıştır. Örneğin ilk çağlarda kamuoyu hür vatandaşları kapsarken, orta çağda kral ve krala ait olan mülkü anlatmak için kullanılmıştır. Kamuoyu kavramı özellikle Fransız Devrimi sonrası bugünkü anlamına yaklaşmıştır. Kavramın bugünkü anlamı ve unsurları aşağıda daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

310. Kamuoyu Kavramı

Kamuoyu kavramının bütün dillerdeki karşılığı iki kelimenin birleşmesinden oluşmaktadır: "kamu" ve "oy". Türkçe'deki kamuoyu kavramının İngilizce'de karşılığı "public opinion", Fransızca'daki karşılığı da "opinion publique" dir (TUFAN, 1995, s.21). Şimdiye kadar edinilen görüşler doğrultusunda kamuoyunun, "belli bir çoğunluğun hakim kanaatleri" olduğu söylenebileceği gibi, "çeşitli iletişim kanallarını elinde bulunduran azınlıkların kitlelere empoze ettikleri kanaatler" olarak da anlaşılması mümkündür. Net belirlenmiş bir tanımı olmamakla birlikte, birçok yazar tarafından konsensüse varılan noktalar, kamuoyunun tartışmalı bir konuyu, belirli bir sayıda kitleyi ve bu kitlelerin görüşler yelpazesini içerdiğidir (BOGDANOR, 1999, s.389).

Dursun kamuoyu kavramını şöyle tanımlamaktadır: *Kamuoyu en genel anlatımla; belirli bir konu ve olay hakkında toplumun büyük bir kesimi veya belli gruplar tarafından benimsenen ortak kanaat, görüş, tavır ve inançların toplamıdır. Daha doğrusu tartışmalı bir sorun karşısında, bu sorunla ilgili toplumsal kesimleri oluşturan kişilere hakim olan ortak kanaat ve eğilimler kamuoyu olarak tanımlanabilir* (DURSUN, 2002, s.299).

Kamuoyu terimi Osmanlı Türkçesine Arap ve Fars dillerinin bir karışımı olarak "Efkar-ı Umumiye" şeklinde girmiştir. Zaman içinde "Umumi Efkar", "Amme Efkarı" ve "Halk Efkarı" gibi terimlerle de ifade edilmiştir (ÖZÖN, 1997, s.189). Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde kamuoyu, bir sorun üzerinde halkın düşüncesi, kanısı, oyu şeklinde tanımlanmış, aynı sözlük kamu kelimesi karşılığı olarak 'bütün', 'hep' ve 'halkın bütünü' kelimelerini kullanmıştır (TDK, 1979, s. 443, 444). Görüldüğü gibi kamuoyu terimi temel iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlar "kamu" ve "oy" unsurlarıdır.

311. "Kamu" Unsuru

Günümüzde "kamu" terimi genel ve halka açık olan ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Oysa Antik Yunan ve Roma'da kamu, tüm halkı temsil etmekten uzaktı ve sadece özgür olanlar kamu teriminin kapsamına giriyorlardı. Çünkü kamu işlerini özgür vatandaşlar yürütüyordu. Orta Çağ'da ise kamu, soylular ile eşit anlamda kullanılmıştır. Hükümdarın ve prenslerin yaptıkları faaliyetler kamu işleri olarak anılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren ise kamu, krallar ve ona hizmet edenler ile devlet daireleri için kullanılmaya başlanmıştır. Kralların karşısında ticaret burjuvazisinin gelişmesi kavramın kullanılışında değişikliklere neden olmuş, kralın kişisel mülkleri ile devlet mülklerinin ayrılmasıyla kamu krala ait olanı değil, devlete ait olanı belirtir hale gelmiştir. 17. yüzyılda basının ortaya çıkışı kamu kavramını bugünkü anlamına yaklaştırmıştır. Çünkü basının gücü karşısında hem hükümetler hem de burjuvalar bu gücü kullanmaya çalışmış, gazetelerin haber vermeyi amaçladıkları bir kitle (publicam) belirmiştir. Dolayısıyla kamu kavramı devleti belirtmekten çıkarak, bugünkü anlamında olduğu gibi halkı belirtmeye başlamıştır. Siyasal anlamda kamu kavramı 18. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın diğer ülkelerinde basın sansür altında iken İngiltere'de siyasal gazetecilik başlamış ve yüksek tirajlı gazeteler kitlelerin bilinçlenmesinde başrolü oynamışlardır. Bu bilinçlenme beraberinde kamuoyu oluşumunu da getirmiştir. İngiltere'de burjuva ve bürokrasi, birlikte

kralın karşısına çıkarak bir kamu gücü oluşturmuşlar ve yeni bir kamu anlayışı meydana getirmişlerdir. Oysa Fransa gibi bir kıta Avrupa'sı devletinde, İngiltere'de evrim sonucu oluşan kamu anlayışı devrim sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü burjuvalar ve kralla birlik olan soylular bürokrasinin dışında kalmışlar, bunun sonucunda siyasal bir kamunun gerekli kurumları devrim sonucunda ortaya çıkmıştır. Yalnız Fransa'daki bu kurumlar belirli bir anayasaya bağlanarak, İngiltere'dekinden çok daha belirgin bir çizgiye sahip, kamu bilincinin oluşmasına sebep olmuşlardır (BEKTAŞ, 1996, s.43–44).

Sözlük anlamı itibariyle kamu kelimesi, genel, açık ve halk anlamlarına gelmektedir. Kamuoyu kelimesindeki kamu terimi de bu üç anlamı içine almaktadır. 1950 sonrası yapılan araştırmalarda kamu kelimesi grup kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Childs, Albig ve Clark gibi yazarlar kamu kelimesini grup kelimesi ile bir tutmuşlardır. Bu yazarlardan Carroll Clark, kamu kavramını, dikkati aynı mesele üzerinde toplanmış, mesafeli-temaslı bir sosyal grup olarak tanımlamıştır. Bu anlamda Clark, bir kamunun, karmaşık bir sosyo-ekonomik iş bölümü ile kitle haberleşme araçlarının bulunduğu, bireysel özgürlüklerin korunduğu, laik bir toplumun ürünü olabileceğini ileri sürmüştür. Clark, bahsettiği kamunun siyasal görevlerinin yerine getirebilmesi için şu özellikleri bünyesinde toplaması gerektiğini belirtmiştir:

1. *Ortak duygu ve çıkarlara sahip olma,*
2. *Bir grubu belirli bir problem karşısında ötekilerden ayırabilen çeşitli çıkar ve tavırların varlığı,*
3. *Yöntem ve kuramlar üzerinde genel bir anlaşmanın ortaya çıkışı (bununla kompleks bir mekanizmaya sahip modern toplumun sosyal yaşamına ait genel davranış kuramları kastedilmektedir),*
4. *Sözü edilen problem hakkında kitlesel haberleşme yolu ile haber alma olanaklarının açık olması,*
5. *Zıt görüşleri şiddete başvurmaksızın tartışma yolu ile uyuşturmaya yeter bir hoş görünün bulunması,*
6. *Resmi olmayan sosyal mekanizmalarla, biçimsel siyasal mekanizmalar arasında ilişki kurulmuş olması gereklidir* (ONARAN, 1984, s.28).

Albig de, Clark gibi kamu terimini sosyolojideki grup terimi ile aynı anlamda kullanmıştır. Albig'e göre, aynı zamanda bir değil, birden fazla kamu söz konusu

olabilmektedir. Bu kamuların üyeleri sorunların çözümü için bir araya gelecekler, tartışacaklar ve soruna çare arayacaklardır. Albig, bahsettiği kamularda, karşılıklı etkileşim sürecinin olduğunu, birden fazla tavrın söz konusu olduğunu ve azınlık görüşlerine hoşgörü ile bakıldığını da dile getirmektedir. Albig gibi Childs da kamu ve grup kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanılabileceğini, aynı anda birden fazla kamunun söz konusu olabileceğini savunmuştur. Ona göre aynı anda ortaya çıkan bu birden fazla kamular örgütlü ya da örgütsüz, birincil ya da ikincil, güçlü ya da güçsüz, mantıklı ya da mantıksız olabilir. Bununla birlikte hepsi kendi çıkarları açısından farklı farklı kamuoyu oluşturma şansına sahiptirler. Childs'a göre kamular, iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek oluşturdukları gruplardır. Bu anlamda kamu ve grup kelimeleri yer değiştirilerek kullanılabilir. Childs son olarak teknolojik ilerlemeye bağlı olarak iletişim alanında yaşanan gelişmelerin çeşitli kamuların oluşumuna yol açabileceğini de savunmuştur (BEKTAŞ, 1996, s.46).

Özet olarak kamu, belirli bir sorun ya da belirli bir duruma karşı belirli bir zamanda oluşan gruptur. Bazen az katılımın oluşturduğu kamular olabileceği gibi, toplumun genelini ilgilendiren bir konuda tek ya da birden fazla kamu ortaya çıkabilir. Grup üyeleri arasında fiziksel yakınlık olması şart değildir. Toplum hayatıyla ilgili ne kadar çeşitli sorunlar varsa o nispette kamunun ortaya çıkması da normaldir (SEZER, 1972, s.3–4; DURSUN, 2002, s.299).

312. "Oy" Unsuru

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre oy terimi iki anlama gelmektedir. Birinci anlama göre oy, siyasal ya da toplumsal bir süreç içinde kişinin tercihini belirten bir eylemdir. İkinci anlama göre ise oy, düşünce veya kanaattir (TDK, 1979, s.622). Kamuoyu teriminde kamunun kullanımında olduğu gibi oy teriminin de günlük dilimizde kullanımından farklı bir anlam kastedilmektedir. *Kısaca oy, duygu ve izlenimlerden daha kuvvetli, kanıtlanması daha kolay, kuvvetli fakat tam olarak kanıtlanabilen veya pozitif ilgiden daha az geçerli kuvvetli kanaatlerdir. Kesin değerlere, ilkelere, inançlara dayanan konulara karşı gösterilecek davranışlar standartlaşmışsa, belirli davranış normları belirmişse, bu konular hakkında oy anlamında kanaatlerden söz edilemez. Çünkü bu konular hakkında aşağı*

yukarı bir oydaşma oluşmuştur. Oysa kanaat, tartışmalı bir konudaki düşünceleri ifade eder (SEZER, 1972, s.4- 5).

Kamuoyu terimini oluşturan oy unsurunun gelişimi, kamu unsurunun gelişimine paralellik göstermiştir. 19. yüz yıl sonrası siyasal alanda yaşanan gelişmeler halkın oyunu ön plana çıkarmıştır. Ortaya çıkan modern devlet yapıları halkın onayı olmadan hükümetlerin ayakta kalamayacağı gibi bir sonuç doğurmuş, aristokratların ve burjuvaların oyu yerine halkın oyunu koymuş, oy teriminin kastettiği taban genişlemiştir.

32. Küresel Kamuoyu Kavramı

"Küresel kamuoyu", küreselleşme sürecine paralel olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Küreselleşme sürecinin özellikle 1990 yılından sonra ivme kazanması küresel kamuoyu kavramının da kullanımına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada kullanılan küresel kamuoyu kavramı dünya kamuoyu kavramından ziyade küreselleşme sonucu ortaya çıkan toplumsal hareketlerin oluşturduğu bir olguyu tanımlamaktadır. Yani dünya üzerinde bir konu hakkında meydana gelmiş, spontane bir oluşumdan ziyade, örgütlü, belli bir hedefi gerçekleştirme peşinde koşan kamuoyundan bahsedilmektedir. Literatürde küresel kamuoyu kavramı az da olsa kullanılmakla birlikte, küresel kamuoyunun oluşumuna ilişkin esaslı açıklamalar bulmak zordur. Yani küresel kamuoyunun klasik anlamdaki kamuoyundan farklı olduğu yönünde tespitlere rastlanamamaktadır. Yine de "küresel kamuoyu" kavramını küreselleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar etrafında oluşan ve gelişen, spontane olmaktan ziyade örgütlü, belli hedefler peşinde koşan, zaman ve mekan sınırlarının dışına taşan küresel hassasiyetlerin ve kanaatlerin toplamı olarak tarif etmek mümkündür.

320. Küresel Kamuoyu Oluşumunu Etkileyen Araçlar

Kamuoyu oluşumunda birçok araç etkili olmaktadır. Bunlar görsel ve yazılı iletişim araçları olabileceği gibi, basit iletişim çabaları, amaçlı grup çalışmaları da olabilmektedir. Kamuoyu oluşumunu etkileyen araçların büyük bir kısmı küresel kamuoyu oluşumunu da etkilemektedir. Bunların şu şekilde sıralanması mümkündür (ONARAN, 1984, s.41):

A. Kişisel Araçlar

1. Kanaat önderleri (opinion leaders)

2. Siyasi liderler

B. Kollektif Araçlar

1. Organize grup tartışmaları (konferanslar, seminerler, paneller vb.)

2. Baskı grupları

C. Teknik Araçlar

1. Basın

2. Radyo

3. Televizyon

4. Film, Kitap, Afiş, Sergi vb.

5. İnternet

3200. Kişisel Araçlar

Küresel kamuoyu oluşumunda etkili olan kişisel araçlar kanaat önderleri ve siyasi liderlerden oluşmaktadır.

1.Kanaat Önderleri

Kanaat önderleri bulundukları topluluk içinde radyo, gazete, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından aldıkları enformasyonu ya olduğu gibi, ya da çarpıtarak bireylere aktaran, bireyleri etkileme gücüne sahip olan kişilerdir. Bu tip kişilerin özellikleri, sıradan insanlara nazaran, siyasal olayları yakından takip etmeleri, kendilerine siyasal konularda sorular yöneltilmesi, siyasal olayları hızla kavrama ve yorumlama yeteneklerine sahip olmaları ve sık sık tartışmalara girişmeleridir. Kanaat önderleri teriminin kullanımı 1940 Amerikan başkanlık seçimine dayanmaktadır. Çünkü bu seçim sonuçlarını değerlendiren P. Lazarsfeld ve arkadaşları seçmenlerin siyasi tercihlerinin kitle iletişim araçlarından çok, kişisel temaslardan etkilendiğini ortaya koymuştur. Onlara göre bu seçim sonuçlarının da gösterdiği gibi kitlesel iletişimi iki aşamalı süreç sonucunda ortaya çıkmaktaydı. İki aşamalı süreçte bilgiler kitle iletişim araçlarından önce kanaat önderlerine gelmekte,

onlarda bu bilgileri çevrelerindeki bireylere aktarmaktadır (MUTLU, 1995, s.163- 164; 200- 201).

Kanaat önderlerinin mutlaka bulundukları çevrenin zengin, eğitimli kişileri olmalarına gerek yoktur. Çünkü insanları etkileyebilme kabiliyeti zengin ve eğitimli olmaya bağlı değildir. Önderler, ister yerel ve ulusal isterse de küresel düzeyde olsun oyların oluşumunda etkili olurlar. İletişim süreci içinde açıklayıcı ve yorumlayıcı olarak önemli bir rol oynarlar. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaydıkları mesajları açıklayan, yorumlayan kanaat önderler kaynak ve hedef arasında ikinci bir aşama oluştururlar. Bununla birlikte kanaat önderlerinin az gelişmiş ülkelerde daha etkili oldukları bir gerçektir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde gerek iletişimin ve iletişim olanaklarına erişmenin yetersizliği, gerekse eğitim düzeyinin düşüklüğü bu kişilere olan ihtiyacı arttırmaktadır (ABADAN, 1956, s.34; BEKTAŞ, 1996, s.109- 111; DURSUN, 2002, s.302; ONARAN, 1984, s.42).

Küresel kamuoyu oluşumunda etkili olan kanaat önderlerine George Soros'u örnek vermek mümkündür. Soros aslen Macaristan kökenli olup ABD vatandaşıdır ve ünlü bir spekülatördür. Soros hem bireysel hem de 1979'da kurduğu Açık Toplum Fonu (Open Society Foundation) ve 1984'de kurduğu Soros Vakfi gibi vakıfları aracılığıyla küresel düzeyde kamuoyunun oluşumunda etkili olan önemli bir kanaat önderidir. Soros küresel düzeyde demokrasinin iyiliklerini, vahşi kapitalizmin de kötülüklerini anlatmaya çalışan bir kanaat önderi görünümü vermektedir (RİŞVANOĞLU, 2005, s.57- 58).

2. Siyasi Liderler

Siyasi liderler çeşitli kanaat ve tutumların oluşumunda önemli rol oynarlar. Siyasi liderler halkın dileklerini belirgin bir anlam ve anlatıma kavuşturarak, kamuoyunun doğrultusunu belirleyebilir ve yönlendirebilirler. Lider sadece bir rehber değil aynı zamanda belirli bir görüşün taraftarıdır. Başka bir deyişle ortak bir kanaatin taraftarları arasında o kanaati ifade, yayma ve savunma bakımından en yetenekli olan kimsedir. Siyasi liderler savundukları fikre arka çıkan bir kamuoyu yaratma konusunda etkin bir unsurdurlar. Bu bakımdan demokratik rejimlerde siyasi liderler önemli bir yer işgal ederler. Bununla birlikte liderlerin kamuoyu oluşturmada etkinliği etkilemeye çalıştığı grubun büyüklüğü ile yakından ilişkilidir. Sayıları binleri bulan kitleler üzerinde bir liderin

etkinliği yüz yüze iletişimin gerçekleştiği gruplara nazaran farklı olmaktadır (ABADAN, 1956, s.34; BEKTAŞ, 1996, s.112- 113). Siyasi liderler günümüzde kanaatlerin oluşumunda çok önemli bir rol oynadıkları için milyonları peşlerinden sürükleyebilmektedirler. Siyasi liderlerin bu etkileri küresel çapta da kendini göstermektedir. Örneğin günümüzde Nelson Mandela gibi bir siyasi lider nereye gitse kölelik karşıtı mücadelenin akla gelmesini sağlamakta, bu konuda küresel bir kamuoyu oluşumuna sebep olabilmektedir.

3201. Kolektif Araçlar

Küresel kamuoyu oluşumunda etkili olan kolektif araçlar organize grup tartışmaları ve baskı gruplarından oluşmaktadır.

1. Organize Grup Tartışmaları

Organize grup tartışmalarını içerisine konferansları, panelleri, seminer vb. lerini katmak mümkündür. Küresel kamuoyunun oluşumunda grupların çok sık kullandıkları bu yöntemler basit halk çoğunluğundan ziyade, toplumun eğitimli, zengin veya devlet görevlileri gibi ayırıcı özellikleri olan kesimlerine hitap etmektedirler.

2. Baskı Grupları

Baskı grupları üyelerinin ortak menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla siyasal iktidar üzerinde çeşitli yollarla etkide bulunmaya çalışan oluşumlardır. Baskı grupları özellikle menfaat grupları ile sık sık karıştırılmaktadır. Her ne kadar bazı yazarlar baskı gruplarını menfaat grupları ile aynı anlamda kullansa da ikisi arasında bir ayrım vardır (HAGUE-HARROP-BRESLIH, 1998, s.113). Her baskı grubu menfaat grubu olarak nitelenebileceği gibi, her menfaat grubu baskı grubu olarak nitelenemez. Yani her menfaat grubunun siyasal iktidar üzerinde etkili olmak gibi bir amacı yoktur. Kısaca ikisi arasındaki fark, amaçlarına ulaşmak için takip ettikleri yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Menfaat grupları amaçlarını gerçekleştirmek için siyasi yöntemler kullanıp, siyasi otoriteler üzerinde etkili olmaya çalıştıklarında baskı grubuna dönüşürler (DURSUN, 2002, s.284–285; ABADAN, 1956, s.36–37; KIŞLALI, 1992, s.221; YANIK, 2001, s.3; MAHLER, 2000, s.145).

Baskı grupları ile karıştırılan veya eş anlamlı tutulan bir başka terimde "lobicilik" (kulisçilik, kanun simsarlığı) terimidir. Bazı yazarlar lobicilik ile baskı gruplarını, aynı anlamda kullanmaktadırlar. Oysa baskı grupları lobiciliği de içeren bir üst yapıdır. Lobicilik sadece yasama organı üzerinde etkin olmaya ve savunduğu çıkarları gerçekleştirmek için yasama faaliyetlerini yönlendirmeye çalışırken, baskı grupları yasama organını da içine alan tüm siyasal mekanizma üzerinde etkide bulunmayı amaçlamaktadır. Lobicilik günümüzde özellikle ABD'de çok etkin olan bir yapıdır. Rüşvet gibi yasadışı etkileme araçlarını kontrol altına alıp, lobiciliği kanunlara bağlamak isteyen Amerikan yasa yapıcıları, 1946 tarihli Federal Lobicilik Yasasını çıkararak lobi şirketlerinin yaptıkları çalışmaları ve faaliyetleri yasal kontrol altına almışlardır. Bu yasa lobicilik faaliyeti yapan bütün kuruluş ve şirketlerin tescil olunmalarını ve üç ayda bir kongreye rapor vermelerini şart koşmaktadır. Bu raporlar "Congressional Record" adı verilen kongre tutanak dergisinde yayınlanmaktadır. Bugün ABD'de ki lobiler sadece iç politikada değil dış politikada da etkili olmaktadırlar. ABD'de sadece dış politikaya yönelik lobicilik yapan bine yakın şirket ve şahıs bulunmaktadır (YANIK, 2001, s.9–10; ARI, 2000, s.152–153; ONARAN, 1984, s.112).

Baskı Gruplarının kamuoyu oluşumu için kullandıkları çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemlerin önemlileri şunlardır:

1. Lobicilik

Yukarıda baskı gruplarının bir alt kolu olarak anlatılan lobicilik, aynı zamanda baskı gruplarının bazılarının, özellikle siyasal amaçlarına ulaşmak için kullandıkları yöntemlerden birisidir. Lobicilik faaliyetini gerçekleştiren kişilere ABD'de "lobbyst" (lobici) denmektedir. Daha önce de değinildiği gibi lobicilik özellikle ABD'de yaygın olan bir yöntemdir. Lobicilik faaliyetleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan lobicilik, yasada belirtilen şekilde bilgi alışverişi veya iletişimin baskı grubu temsilcisi ile karar alma sürecindeki yetkili kişi arasında açıktan gerçekleşmesidir. Dolaylı lobicilik ise baskı grubunun karar alma sürecindeki kişileri etkilemek amacıyla, bu konuda uzmanlaşmış şirketleri, halkla ilişkiler şirketlerini sorunlu konuda görevlendirmesi ile ortaya çıkmaktadır (ARI, 2000, s.153,156). ABD'de yasal bir faaliyet olan lobicilik, devletlerin Amerikan

kamuoyunu ve karar alma mekanizmasını etkilemek için çok sık kullandıkları bir yöntemdir. Günümüzde ABD'de lobicilik yapan yaklaşık altı bin civarında kişi, kuruluş vardır ve bunlarda yaklaşık yüz bin kişi istihdam edilmektedir (YANIK, 2001, s.10). Günümüzde Washington'da etkili olmak isteyen birçok ülke bu lobi firmalarına her yıl milyonlarca dolar ödemektedir. Mesela Japonya ve İsrail bütçelerinden her yıl yaklaşık on beş milyon doları lobi faaliyetleri için ayırmaktadır (YANIK, 2001, s.10).

2. Propaganda

Propaganda bilinçli olarak insanların belirli bir amaç doğrultusunda tutum, inanç ve davranışlarını değiştirmeye yönelik etkinliklerdir (DEMİR-ACAR, 1997, s.186; MUTLU, 1995, s.283). Baskı grupları kendilerini tanıtmak, kamuoyunu kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmek, kendi hedefleri doğrultusunda karar alma mekanizması içindeki kişileri etkilemek için propagandaya girişirler. Bu amaç doğrultusunda kitap, dergi, broşür yayınlarlar, televizyon ve gazete haberlerinde kendi reklamlarını yaptırırlar, kapı kapı dolaşarak vatandaşlardan kendi adaylarını desteklemelerini isterler.(YANIK, 2001, s.12) Propaganda metotları çok çeşitlidir. Yalan konuşmaktan eğitime kadar çok çeşitli propaganda araçları vardır. Filmler, yazılar, kitaplar, eğitim faaliyetleri propaganda aracı oluşturabilirler.

3202. Teknik Araçlar

Küresel kamuoyu oluşumunda etkili olan teknik araçları basın, radyo, televizyon, kitap, afiş, sergi, film vs. ile internet başlıkları altında incelemek mümkündür.

1. Basın

Basın günümüzde kamuoyu oluşturmanın en etkili ve en eski yöntemlerinden biridir. Bu çalışmada basın dar anlamda, yani gazete anlamında kullanılmaktadır. Basın tüm dünyada yasama ve yürütme işleri üzerinde etkili olan bir mecradır. Walter Lippman'ın şu sözü basının önemini özetlemeye yeterlidir: "Gazete demokrasinin incili sayılır. Gazete herkesin okuduğu tek kitaptır. Bir bakıma, herkesin her gün okuduğu tek kitaptır" (ABADAN, 1956, s.38). Basın, günümüzde hükümetler kurmakta, yıkmakta, özellikle devletlerin iç politikalarında etkili

olmakta, zaman zaman da dış politikada çeşitli biçimlerde roller üstlenmektedir.

2. Radyo

Radyonun kamuoyu oluşturmadaki etkinliği basına ve diğer kitle iletişim araçlarına göre daha fazladır. Çünkü radyo dinleyebilmek için sağlam duyma organlarının dışında bir ihtiyaç yoktur. Gazete toplumun bazı kesimleri için günümüzde hala lüks tüketim maddesi sayılırken, radyo böyle değildir. Radyo yayınlarına ulaşmak daha kolay ve zahmetsizdir. Bu bakımdan radyo gazeteye oranla daha etkili bir kitle iletişim aracıdır.

Radyonun kullanımı 1923 yılına dayanmaktadır. Birinci dünya savaşı yıllarında radyo daha yapım aşamasında olduğu için, ikinci dünya savaşında fazlasıyla kullanılan bu araç birinci dünya savaşında kullanılamamıştır. İngiliz yayın kuruluşu BBC 1923 seçimlerinden önce ilk radyo yayınını yapabilmek için büyük çaba sarfetmiş, ilk yayınını 14 Kasım 1922 günü Marconi House'dan yapmayı başarmıştır. Bu teknik aracın önemini çabuk kavrayan İngiliz İşçi Partisi radyoyu 1923 seçimlerinde büyük bir ustalıkla kullanmış ve seçimlerde başarılı olmuştur (ÖZSOY, 1998, s.347–348). Radyo, özellikle ikinci dünya savaşı sırasında popülerliğinin zirvesine ulaşmıştır. Savaşta kamuoyunun desteğini arkalarına almak zorunluluğu duyan devlet adamları radyolarda propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. Almanya'da Hitler radyo yayınlarını Nazizmin ilkeleri çerçevesinde düzenletmiş, İtalya'da da Mussolini faşist iktidarını kuvvetlendirmek için toplumun her alanına olduğu gibi radyo yayınlarına da el atmıştır. Radyonun bu gücü onun uzun süre devlet tekelinde kalmasına yol açmıştır. Örneğin Türkiye'de devletten bağımsız özel radyoların kurulması 1990 gibi geç tarihlere dayanmaktadır. Radyonun küresel kamuoyu oluşturmada etkinliği hali hazırda devam etmektedir. "Radyo Liberty" gibi sivil toplum radyoları günümüzde onlarca ülkede onlarca dilde yayın yapmaktadır. Batı'nın demokrasi, insan hakları gibi değerlerini yayma düşüncesindeki bu radyolar, özellikle etnik gruplar ve azınlıklar üzerinde etkili olmaktadırlar. 1995 yılında İstanbul'da kurulmuş olan Açık Radyo da bir sivil toplum hareketidir. Çoğu zaman Soros'un Açık Toplum Enstitüsü ile ilişkilendirilen bu radyo başlıca amacının "yeni ve yaşanılabilir bir dünya düşünmek" olduğunu ifade etmektedir. Kendi internet sitelerinde Açık Toplum Enstitüsü ile ilişkilerinin yalanlayan bu radyo, adı geçen enstitü ile ilişkili olan kuruluşun Açık Radyo gönüllülerince kurulmuş olan Açık Site A.Ş. adlı bir internet girişimi olduğunu ifade etmektedir. Yine kendi ifadelerinde bu sitenin Açık Toplum Enstitüsünden 2000 yılında

150.000 dolar proje finansmanı sağladığı ifade edilmektedir (http://www.acikradyo.com.tr/default.aspx?_mv=la&cat=35. 31.07.2006). Küresel iklim değişikliği, savaş ve barış gibi konularla yakından ilgilenen Açık Radyo Dünya Sosyal Forumu, DTÖ Seattle Toplantıları gibi gelişmeleri de yerinden takip edip dinleyicilerine aktarmıştır. Yine bu radyo Irak'ta olup bitenlerin araştırılması ve gerçeklerin ortaya çıkarılması amacıyla, insanlığın ortak adalet talebi olarak nitelendirilebilecek uluslar arası bir girişim olan "Irak Dünya Mahkemesi" oturumlarını canlı olarak tüm dünyaya yayınlamıştır. Oturumlar 24–26 Haziran tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiş, tüm dünyaya Açık Radyo aracılığıyla duyurulmuştur (http://www.zaman.com.tr/?bl=televizyon&trh=20050625&hn=186765. 31. 07. 2006).

3. Televizyon

Yaygın olarak kullanımı 1950'lere dayanan televizyonun yeni bir kamuoyu oluşturma aracı olarak kullanılması gazete ve radyonun eski önemlerini kaybetmesine sebep olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında televizyon daha yaygın kullanılan bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir. Televizyon geniş kitleleri yönlendirmede çok başarılı bir teknik araçtır. Seçim mücadeleleri günümüzde televizyon ekranlarından sürmektedir. Televizyon ekranındaki adayların görüntüleri, yani şahsiyetlerinin silik veya kuvvetli olması, konuşma tarzları, yüz mimikleri gibi ifade güçleri seçmenlerin oylarını verip vermeme konusunda etkili olmaktadır. Televizyon özellikle siyasi konularla kamu davalarına karşı halkın ilgi ve alakasını uyandırmada başarılı olmuştur. Örneğin, senatör Kefeuver'in senato üyesi sıfatıyla ABD'nin birçok kamu kurumlarında meydana gelmiş, rüşvet ve iltimas sorunlarını araştırması ve bu konudaki komisyon oturumlarının televizyon ekranlarından yayınlanmış olması Truman yönetiminin iç işlerinde çok kötü bir not almasına sebep olmuş ve bu durum seçim sonuçlarını etkilemiştir (ABADAN, 1956, s.48).

Televizyonun kamuoyu oluşturulmasındaki önemi konusunda en ilgi çekici örneği Küba lideri Fidel Castro'nun ülkesinde bu aracı kullanma şekli oluşturmaktadır. Bu ülkede evlerin yaklaşık yüzde kırkında televizyon bulunmakta ve Castro gerçekleştirdiği yeni atılımları bu araç sayesinde halka duyurmaktadır. Bu yüzden, Uluslararası Basın Enstitüsü, Küba'nın yönetim biçimi hakkında "televizyon ile hükümet etme" deyimini kullanmıştır. Günümüzde televizyon hemen hemen her eve girmiş durumdadır. Bunun şu rakamlarla

ifade edilmesi mümkündür; Örneğin Meksika'da bir televizyona sahip olanların oranı 1970 yılında binde 34 iken, bu rakam 1980'de 54'e, 1990'da 124'e ulaşmıştır. ABD'de 1970 yılında bu rakam binde 413 iken, 1980'de 684'e, 1990'da da 812'ye ulaştı. Bu rakam İspanya'da 1970'de binde 122, 1980'de 254, 1990'da 380 olmuştur. Türkiye'de de 1997 yılında 1700 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada bu kişilere evlerinde renkli televizyon bulunup bulunmadığı sorulmuş, yüzde 84,1 oranında evet cevabı alınmıştır (ÖZSOY, 1998, s.373). Böylesine yaygın bir iletişim aracının geniş kitleleri etkileme gücü de elbette ki yüksek olacaktır.

4. Film, Kitap, Afiş, Sergi vb...

Film özellikle günümüzde geniş kitleleri etkilemek için kullanılabilecek bir propaganda aracı durumuna gelmiştir. Filmler izleyiciye hissettirmeden belli bir fikri, ideolojiyi empoze edebilmektedir. İkinci dünya savaşı yıllarında propaganda amaçlı birçok film çekilmiştir. 1934 yılı yapımı "İradenin Zaferi", 1936 yılı yapımı "Olympia" türünden filmler Naziler tarafından çekilmiş ve Nazi propagandası yapan önemli filmler olarak kabul edilmektedir (ÖZSOY, 1998, s.305,307). Kitaplar da kamuoyunu etkileyen önemli kitle iletişim araçlarıdır. Kitapların en önemli özellikleri etkilerinin sadece anlık olmayışı, hatta yüz yıllar bile devam etmesidir. Harniet Beecher Stow'un "Tom Amcanın Kulübesi" (Uncle Toms Cabin) adlı romanı ABD'de kölelik karşıtı düşünceleri geniş kitlelere iletmede etkili olmuştur (ABADAN, 1956, s.51).

Yakın zamanlardan ise bu tür kitaplara İslam dünyasında geniş yankılar uyandıran Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" kitabı ile Hıristiyan dünyasında geniş yankılar uyandıran Dan Brown'ın "Da Vinci Şifresi" kitaplarını örnek vermek mümkündür. Bu kitaplardan ilki 26 Eylül 1988 yılında yayınlanmış, İslam dünyasında infiale neden olmuştur. Hatta yazarı hakkında İran tarafından idam fermanı çıkarılmıştır. Kuran'da ki bazı ayetlerin Hz. Muhammed'e şeytan tarafından yazdırıldığını iddia eden kitabın yayınlanmasının üzerinden her ne kadar on sekiz sene geçmiş olsa da Müslüman kamuoyu üzerinde ki etkinliği halihazırda devam etmektedir. Da Vinci Şifresi ise 2004 yılında yayınlanmış, özellikle Katolik dünyasına sert eleştiriler getiren bir tür romandır. Roman uzun süre dünyada en çok satanlar listesinin başında yer almış, yazarının diğer eserleri de kırktan fazla dile çevrilmiştir. Özellikle Hıristiyan din adamlarından gelen tepkilerle İran

gibi ülkelerde yayınlanması yasaklanmıştır (http://www.ntvmsnbc.com/news/380734.asp. 02.08.2006). Bu roman Hıristiyan dünyası ile ilgili yerleşik düşünceleri yıkma açısından dünya kamuoyu üzerinde etkili olmuş bir kitaptır. Kitapların dışında afiş ve sergiler de seslendirilmek istenilen düşüncenin kitlelere ulaştırılmasında bir aracı rolü üstlenirler.

5. İnternet

Günümüzde belki de küresel kamuoyu oluşumunda en etkili olan teknik araç internettir. İnternet kullanımın yaygınlaşması bu aracı kamuoyu oluşumunda çok etkin hale getirmiştir. Bilgisayar teknolojisindeki yenilik ve gelişmelere bağlı olarak bilgisayara ulaşmanın maliyetindeki düşüşler internetin yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Bu önemli teknik aracın küresel kamuoyu oluşumundaki etkinliği ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde işlenecektir.

33. Küresel Sivil Toplum Kavramı ve Küresel Sivil Toplum Örgütleri

"Küresel sivil toplum", Kant'ın çok önceleri işaret ettiği evrensel bir sivil toplumun olabilirliğine dayanarak son on yıldır gündeme gelen bir kavramdır (KALDOR, 2003, s.583). Küresel sivil toplum teriminin akademik çevrelerde ve medyada dolaşıma girmesinin tarihi on-on beş yılı geçmemekle birlikte, kendine çok çabuk yer edinen kavramın, henüz kamusal bir tartışma sürecinden geçtiğini ya da akademik teorik netliğini kazandığını söylemek zordur (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.40). Küresel sivil toplum heterojen bir kompozisyondan oluşmaktadır. Bu heterojenliği besleyen sosyal hareketler, gruplar, kültürel gruplar veya küresel vatandaşlardır. Ve sınırları aşarak bunu yapmaktadırlar (FELIU, 2005, s.372).

Küresel sivil toplum kavramının hiç şüphesiz küreselleşme süreciyle yakından ilişkisi vardır. Keyman, küreselleşme sürecinin sivil toplumu ilgilendiren iki yönü olduğunu ifade etmektedir. Birincisi toplumları etkileyen bir dizi sorunun küresel nitelik kazanması ve bu sorunların çözümü noktasında sadece siyasi partilerin yeterli olabileceğinin düşünülmemesidir. İşte bu noktada parti dışı örgütlere yani sivil toplum örgütlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Keyman ikinci yönün ise sorunların küreselleşmesine paralel olarak

küreselleşen sivil toplum olduğunu ifade etmektedir (KEYMAN, 2004, s.19- 20). Yani sorunların küreselleşmesine paralel olarak sivil toplumun kendisi de küreselleşmektedir.

Bir süreç olarak küreselleşmenin içinde birbirine indirgenemeyen ancak yan yana var olan çevre, kültür, ekonomi, politika ve sivil toplum alanındaki oluşumları barındırdığını, ulus-devletler tarafından değil ulus aşırı aktörler tarafından yönlendirildiğini ifade eden Erdoğan Tosun bu çerçeve içinde küresel sivil toplumu ulus aşırı siyasal katılmayı sağlamak için yeni fırsat kanallarının ve ideolojik olarak değişken mekanizmaların bir dizisi olarak tanımlamaktadır (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.42).

Gözen küresel sivil toplumu, *sivil toplumun faaliyet alanı, ilgi, etkinlik ve güç olarak geleneksel siyasi sınırları aşan bir boyut kazanması sonucunda ortaya çıkan olgu* olarak tanımlamaktadır (GÖZEN, 2004, s.59). Erdoğan Tosun bir başka tanımında ise küresel sivil toplumu, *küresel yönelimli olmak kaydıyla gerek ulusal gerekse ulus üstü düzeyde etkinlik gösteren, gönüllü, kar amacı gütmeyen, bireysel veya kolektif yurttaş girişimlerinin düşünce ve eylem alanına vurgu yapan bir terim* olarak açıklamaktadır (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.41).

Tarihsel süreç içinde küresel sivil toplum kavramı kökenlerini "dünya toplumu" tahayyülünde bulunan iki düşünürde bulmaktadır. "Dünya Toplumu" kavramı Alman sosyolog Niklas Luhmann tarafından teorik çözümleme birimi olarak gündeme getirilmiştir. Luhmann, yerel, gelişmiş, az gelişmiş gibi farklı vasıflandırmalara dayanan toplumlar olmadığını, sadece dünya toplumundan bahsetmek gerektiğini ileri sürmüştür (SARIBAY, 2004, s.1).

Dünya toplumu kavramını kullanan bir başka düşünür ise Immanuel Wallerstein'dır. Wallerstein'ın "dünya toplumu" 16. yüzyıldan itibaren dünyanın çeşitli yerlerindeki birimlerin kapitalist ticari ilişkiler yaratarak kendi aralarında iş bölümü geliştirmeleri ve bunun yapısal bir bütünlük arz edecek şekilde dünya sistemi şekline bürünmesi sürecinde oluşmaktadır. Wallerstein'ın dünya toplumu kavramı kapitalist ilişkilerin yarattığı bütünlüğün bir neticesi olarak ortaya çıkmışken, Luhmann'ın dünya toplumu enformasyon alanındaki gelişmelerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Sarıbay, Wallerstein'ın kavramlaştırmasının ekonomik temelli olmasından dolayı tüm toplumları kapsayıcı ve

belirleyici mahiyette olamayacağını, Luhmann'ın kavramsallaştırmasının ise dünya toplumunu oluşturmada daha genel ve kapsayıcı olabileceğini düşünmektedir (SARIBAY, 2004, s.2).

Bu noktada dünya toplumu kavramının içerisinden küresel toplum kavramını çıkarmak mümkündür. Martin Shaw küresel toplumu, uzun zamandır gelişen ekonomik, kültürel ve devlet ilişkilerinin bir ürünü olarak dünya ölçeğinde ortaya çıkan insan toplumu olarak tanımlamaktadır. Küresel toplum, küresel mal üretim ve değişimi, küresel kültür ve kitlesel medya ve dünya politikasının giderek büyümesiyle gelişen sosyal ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan bir olgudur (GÖZEN, 2004, s.59). Sarıbay ise "Küresel Toplum" kavramını – ki kendisi "Global Toplum" demeyi tercih etmektedir - Luhmanngil anlamda dünyadaki tüm toplumların iletişimsel bir sistem içerisinde bütünleşmiş olması olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu bütünleşmenin baş aktörü, mikro elektronik temelli enformasyon ve iletişim teknolojileridir. Sarıbay, enformasyon temelli bu toplumu şu sözleriyle nitelemektedir: *Global Toplum, insan ilişkilerinin iletişim temelinde enformasyon ve iletişim teknolojileri gibi kalın millerle düğümleri atılmış, Manuel Castells'in tanımladığı şekilde esas itibariyle bir ağ toplumudur. Esnek ve uyarlama kapasitesine ve programlanmış yapılara tabi mali piyasaların ve işlemlerin, örgütlenmelerin, global/yerel düzeydeki kültürel faaliyetlerin elektronik iletişimle yapıldığı; kurumsal kararlardan, toplumsal hareketlerden internet aracılığıyla haberdar olduğumuz ve bunlarla temasa geçme olanağını gene aynı vasıtayla bize sağlayan bir toplum* (SARIBAY, 2004, s.2- 3).

Enformasyonun demokratikleşmesi, şüphesiz sivil toplumun güçlenmesi ve küreselleşmesi sürecinde çok etkili olmuştur. Sıkıştırma teknolojilerindeki gelişmeler bilginin daha kolay ve daha ucuza depolanmasını ve yayılmasını sağlamıştır. Bilginin bir yerden bir yere aktarımı klasik devlet sınırları engeline takılmadan artık kolayca olabilmektedir. Günümüzde sivil toplum örgütleri internet aracılığıyla belli konular üzerinde kısa zamanda örgütlenebilmekte, kamuoyu oluşturabilmektedirler. Hatta mitingler bile artık sanal ortamlarda yapılır hale gelmiştir. Bu sayılanlar enformasyonun demokratikleşmesinin şüphesiz faydalı taraflarıdırlar. Ama günümüzde küreselleşme karşıtı gruplardan terör örgütlerine kadar birçok oluşum da bu nimetten faydalanmaktadır (OKUTAN, 2006, s.72).

Kaldor küresel sivil toplumu üç ana eksen üzerinden tanımlamaktadır;

Birinci eksen, dünyayı kaplayan ve "yeni toplumsal hareketler" olarak adlandırılan olguya işaret etmektedir. Bu hareketler barış, kadın, insan hakları, çevre ve yeni protesto biçimleriyle birlikte 1968'den sonra gelişmiş ve 1990'larda insan hakları, AIDS, iklim değişiklikleri gibi yeni unsurlar kazanmıştır. Yeni toplumsal hareketler küresel iktidarlar üzerinde önemli değişiklikler yapmışlardır. Örneğin, insan hakları alanına dikkat çekerek, uluslararası çok taraflı kuralların oluşturulmasını sağlamışlardır (KALDOR, 2003, s.588).

İkinci eksen, sivil toplum örgütlerinin Batı yönetimlerinin küresel kuruluşları olarak anlaşılması, bu bağlamda Batılı neoliberal politikaların aktarımcısı görevi görmelerine dikkat çekmektedir. Batılı sivil toplum örgütleri bu süreçte neoliberal olmayan kurum ve toplulukları bir şekilde dönüştürerek, yok etmişlerdir. Örneğin, ağır çalışma koşullarına karşı çıkanlar ve genel oy hakkı için 19. yüzyıl boyunca mücadele edenler liberal partiler tarafından absorbe edilmişlerdir. Yine evrensel değerlerden güç alan işçi hareketleri resmi ticari birlikler ile işçi ve sosyal demokrat partileri tarafından dönüştürülmüşlerdir. Bu değişim ve dönüşümlerin yaşanmasında NGO (Non Governmental Organizations)'lar etkili olmuştur. Afrikalı siyaset bilimci Mahmoud Mamdami NGO'ların sivil toplumu öldürdüğünü söyleyerek bu ifadelere destek vermektedir (KALDOR, 2003, s.589- 590).

Bu noktada Erdoğan Tosun da küresel sivil toplumla ilgili iki eleştiriyi dile getirmiştir. Ona göre küresel sivil toplum örgütlerinin ne temsiliyet ne de hesap verme veya uluslar arası siyasal eşitlik yönündeki eylemlerinin olumsuz sonuçlar verme kapasitesi sorun olarak dikkate alınmamakta, dünya çapında demokratikleşmeye yardımcı olabilecekleri farz edilmektedir. İkinci olarak da devletin dışında küresel sivil toplum örgütleri ile aracı kurumlar üzerine yeni bir vurgu getirilmesine rağmen, küresel sivil toplumla ilgili birçok görüş küresel sivil toplumun eylemlerini haklar mücadelesine indirgeyerek, devletçi söylemi yeniden üretmektedir. Küresel sivil topluma koşulsuz destek ise bu türden handikapların fark edilmesini engellemektedir (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.56- 57).

Kaldor küresel sivil toplumun üzerinden tanımlandığı üçüncü ekseni postmodern eksen olara kabul etmektedir. Postmodern eksen için yeni dinsel ve etnik hareketler son

zamanlarda artan etkinlikleri bağlamında küresel sivil toplumun birer parçası haline gelmektedirler (KALDOR, 2003, s.589- 590).

Küresel sivil toplum üç özelliği barındırmakta veya sivil toplumun küreselleşmesi üç bünyesel özelliği gerektirmektedir. Bunlar dinamizm, kapsayıcılık ve farkındalıktır. Küresel sivil toplumun dinamizm özelliği, formel bir örgütlenme biçimine sahip olmama ve esneklik ilkelerini içinde barındırmaktadır. Küresel sivil toplumun kapsayıcılığı ise farklılığın getirdiği avantajları elinde tutan ve bunun farkında olan bir yapıya dayandırılarak, dünya yönetimini belirlemeye çalışan, geniş yelpazeden düşünce ve deneyimleri kapsamasına atıfta bulunmaktadır. Son özellik ise küresel sivil toplumun kendi farkındalık bilinci üzerine inşa edilmesidir. Bundan kastedilen ise küresel sivil topumu biçimlendiren bağların spontane ortaya çıkmadığı, arka planında zihni ve akli önermeleri içeren bir bilince sahip olduğudur (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.58).

Günümüzde uluslararası platform sadece uluslararası anlaşmalardan oluşmamakta, uluslararası nitelikteki sivil inisiyatifler de bu platformun oluşmasında etkin rol oynamaktadırlar. Bu kapsamda 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'daki totaliter rejimlerin yıkılmasında uluslararası sivil platformun da çok önemli bir etkisi olmuştur (ÇAHA, 2003, s.86). Şüphesiz küresel nitelikli böylesine sivil hareketlerin gelişmesinde enformasyon teknolojisinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler etkili olmaktadır. Çünkü ulaşım, haberleşme ve aktarım teknolojilerindeki yenilikler ve gelişmeler ideolojik devletlerin kendilerine has sınırlarını ortadan kaldırmakta, dünyayı küresel bir köy haline getirmektedir.

Küresel sivil toplumun gelişmesinin birçok nedeni bulunmakla birlikte Gözen bu nedenlerin önemlilerini şu şekilde ortaya koymaktadır. Birinci neden devletlerarası ilişkilerin toplumların karşı karşıya bulunduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi sorunları çözmekte yetersiz kalmasıdır. Gözen'e göre bu nedenin ortaya çıkmasında iki sürecin yaşanması etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi konuların ve sorunların giderek artmasıdır. İkincisi de özelleştirme programları sayesinde devletlerin bazı konular ve sorunlarla ilgilenmekten vazgeçmeleridir. Yaygın özelleştirme programları ile devletler ulusal savunma ve güvenlik dışındaki ekonomi, sağlık, eğitim, enerji vb. sektörleri özel grup ve şahıslara devretmeye başlamışlardır. Bu durum küresel işbirliklerini doğurmuş,

sorunlar karşısında da küresel sivil toplumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (GÖZEN, 2004, s.60- 61). Gözen, küresel sivil toplumun ortaya çıkmasına yol açan ikinci önemli gelişmeyi serbest pazar ekonomisin tüm dünyada ekonomik ve siyasal alanda uygulanması olarak ifade etmektedir. Ona göre serbest pazar ekonomisi ile ekonomik sınırlar giderek zayıflamış, devletin ekonomik alana karışması engellenmiş ve sonuçta ekonomik gruplar arasında entegrasyon süreci hızlanmıştır. Soğuk savaş sonrası ekonomik alandaki serbestleşmeye paralel olarak siyasal ve sosyal alanda gelişen "liberalleşme" eğilimleri özel grupların siyasal alandaki faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Böylece toplum içinde rahatsızlık duyan gruplar, organize hareketlerle, diğer sivil toplum kuruluşlarına karşı olduğu kadar devlete karşı da mücadele etmeye başlamışlardır. Giderek yaygınlaşan demokratikleştirme hareketleri problemlerini çözme amacındaki insanlara daha geniş bir hareket alanı sağlamış, bunun sonucunda da demokratik sistemlerdeki sivil gruplar birbirleriyle daha sık işbirliği içine girmeye başlamışlardır (GÖZEN, 2004, s.61).

Gözen, küresel sivil toplumun ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer neden olarak iletişim, ulaşım, uzay ve basın yayın teknolojisindeki gelişmelerin ulusal sınırları yok etmesini görmektedir. Ona göre bu gelişmeler coğrafi uzaklığı ortadan kaldırmış, sivil toplum örgütlerinin ilişkilerini hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır. Ekonomik bakımdan daha müreffeh, siyasi bakımdan daha özgür hale gelen insanlar teknoloji ve bilimin yarattığı imkanlardan da yararlanınca toplumlar arası ilişkiler daha da sıklaşmıştır. Küresel sivil topluma ivme kazandıran dördüncü ve sonuncu neden ise günümüzde birçok konu ve sorunun ulusal sınırlar içerisinde çözüm yollarının tıkanmasıdır. Çevre kirliliği, uyuşturucu kullanımı, AIDS ve benzeri hastalıklar ile terör gibi birçok sorun küresel düzeyde yaygınlık kazanmıştır. Bu yüzden aynı sorunlarla ülkeleri içinde ilgilenen birçok sivil toplum örgütü diğer ülkelerdeki kendileri ile aynı hedefler peşinde koşan gruplarla etkileşim içerisine girmişler, ortak eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu da beraberinde sivil toplum örgütlerinin küreselleşmesini getirmiştir (GÖZEN, 2004, s.61-62).

Sivil toplumun gücü dünya üzerinde her geçen gün yükselmektedir. New York Times gazetesi yükselen bu gücü "ikinci süper güç" (the second superpower) olarak adlandırmaktadır. Örneğin 2003 yılında bir günde bütün dünya genelinde milyonlarca insan Irak savaşını protesto ederek bu gücün etkinliğini kanıtlamıştır (FLORINI, 2004, s.72).

Sivil toplum örgütlerinin dünya çapında güçlenmelerine paralel olarak sayıları da son on yıl içinde artmıştır. Corsino 1990'ların başlarında tüm dünyadaki sivil toplum örgütlerinin sayılarının yaklaşık elli bin olarak tahmin edildiğini ifade etmektedir (CORSINO, 2001, s.43). Küresel sivil toplum örgütlerinin sayısal artışlarının yanı sıra ellerindeki imkanlarının da büyük bir gücü ifade ettiği açıktır. Yirmi iki ülkede yapılan bir araştırmaya göre (kar amacı gütmeyen örgütler olarak dikkate alındıklarında) 1,1 trilyon dolar değer ile küresel sivil toplum örgütleri dünyanın sekizinci büyük ekonomisi olacak güçtedirler. Bu güç yaklaşık on dokuz milyon civarında çalışana sahiptir (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.46).

Sivil toplumun küreselleşmesinde bir zamanlar sivil toplumun merkezi olarak düşünülen kamusal alanın aşılarak, uluslararası kamuların merkez olarak belirlenmesi de etkili olmuştur. Yani, artık sivil toplumun merkezi klasik anlayışta olduğu gibi özel yaşamın kendisi olmamakta, özel yaşam alanlarını aşarak kamusal alan olmaktadır. Günümüzde sivil toplum ile politik toplumu ayrıştırmak da bu nedenle güçleşmektedir. Son zamanlarda ise sivil toplumun var olma alanı kamusal alanı aşarak uluslararası boyuta taşınmıştır. Bu çerçevede NGO olarak da bilinen hükümet dışı kuruluşlar ulusal sınırları aşmış, uluslararası platformda devletlerin üzerinde baskı mekanizması işlevi gören bir mahiyete bürünmüştür. Batı'da ortaya çıkan bu tip örgütlenmeler kaynak ülkeleri dışında da, yani başka ülkelerde de etkili olmaya, karar almayı şekillendirmeye başladıkları görülmektedir (ÇAHA, 2003, s.103; DUMAN, 2003, s.360).

Günümüz küresel sivil toplum örgütlerinin en önemli kısmını NGO'lar oluşturmaktadır. NGO'ların tarihi 1800'lü yıllara kadar götürülmektedir. Kölelik karşıtı hareketlerin tarihi her ne kadar daha eskilere dayansa da 1839'da kurulan İngiliz ve Yabancı Kölelik Karşıtı Topluluk (British and Foreign Anti-Slavery Society) organizasyon ilk NGO olarak kabul edilmektedir. 1874'de 32 olan NGO sayısı 1914'de 1803'e yükselmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında ekonomik, askeri ve siyasal konularda yaşanan uluslararasılaşma giderek toplumsal, kültürel alanlara ve toplumsal hareketlere de sirayet etmeye başlamıştır. Bu da NGO'ların sayısal artışında etkili olmuştur. 1980 yılında 13.000 civarında olduğu tahmin edilen örgüt sayısı 2001 yılında 47.000'i aşmıştır. Günümüzdeki NGO'ların dörtte birinin ise 1990 sonrasında kurulması da ilginç bir veridir (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.44- 45). NGO'ların nelerden oluştuğu, hangi örgüt ve yapıları kapsadığı

da tartışma konusudur. Kimileri ÇUŞ'ları NGO'ların kapsamına dahil ederken, kimileri de dahil etmemektedir. Bu noktada NGO'ların kapsamını daha dar bir çerçevede değerlendiren "Uluslararası Örgütler Birliği"nin tespitine göre 1997 yılında dünya üzerinde yaklaşık 4600 adet NGO vardır. Bunların yüzde 9'u "evrensel üyelik", geriye kalan yüzde 91'i ise "kıtalararası veya bölgesel üyelik" esasına göre çalışmaktadır (ATAR, 1997, s.99).

Gözen ise günümüzde çeşitli konuları ilgi edinen toplam 10.000 civarında NGO'nun varlığından bahsetmektedir. Bu tür örgütlere de Dünya Sağırlar Federasyonu, Uluslararası Denizcilik Komitesi, Uluslararası Yahudi Kadınlar Konseyi, Kızılhaç Dernekler Ligi, Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü, Dünya Emekliler Federasyonu, vb. gibi oluşumları örnek göstermektedir (GÖZEN, 2004, s.64).

Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ)'in küresel sivil toplum kavramının içerisine girip girmediği yukarıda da değinildiği gibi tartışma konusudur. Gözen ÇUŞ'ların küresel sivil toplum örgütleri olarak görülmesi kanısındadır. Ona göre bu şirketlerin birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, çok çeşitli milliyetlerden insanları bünyelerinden barındırmaları ve ürünlerini kullananların tüm dünya veya insanlığı kapsaması hasebiyle bu organizasyonların küresel sivil toplum içerisinde görülmesi mümkündür. Çokuluslu şirketler kuruluşu ve merkezi bir devlette olmakla birlikte, faaliyetleri ve etkinlikleri birden fazla ülkeyi kapsayan ekonomik kuruluşlardır (GÖZEN, 2004, s.65). IBM, Mobil, BP, Shell, Coca Cola, Nestle, General Motors, Toyota gibi ÇUŞ'lar dünya genelinde önemli yer tutmakta, ülke ekonomilerinden siyasetine kadar birçok noktada etkili olmaktadırlar.

Hunter ve Yates'in ÇUŞ'ların etkinliği açısından Amerikalı üst düzey bir şirket yöneticisinden aktardıkları şu satırlar ilginç gözükmektedir; *Bir arkadaşım Ruanda'daki katliamın hemen ardından bir öykü anlattı. Kendisi askeri temsilci olarak, bölgeyi dolaşan bir STÖ heyetiyle birlikte orada bulunmuştu. Durum korkunçtu. Altyapı yokluğu nedeniyle insanlara yardım ulaştırılamıyordu. Dolayısıyla, yolda takılıp kalmış, bir türlü ilerleyemeyen Birleşmiş Milletler konvoyları vardı. Bu heyet de saatlerce yolda oturup beklemiş, hiçbir yere gidememişti. Sonunda gidecekleri yere vardıklarında bir de ne görsünler: Coca-Cola iki hafta önce oraya ulaşmış, dağıtacaklarını dağıtıyordu. İnanılmaz bir olay – Coca-Cola oraya Birleşmiş Milletlerden önce ulaşmıştı…* (HUNTER-YATES, 2003, s.328). ÇUŞ'ların bu türden insani faaliyetlerde bulundukları veya bunlara önayak

oldukları sıkça görülen bir durumdur. Bu gibi faaliyetlerinin amaçları konusunda çeşitli spekülasyonlar her zaman olmakla birlikte, bu türden küresel şirketlerin küresel sivil toplum örgütleri içerisinde değerlendirildikleri sıkça görülen bir durumdur.

Sivil toplum örgütlerinin küreselleşmesinin bir başka delilini de NGO'ların uluslararası resmi örgütlerle işbirliği yapmaları oluşturmaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler gibi resmi örgütler ile işbirliği içinde ve onların sağladığı imkanlardan faydalanarak küresel düzeyde çalışmalar yapabilmekte olan NGO'lar bulunmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu gibi uluslararası resmi örgütler dünya çapında hükümet dışı kuruluşlarla işbirliği içinde faaliyette bulunmaktadırlar. Atar, bu ilişkinin hükümet dışı uluslararası kuruluşların zamanla resmi kurumlara bağımlı hale gelerek, onların kontrolüne girmesi tehlikesini de içerdiğine dikkat çekmektedir (ATAR, 1997, s.98).

Günümüz NGO'larının birçoğunun Birleşmiş Milletler çatısı altında faaliyet gösterdiğini belirten Gözen, bu durumun NGO'lar açısından avantaj yarattığını ifade etmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler desteği ile dünyanın çeşitli yerlerinde konferanslar düzenlemelerini kamuoyunun ve devlet temsilcilerinin dikkatlerini çekme açısından faydalı olduğunu ileri sürmektedir (GÖZEN, 2004, s.64).

Küresel STÖ'lerin işlevleri, önceki on yıllarda büyük ölçüde insani faaliyetlerle ve mültecilere yardımla sınırlıyken, bugün her alanda varlık gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Örneğin, hükümet-dışı bağlantı servisinin 1988 tarihli yayınında, Batı Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelenda'da (ABD ve Kanada'dakiler hariç) kurulmuş olan ve Afrika'nın aşağı Sahra bölgesinde toplumsal alanda ya da eğitim alanında çalışan 195 küresel STÖ'den bahsedilmektedir (TANDON, 2001, s.73). Küresel STÖ'lerin kalkınma ve eğitim alanları dışında Afrika gibi geri kalmış bölgelerde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Ama bu örgütlerin zaman zaman siyasi konularla da ilgilendikleri görülmektedir.

Bu çerçevede küresel sivil toplum örgütlerinin diktatörlüklere karşı direnişte ve Batı kamuoyunun diktatörlüklere karşı olumsuz tavır takınmasında etkili oldukları kabul edilmektedir. Hatta bazı sivil toplum örgütleri özellikle Afrika, Asya ve Orta Amerika'da otoriter rejimlere karşı geliştirilen kurtuluş hareketlerinin askeri olmayan boyutuna destek

vermekten çekinmemişlerdir. Bu tip faaliyetler sayesinde politik toplum da sivil toplum örgütlerinin kültürel evrenine girmiştir. Tabi ki bu tip politik konularda sivil toplum örgütleri zaman zaman ABD gibi dünya jandarması olan ülkelerin çıkarlarına da alet olmuştur. ABD'nin bazı ülkelerde politik çıkarlarını gerçekleştirmek için paravan sivil toplum örgütleri kurduğu, hatta var olanları özellikle maddi açıdan ele geçirdiği bilinmektedir (ERGÜDEN, 2001, s.20- 21). Hatta bu durum ABD'nin kendi resmi kanalları tarafından da kabul edilmektedir. ABD İnsan Hakları ve Çalışma Dairesi tarafından yayınlanan "İnsan Hakları ve Demokrasiye Destek: ABD Kayıtları 2005- 2006" adlı raporda şu sözler dikkat çekici olsa gerektir: *2005 Mali yılında Birleşik Devletler, insan hakları ve demokrasi programına 1,4 milyar dolar bütçe ayırmıştır. Ayrıca, ülkenin yoksulluk yardımından yararlanması için iyi yönetimi şart koşan, yenilikçi Milenyum Zorluk Fonu gibi sağlam hedeflere sahip, kalkınmaya yönelik yardımlar aracılığıyla demokratik reform çabalarını destekledik. ...Birleşik Devletler Gelişmiş 8 ülke grubuyla (G–8), bölgedeki hükümetlerle ve STÖ'lerle uyum içinde, Büyük Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da iç kaynaklı reformu desteklemek için iki yeni kuruluş kurmuştur – sivil toplumu destekleyen Gelecek Vakfı; ve yatırımları destekleyen Gelecek Fonu* (http://nicosia.usembassy.gov/HR_Democracy_Report_on_the%20US_2005-6_TR.pdf, 18.06.2006).

Sivil toplum örgütlerinin değişik politik çevrelerin uzantısı olma tehlikesiyle karşı karşıya bulundukları saptamasından hareketle Batı'lı politik partilerin uzantısı olan bir takım sivil toplum örgütleri, küresel düzeyde bir takım siyasi idealleri gerçekleştirme peşinde koşabilmektedirler. Örneğin Almanya kökenli, küresel hedefleri olan bazı vakıfların başlıca dört politik partiye bağlı olduğu bilinmektedir. Bunlar; Hıristiyan Demokrat Parti'ye bağlı olan Konrad Adenauer Vakfı, Sosyal Demokrat Parti'ye bağlı Friedrich Ebert Stiftung (FES), Liberal Parti'nin uzantısı olan Friedrich Neumann Vakfı ve Yeşiller'e bağlı Boll Vakfı (KELLNER-SOEFFNER, 2003, s. 151). Tandon bu Alman vakıflarının özellikle geri kalmış Afrika ülkelerindeki faaliyetlerine şu şekilde dikkat çekmektedir;

Bunların her biri, Bundestag'taki seçim başarılarıyla orantılı olarak vergi mükelleflerinin parasına nail olurlar. Bazı açılardan bakıldığında, bu vakıflar STÖ'dür, ama aynı zamanda politik partilere ve dolayısıyla açıkça belli politik hedeflere sıkı sıkıya

bağlıdırlar. Örneğin, Konrad Adenauer Vakfı'nın birçok Afrika ülkesindeki Katolik ağırlıklı partilerle geçmişe dayalı bir bağı var ve açıkça, özel teşebbüsün erdemlerinin propagandasını yapmakta. Öte yandan Friedrich Ebert Vakfı, Afrika'daki sendikalar ve kooperatif hareketlerle güçlü bağlantılar içindedir, genel olarak da kıtada sosyal demokrat perspektifleri destekleme eğilimindedir (TANDON, 2001, s.79- 80).

Küresel sivil toplum örgütlerinin kuzeyli gelişmiş ülkeler tarafından çıkar hesapları için kullanılmasına bir başka örnek de ABD'den vermek mümkündür. Amerika'da kurulmuş olan ve her yıl çeşitli ülkelerin demokrasi skalasındaki yerini belirleme iddiasında olan Freedom House adlı kuruluşun üyelerinin kimlikleri ve bu kuruluşun yaptığı çalışmalar çok ilginçtir. Bu kuruluşun başkanı olan James Woolsey eski bir CIA başkanıdır. Kuruluşun önde gelen üyeleri arasında ABD eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniev Brzezinski, eski Ticaret Bakanı Stuart Eizenstat ve yine eski bir Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Antony Lake gibi isimler vardır. Bu kuruluş bir başka ABD kökenli vakıf olan National Endowment for Democracy ile birlikte Kırgızistan'da yaşanan devrimin tetikleyicisi ve muhalefetin finansörü olarak bilinmektedir. National Endowment for Democracy'nin kuruluş yasasını hazırlayan Allen Weinstein "bugün yaptığımız işlerin çoğunu gizli biçimde eskiden CIA yapardı" diyerek bu türden küresel sivil toplum örgütlerinin aslında iç yüzlerini sergilemektedir (ERALP, 2005, s.17).

1980 ve 90'larda yapılan tartışmalarında sivil toplumun iki niteliği üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, sivil toplumun toplumsal değişim bağlamında bir düşünme alanı, bir düşünme aktivitesi olarak tanımlanması, bir diğeri de demokratikleşme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörü olarak tanımlanmasıdır (KEYMAN, 2005, s.15). Bu çerçevede sivil toplum örgütleri özellikle Kuzeyli gelişmiş ülkeler tarafından gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerinde sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasının hem bir aracı hem de denetleyicisi olmuşlardır.

Günümüzde sivil toplum örgütlerinin geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkinliği artarak devam etmektedir. Bu etkinlik özellikle maddi anlamda "kalkınmaya yönelik yardım" başlığı altında gerçekleşmektedir. Bu tür sivil toplum örgütlerinin hemen hemen hepsi zengin Kuzey ülkeleri kaynaklıdır. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)'nin 1993 yılı raporuna göre Kuzey'deki sivil toplum örgütlerinin Güneydeki

proje ve programlara yaptıkları bağışların miktarı 1970'de 1 milyar doların biraz üzerindeyken, bu rakam 1990'da 5 milyar dolara çıkmıştır. ABD, 1991'deki toplam rakamın yaklaşık yarısı olan 2,7 milyar dolarlık kısmını bizzat kendisi karşılamıştır. Zaten Amerikan dış yardımının yaklaşık dörtte biri sivil toplum örgütleri aracılığıyla dağıtılmaktadır (BAYLOSIS, 2001, s.91).

Küresel nitelikli sivil toplum örgütlerinin 90'lı yılların ortalarında yıllık yaklaşık %15 yardım dağıttığına şahit olunmuştur. Bunun yaklaşık 10- 12 milyar doları ile acil ihtiyaç yardımı yapılmıştır. Son on yılda yaklaşık altı kat artan acil durum harcamaları "insanlık yardımı" adı altında Batı ülkeleri kaynaklı küresel sivil toplum örgütleri tarafından geri kalmış Güney ülkelerine yönelik olarak yapılmıştır. Bu insanlık yardımı birçok ülkede "İşbirlikçi Amerikan yardımı her yerde" sloganı ile karşılanmıştır (ŞENKAL, 2005, s.346-347).

Kalkınmaya yönelik kuzeyli sivil toplum örgütlerinin geri kalmış coğrafyalarda asıl amacının kaynak ülkelerinin çıkarlarını savunmak olduğu ifade edilen bir gerçektir. Bu açıdan geri kalmış ülkeler kalkınma arzuları içinde sivil toplum örgütlerinin yardımlarını hevesle kabul ederken, bu örgütlerin menşe ülkelerinin yani kapitalist Batı ülkelerinin devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikalarının gerçekleştirilmesi baskılarına da maruz kalmaktadırlar. Baylosis, sivil toplum örgütlerinin kalkınma paravanı ardındaki gerçek amaçlarını şu sözleriyle vurgulamaktadır;

STÖ'ler, yoksulların kalkınmasına daha iyi hizmet ettiklerini düşünerek, kalkınmaya yönelik resmi yardımın önemli bir bölümünü elde etmeye çalışırlarken, kapitalist ülkeler de, devletin ekonomideki ve kamusal işlerdeki rolünü azaltma ve özelleştirme yönündeki ideolojik arzularını dayatmaktadır. STÖ'lerin desteklenerek yaygınlaştırılması, özelleştirme arzusundan ve 1980'li yıllardan beri baskın bir niteliğe bürünen neoliberal serbest pazar felsefesinden de kaynaklanmaktadır. Tüm bunların kaynağını, belli başlı kapitalist güçler ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından yönlendirilen yeni dünya ticaret ve yatırım rejiminden ve SAP (Yapısal Uyum Programları)'lardan almaktadır (BAYLOSIS, 2001, s.94).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin küresel düzeyde etkinliklerinin arttığı saptamasını yapmak yanlış kabul edilememelidir. Bunda NGO'ların payı şüphesiz daha fazladır. Özelde NGO'ların genelde ise sivil toplum örgütlerinin küresel anlamda etkinliklerinin artmasında enformasyon teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü ilerlemenin etkisi çok fazladır. Nasıl ki televizyon 1960'ların sosyal hareketlerini transforme etmede etkili olmuşsa, günümüzde de internet ve elektronik posta sosyal hareketlerin transforme olmasında etkili olmaktadır (FLORINI, 2004, s.73-74). Bu tür elektronik temelli enformasyon araçları sayesinde günümüzde büyük kalabalıklar sınır tanımadan aynı gün içinde büyük protesto eylemlerinde bulunabilmektedirler. Böylesine etkin bir gücün politik alanda dikkate alınmaması mümkün değildir. Zaten günümüzde hükümetler küresel sivil toplumun örgütlerini istemeden de olsa muhatap almak durumunda kalmaktadırlar. Yani ulusal hükümetler Greenpeace'i ve Uluslararası Af Örgütü'nü istemeden de olsa daha fazla dinlemek zorunda kalmaktadırlar (SCHOLTE, 2005. s.7).

Küresel sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları artık çevre, kadın ve insan hakları gibi klasik konuların dışına çoktan taşmıştır. Hatta daha önce de değinildiği gibi böylesi klasik konuları kendilerine perde eden birçok küresel sivil toplum örgütü üçüncü dünya ülkelerindeki çatışmaların tarafı haline de gelmiştir. Newsweek dergisinden Karen Breslau sivil toplum örgütlerinin küreselleşmesini şu sözleriyle çok güzel özetlemektedir; *"Çok kişi fark etmemiş olsa da, askerlerin ve bürokratların ayak basamayacağı yerlerde STÖ'ler bulunuyordu."* (BAYLOSIS, 2001, s.95)

Erdoğan Tosun 11 Eylül olarak bilinen ABD'deki ikiz kuleler ve daha birçok yeri hedef alan terörist saldırılar sonrası küresel sivil toplum kavramının anlamsal ayrışma yaşadığını, küresel sivil toplumda altı önemli kırılma noktası oluştuğunu savunmaktadır. Ona göre bunlardan ilki Amerikan siyasal kültürü ve Başkan Bush'un yönetim kültürü ile özdeşleştirilen – Amerikancı - *tek taraflılık* (unilateralist moment) noktasıdır. Bu noktada başkanın ortaya koyduğu "teröre karşı ortak savaş" düşüncesi sivil toplum örgütlerinden de büyük ölçüde destek görerek küresel sivil toplum açısından önemli bir kırılma anı oluşturmuştur. Erdoğan Tosun ikinci kırılma noktası olarak *çok taraflılık* (multilateralist moment) noktayı görmektedir. Bu noktada sivil toplum örgütleri kimi devletler tarafından çok taraflılığın gelişmesinde önemli bir etken olarak görülmüştür. Bu devletler "teröre

karşı ortak savaş" cephesinin destekçileridirler. Çok taraflılık devletlerarasında yeni birliklerin oluşumu, devlet dışı aktörlerle iş birliğine gidilmesini ve uluslararası yönetişimle ilgili yeni yaklaşımları ifade etmektedir. Üçüncüsü, *barış* (peace moment) noktasıdır. Afganistan'ın bombalanmasının ardından tüm dünyada gelişen savaş karşıtı gösteriler ve hareketler etrafında bir araya gelen STÖ'ler bu noktanın taşıyıcısı olmuşlardır. Dördüncü nokta ise *antikapitalizm* etrafında gelişmektedir. Bu noktada kendilerini küreselleşme karşıtı olarak niteleyen protestocuların Seattle, Prag, Cenova ve Porto Alegre'de dile getirdikleri tepkileri küresel kapitalizmin kontrolsüz, başıboş yayılmasına işaret etmektedir. Erdoğan Tosun beşinci kırılma noktasının *İslamcılık* anlayışı etrafında geliştiğini ifade etmektedir. Ona göre bu kırılma noktası kendini beğenmiş olarak nitelenen Batılıların kültürel, ekonomik ve siyasal emperyalizm vasıtalarına duyulan tepki çerçevesinde gelişmiştir. Küresel sivil toplumun altıncı ve son kırılma noktası ise *insan hakları* (human rights moment) etrafında gelişen hareketlerdir. İnsan hakları grupları için 11 Eylül'de yaşananların Ruanda, Srebrenika ve Çeçenistan'da yaşanan insan hakları ihlallerinden ve suçlarından bir farkı yoktur. Erdoğan Tosun, bu altı kırılma noktasının her ne kadar birbirleri ile çelişik gibi görünebileceğini söylese de, aslında bu çelişkilerin birbirlerini tamamladığını ileri sürmekte, küresel sivil toplumun bileşenlerini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Zira bu kırılma noktaları arasında yaşanan çatışmalar ve uzlaşmalar kürsel sivil toplumu ortaya çıkarmaktadır (ERDOĞAN TOSUN, 2005, s.42-44).

Günümüzde küresel sivil toplum örgütleri çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedirler. İnsan haklarından, kadın haklarına, çevre korumadan eğitime kadar siyasal, sosyal ve ekonomik birçok konu küresel sivil toplum örgütleri tarafından çalışma alanı oluşturmaktadır. Küresel sivil toplumun gündem konularının üç başlık altında toplanması mümkündür. Birincisi siyasal gündem adı altında başlıklandırılabilir. Siyasal gündem başlığı altında insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesinden çevre konularına kadar uzanan geniş bir konu ve sorun yelpazesinden bahsetmek mümkündür. Bu gruptaki gündem maddelerinin ayırıcı özelliği, sorunla ilgilenen sivil toplum örgütünün muhatap olarak devlet veya devlet organlarını almasıdır. Yani siyasi gündem küresel sivil toplumu devletle yakın temasa geçerek devlet politikalarını etkilemek zorunda bırakmaktadır. Sosyal gündem küresel sivil toplumun ikinci gündemini oluşturmaktadır. Sosyal gündem sağlık, spor, turizm ve eğitim, çevre gibi insan ve toplum yaşamını geliştirecek ve

toplumsal düzeyde ilgilenilecek sorunları kapsamaktadır. Küresel sivil toplumun son gündem başlığı ise ekonomiye ilişkindir. Ekonomi gündeminde insan ve toplumsal grupların ekonomik şartlarla ilgili konuları ve sorunları yer almaktadır. Ekonomi gündeminin aktörleri ise çokuluslu şirketlerden küresel sendika ve işgücü örgütlenmelerine kadar geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır (GÖZEN, 2004, s.66- 67).

34. Küresel Sivil Toplum Örgütlerinin Küresel Kamuoyu Oluşturma Etkinliği

Küresel sivil toplum örgütleri günümüzde küresel kamuoyu oluşturmanın en etkin araçları haline gelmişlerdir. Kürselleşme süreci ekonomiden sosyal yaşama, siyasetten sivil topluma kadar birçok değişim yaratmıştır. Bu süreçte eskilerin kullandığı "Alman kamuoyu, Fransız kamuoyu" gibi deyimlerin yerini "dünya kamuoyu, küresel kamuoyu" gibi kullanımlar almıştır. Son Irak savaşında 2003 yılında bir gün içinde ve aynı anda 15 milyon insanın dünya sokaklarında yürümesi küresel kamuoyu kavramının en belirgin emaresini ortaya koymaktadır.

Zaten sivil toplum örgütlerinin ulusal sınırları aşarak, diğer ulus-devlerde yer alan, aynı hedefler peşinde koşanlar ile ortak eylemde bulunmaları bu örgütleri de küreselleştirmiştir. Ronnie D. Lipschutz küresel sivil toplumun belirleyici özelliğini "ulus-devlet sisteminin parametreleriyle belirlenen siyasi alan dışındaki siyasi alanlarda varlığını ortaya koyabilmek" olarak belirtmektedir (GÖZEN, 2004, s.59). Yani küresel sivil toplumun siyasi sınırları ulusal siyasi sınırlardan farklı olmaktadır. Dolayısıyla çevre örgütlenmelerinden insan hakları topluluklarına kadar geniş bir yelpazede çalışan bu türden sivil toplum örgütleri farklı ülkelerdeki benzer hedefler peşinde koşan diğer örgütlerle bir işbirliği ortamı oluşturarak küresel sivil toplumu meydana getirmektedirler. Şüphesiz sivil toplum örgütlerinin küreselleşmesindeki temel amaç küresel bir kamuoyu yaratarak küresel karar alıcıları etkileme ve baskı altına almadır. Yani belli bir sorunu gündemine alan küresel sivil toplum örgütleri, örgütlü olmanın ve küresel aktör olmanın getirdiği imkanlarla hem ulusal kararların alınmasında hem de uluslararası kamuoyunun oluşumunda etkin olabilmektedirler (DURAN, 2005, s.205).

Küresel sivil toplum örgütleri küresel bir kamuoyu oluşturmak için çeşitli etkinliklerde bulunmaktadırlar. Toplantılar, gösteriler, konferanslar, medyada yer almanın çeşitli türleri

- ki reklamdan, sosyal etkinliklere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır- sivil toplum örgütlerinin küresel kamuoyu oluşturmak için kullandıkları çeşitli yöntemlerdir. Gazete, televizyon gibi medya organlarının küresel sivil toplum tarafından kamuoyu oluşturmakta çok sık kullanılan bir mecra olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Yakın zamana kadar da bu böyle olmuştur. Bilgisayar teknolojisindeki yeniliklere ek olarak internetin yaygın kullanımı bu yapıyı değiştirmiştir denilebilir. Ulusal sivil toplum örgütlerinin kamuoyu oluşturma araçları nasıl ki gazete, radyo ve televizyon benzeri medya araçları olmuşsa küresel sivil toplum örgütlerinin kamuoyu oluşturma aracı da internet teknolojisi olmuştur. Artık internet sivil toplum örgütlerinin hem iç kamuoyu hem de dış kamuoyu oluşturmadaki en popüler aracı haline gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a karşı başlattığı sıcak savaş esnasında Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'nun ifadeleri internetin hem küreselleşme taraftarları hem de karşıtları tarafından ne kadar önemsendiğini ortaya koymaktadır. Castro şunları söylemektedir: *Medya tekelleri insanların zihinlerini manüple ediyorlar, ancak internet bu medya iktidarını yerle bir etmek için biçilmiş kaftandır. İnternet kültürel istilayı durdurmak için olağanüstü bir silahtır. İnternet sayesinde artık uluslararası iletişim tekelleri ortadan kayboluyor* (GÜNDÜZ, 2005, s.76- 77).

Medya organlarının insan davranışlarını etkileme gücü üzerinde çalışmalar yapmış olan Marshall McLuhan medya teknolojilerini tarihin motoru olarak kabul etmiştir. Ona göre nasıl ki yazı medeniyetin doğuşuna işaret etmekteyse, modernlik matbaa sayesinde ortaya çıkmış ise medya da modern insanı inşa etmiştir. McLuhan, radyo, televizyon, telefon ve sinema benzeri elektronik iletişim ortamlarının modern insanı inşa ederek, toplumsal yaşamı dönüştürdüğü kanısında olmuştur. McLuhan'ın analizini devam ettiren J. Ellul ise bu silsileye interneti eklemiştir. Ona göre internet, insanları deneyim medeniyetinden bilgi medeniyetine taşımıştır. Ellul, internetin toplumsal örgütlenmeyi tek taraflı olarak belirleyeceği ve tek taraflı olarak küreselleşmeye kaynaklık edeceği kanısındadır (ALTUN, 2005, s.73). Gerçekten de günümüzde internet küresel kamuoyunun oluşumunda en etkin kaynak pozisyonundadır. İnternetin sınırlanamaz ve sansür edilemezliği onu diğer medya araçlarından ayırmaktadır. Medyanın daha önceleri bir dünya kamuoyu yaratmada nasıl etkin olduğu bilinmektedir. Örneğin ABD'nin Vietnam savaşından çekilmesi hep medyanın geçtiği görüntülere, haberlere ve resimlere bağlanmıştır. Fakat bu gibi örnekler

azınlıkta kalmıştır. Çünkü özellikle savaş ortamı gibi durumlarda medya hep sansüre uğramış veya yönlendirilmiştir. Bu gibi ortamlarda karşıt düşüncelerin varlığından bahsetmek bile mümkün değildir. Oysa internet taraf veya karşı taraflarca özgürce kullanılabilen bir elektronik ortamdır. Soğuk savaş sırasında yer altına inen grupların ve örgütlerin yerini artık internette sayesinde özgürce konuşabilen ve kamuoyu oluşturmaya çalışan gruplar ve örgütler almıştır.

Örneğin internet aracılığıyla özgürce örgütlenen gruplar sayesinde Amerika Irak savaşını meşru bir gerekçeye dayandıramamış, izlediği tutarsız dış politika anlayışı muhalif hareketlerce göz önüne serilmiştir. Gündüz, Amerika'nın tarihinde ilk kez bu nedenle dünya kamuoyu nezdinde itibar kaybına uğradığını savunmaktadır. Ona göre Amerika etkili bir savaş iletişimi örgütleyememiştir. Bunda internetin bir karşı propaganda zemini olarak kullanımı ve diğer kitle iletişim ortamları üzerinde merkezi bir rol oynaması etkili olmuştur (GÜNDÜZ, 2005, s.78).

Günümüzde internet bireysel etkilerin küresel tepkiler doğurmasına da sebep olmaktadır. Tek bir kişi internette bir söylenti çıkarabilmekte ve bu söylenti alevlenerek tüm dünyaya yayılabilmektedir. Son günlerin popüler tartışma sorunu olan "genetik yapısı değiştirilmiş gıda maddeleri" konusunun bir avuç insan tarafından internet üzerinden başlatıldığı ve paranoya halini alarak tüm dünyaya yayıldığı bilinmektedir. Bu popüler konu Fransa'da birkaç kişi tarafından ortaya atılmış, günümüze kadar büyüyerek gelmiştir. Bu gün bu sorunun ön saflarında yer alan ve çok büyük parasal destek gören bir milyon grup bulunduğu iddia edilmektedir (HUNTER-YATES, 2003, s.354).

Sivil toplum örgütlerinin internet destekli kampanyalarla Batılı ülkelerde karar alma ve kamuoyu oluşturma konusunda başarılı örnekler verdikleri görülmektedir. Batılı ülkelerde özellikle etnik grupların internet aracılığı ile mensuplarını birleştirdikleri, bir arada tuttukları görülmektedir. ABD'deki Ermeni grupları, 11 Eylül sonrası ABD'nin ulusal güvenliğini öne sürerek özellikle Ortadoğu'dan gelenlere uyguladığı bir takım yaptırımların Ermenilere de uygulanmasını istemesiyle, ciddi bir kampanya sayesinde Amerikalı karar alıcılara geri adım attırmışlardır. Ermeni lobilerinin bu başarılı çalışması Amerikan hükümetinin yeni anti-terör programı çerçevesinde Göçmen ve Nötralize Etme Servisi'ne (Immigration and Nötralization Service – INS) yapılacak özel kayıttan ABD'de

ikamet eden Ermeni asıllı vatandaşları muaf tutması ile sonuçlanmıştır. Bu olayın başlangıcı 2002 Kasımında INS ve Adalet Bakanlığı'nın çoğunluğu Ortadoğu ülkelerinden oluşan ve terörizm açısından çok riskli olarak tanımlanan 18 ülkeyi belirlemesiyle başlamıştır. Gelişen süreç içerisinde bu ülke insanlarının ABD'de ikamet eden 16 yaş ve üstü erkeklerinin Ulusal Güvenlik Giriş – Çıkış Sistemi (National Security Entry-Exit Registration System – NSEES) için özel bir kayıt yaptırması istenmiştir. Bu olaydan bir ay sonra bu 18 ülkelik listeye 13 Aralık'ta Pakistan ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra Ermenistan da eklenmiş ve 16 Aralık'ta bu karar devlet kayıtlarına geçmiştir. Bu hareket ABD kökenli Ermeni lobilerini ve çıkar gruplarının tepkisini çekmiş ve "kızgın bir lobicilik çalışması" başlatmalarına sebep olmuştur. Kararın yayınlanmasından sonra 24 saat içinde ABD'nin en büyük Ermeni çıkar gruplarından biri olan Amerikan Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America – ANCA)'nin başlattığı bir hareketle 10.000'den fazla web faksı Başkan Bush'a yollanarak Amerikan Ermeni Topluluğu'nun bu hareketi şiddetle kınadığı bildirilmiştir. ANCA, diğer Amerikan Ermeni grupları, Kongre Ermeni Komitesi, Beyaz Saray ile yakın ilişkisi olan Amerikalı Ermeniler ve dış politikadan önemli kişileri kapsayan geniş tabanlı bir koalisyonla, üst düzey idari görevlilerle birlikte bu sorunu çözümlemek için çalışmışlardır. Bu üst düzey temaslar ve etkileme kampanyaları meyvelerini iki gün içerisinde vermiş, ABD hükümetinin fikri değiştirilerek Ermenistan INS listesinden çıkartılmıştır. Sonuçta 18 Aralık tarihinde Adalet Bakanlığı yayınladığı bildiride "listeye yalnızca Pakistan ve Suudi Arabistan'ın eklendiği ve Ermenistan'ın listeye yanlışlık sonucu alınmış olduğu" nu ifade etmiştir (HUSEYNOV, 2003, s.5).

Bu noktadan sonra küresel sivil toplum örgütlerinin küresel kamuoyu oluşturma stratejileri şu şekilde özetlenebilir. Küresel sivil toplum örgütlerinin çeşitli ülkelerde sempati kazanmak adına konferanslar düzenlediği, toplantı ve gösteriler tertip ettikleri çokça görülen bir durumdur. Bu durum kamuoyunun dikkatini çekmekten ve sempati uyandırmaktan daha öteye gidememektedir. Bu açıdan küresel sivil toplum örgütlerinin ulaşmak istedikleri asıl hedef devlet kurumları, hükümetler ve etkili küresel örgütler olmaktadır. Bu amaçla da çeşitli stratejiler izlemektedirler. İlk olarak ulaşmak istedikleri hedef için hareketlerini organize hale getirip, süreklilik, düzen sağlamak için etkili küresel bir örgüt kurmaktadırlar. Bu örgüt aracılığıyla hem çeşitli ülkelerde hem de Birleşmiş Milletler gibi devletlerarası örgütlerde temsil edilmek istemektedirler. İlgili devlet veya

örgütü ikna ettikleri ölçüde şubeler açarak kanunlara riayet etmek şartıyla eylemlerde bulunmaktadırlar. Kuruluş aşamasından sonra kamuoyunun dikkatini çekmek için konferanslar, sergiler ve fuarlar türünden çeşitli aktivitelerde bulunarak, hem geniş halk kitlelerini arkalarına almak istemekte hem de alınan kararları ve yapılan etkinlikleri ilgili devlet temsilcilerinin dikkatine sunmaktadırlar. Küresel sivil toplum örgütlerinin izlediği ikinci tür kamuoyu oluşturma stratejisi ise çeşitli dillerde dergi, kitap, broşür, bildiri ve benzeri basın yayın faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu yayınlar bilimsel ve ciddi içerikli olabileceği gibi, magazinsel de olabilir. Bu noktada küresel sivil toplum örgütünün türüne göre, kullandığı basın-yayın türü de farklılaşmaktadır. Örneğin NGO'lar bilimsel kitaplar ve küresel dergiler yayınlarken, dini kuruluşların dergi, broşür yayınladıkları, hatta gizli yollardan bildiri ve kitapçık dağıttıkları da olmaktadır (GÖZEN, 2004, s.67- 68). Dini kuruluşların radyo ve televizyon programlarını da kamuoyu oluşturma, taraftar toplama açısından kullandıklarına da şahit olunmaktadır. Örneğin "İsa'nın Kampus Haçlıları" adlı dinsel kuruluş, Jesus Film (İsa Filmi) adlı yapımını iki yüzden fazla ülkede göstermiş, 446 dile çevirmiş ve bütün dünyada 1,3 milyar insana sunmuştur. Benzer biçimde "Aile Odağı" adlı dinsel örgütlenme, kurucusu Dr. James Dobson'un sunduğu aynı adlı radyo programının her gün doksan beş ülkede 660 milyondan fazla insan tarafından dinlenmesiyle övünmektedir (HUNTER-YATES, 2003, s.329).

Küresel sivil toplum örgütlerinin uyguladığı üçüncü tür kamuoyu oluşturma stratejisi ise radyo, televizyon ve internet gibi görsel ve işitsel elektronik araçlara dayanmaktadır. Uydular aracılığıyla yapılan yayınları kullanan bu örgütler, insanları doğrudan etkileyebilme olanağı kazanmışlardır. Küresel sivil toplum örgütlerinin uyguladıkları son strateji ise, çeşitli ülke halklarının katılımını sağlayacak yarışmalar, spor müsabakaları, geziler, festivaller, dini seremoniler ve diğer faaliyetler düzenlemeleridir. Özellikle turizm kapsamı içinde gerçekleştirilen bu tür faaliyetlerin amacı, insanları doğrudan kendi amaçlarının sempatizanı, hatta bir üyesi haline getirmektir (GÖZEN, 2004, s.67- 68).

Küresel sivil tolum örgütleri günümüzde adeta demokratikliğin bir göstergesi haline gelmişlerdir. Almanya gibi özellikle İkinci Dünya savaşının günah keçisi bir ülkede, herhalde bu etiketten kurtulma isteğiyle olsa gerek Alman halkı küresel sivil toplum örgütlerine büyük destek vermektedir. Bu ülkede Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü türünden uluslararası kuruluşların felsefeleri ve etkinlikleri Kellner -Soeffner'in deyimiyle

Alman kamu bilincinde etkin ve derin bir yer tutmakta, programları da, Alman bağış rakamlarının ortaya koyduğu gibi, kiliselerin hayır işlerinden sonra en güçlü desteği görmektedir. Yetişkin Almanların yaklaşık %80'i hayır işlerine para bağışında bulunmaktadır; 1985'den bu yana yıllık bağış toplamı, muhafazakar bir tahminle en az 4 milyar mark düzeyindedir- üst sınır ise spekülasyonlara açıktır. Bağışta bulunan bu kişilerin %30 kadarı STÖ'lere destek vermekte ve bu oran gittikçe yükselmektedir (KELLNER-SOEFFNER, 2003, s.150- 151).

Özetle günümüzde küresel sivil toplum örgütlerinin özellikle toplumsal ve siyasal alanda etkili olduklarını söylemek mümkündür. Siyasal alanda etkinlikleri ülkelerin veya küresel resmi örgütlerin karar alıcılarını etkileme çerçevesinde oluşmakta iken, diğer konularda küresel bir kamuoyu yaratmak ve sonuçta hedeflerini küresel ölçekte kabul ettirme çerçevesinde oluşmaktadır. Daha yakın zamanda Rusya ile Çin arasında oluşturulacak petrol ve doğal gaz boru hattının dünyanın sayılı berrak göllerinden birisi olan Baykal gölünü öldüreceği düşüncesinden hareket eden çevreci küresel sivil toplum örgütleri boru hattının güzergahını değiştirerek karar alıcılar üzerinde kamuoyu baskısını nasıl kurduklarını çok güzel bir şekilde kanıtlamışlardır. Bu gibi örnekleri arttırmak mümkündür. Küresel sivil toplum örgütleri küreselleşme ile beraber eskiden ulusal sınırlar ile dar kapsamda tuttukları hedeflerini artık dünya sathına yaymışlardır. Bu yayılış ulusal kamuoyu kavramından küresel bir kamuoyu kavramına geçişi de beraberinde getirmektedir. Böylesine küresel hedefleri olan sivil toplum örgütlerinin ulusal sınırlar içerisine bağlanıp kalmasını beklemek mümkün değildir. Bu yüzden ulusal sivil toplum örgütleri diğer ulusların örgütleri ile birleşerek küresel çapta sivil toplum örgütleri meydana getirmektedirler.

4. SONUÇ

Küreselleşme yüzyılımızın en önemli ve en karmaşık sosyal, siyasal ve ekonomik olgularından birisidir. Bu çalışmada küreselleşme sürecinin dinamikleri incelenmiş, bu dinamiklerin kamuoyu ve bağlı olarak sivil toplum örgütleri üzerinde nasıl etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme olgusu ideolojik ön yargıların dar çerçevesine hapsolmaması gereken önemli bir konudur. Ne yazık ki, bu çalışmanın ortaya çıkmasında incelenen birçok eserin küreselleşmeyi ideolojik açılardan ele alıp, değerlendirdiği görülmüştür. Kimi çalışmalar, süreci emperyalist devletlerin günümüze uyarladığı yayılma metodu olarak ele almış, kimileri de bu süreci ideolojik ön yargılardan arındırmak adına Batılı üstün değerlerin tüm insanlığa sirayet etmesi olarak görmüştür. Yani bazı yazarlar küreselleşme sürecini "öcü" olarak görürken, bazıları da çocuksu bir masumiyet içinde sürecin güzelliklerini sergileme gayreti içerisinde olmuştur. Şüphesiz her iki yaklaşım da hatalı ve eksiktir. İlkin kabul edilmesi gereken küreselleşme sürecinin, yeni bir olgu olmadığıdır. Süreç aslında her hangi bir dönem içerisinde hegemonik olan gücün, tüm değerlerinin dünyayı kaplamasıdır. Bu bakımdan bir zamanlar küreye egemen olan başka değerlerin yerini günümüzde hegemonik güç olan kapitalist Batı'nın değerleri almıştır. Kısaca şu söylenebilir ki, küreselleşme sürecinin – hegemonik gücün maddi ve manevi değerlerinin yayılması anlamında- ideolojik boyutu vardır, ama bu boyut fazla abartılarak bu süreçten kaçmak ve içine kapanmak doğru değildir. İkinci olarak kabul edilmesi gereken, geri kalmış coğrafyalar açısından küreselleşme sürecinin etkilerini olumlu yönde kullanmak ya da kullanmamak kendi ellerindedir. Bunun en güzel örneklerini Güney Doğu Asya ülkeleri vermiş, küreselleşme sürecinin nimetlerinden faydalanmasını bilen bu ülkeler, geri kalmışlıktan, gelişmişlik seviyesine çıkmasını becermişlerdir. Son olarak kabul edilmesi gereken, küreselleşme sürecinin 1990'lardan sonra ivme kazanmasında en önemli etken enformasyon teknolojileri olmuştur. Kimi çalışmalar piyasaların eklemlenmesini, kimileri de kültürlerin iç içe geçmesini küreselleşme sürecinin lokomotifi olarak görme gayretinde olsa da, yapılan bu çalışmada iletişim ve enformasyon teknolojilerinin böylesine

yaygınlaşmasının ve etkili olmasının ekonomiden kültüre kadar birçok alanı küreselleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yani iletişim ve haberleşme tekniklerinde yaşanan gelişmeler bugünkü modern ekonomik piyasaların, modern kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerinin, modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasında çok önemli bir etken olmuştur.

Küreselleşme süreci kökenleri geçmişe dayanan aslında eski bir olgudur. 17. ve 18. yüz yılda yaşanan küreselleşme sürecinin ana etkeni nasıl sanayi devrimi olmuşsa, 1990'larda başlayıp, günümüzde iyice hızlanan son küreselleşme sürecinin ana etkeni enformasyon devrimi olmuştur. Bu süreçten kaçmak, içine kapanmak devletlere bir şey kazandırmayacaktır. Aksine bu sürecin zararlarını engelleyip, yararlı yönlerini kullanmasını bilen devletler kazançlı çıkacaklardır.

Küreselleşme süreci klasik anlamdaki kamuoyu kavramının da yapısını değiştirmiştir. Artık küresel bir kamuoyundan bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Günümüzde ulus-devletlerin sınırları içerisine hapsolmuş kamuoyu kavramının yerini, organize ve küresel bir kamuoyu kavramı almıştır. Bugün en basitinden televizyonu veya internet bağlantısı olan her ülkenin vatandaşı küresel kamuoyunun tarafı konumundadır. Kamuoyu kavramının küreselleşmesinde enformasyon teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler etkili olmuştur. Artık sadece gazetelerin, radyoların verdiği haberlerle fikir edinen insanları, dolayısıyla oluşan kamuoyunu bulmak zordur. Günümüzde elektronik posta aracılığıyla her ülkeden insanlarla fikir alışverişinde bulunan, birçok konuda organize hareketlerin içerisinde yer alan insanlardan ve de küresel bir kamuoyundan bahsetmek gerekmektedir. Özetle şu söylenebilir ki; küreselleşme süreci klasik, ulus-devletin sınırları içerisinde kalmış kamuoyunun görünümünü değiştirmiş, küresel, ulus-devletlerin sınırları dışına taşmış, organize bir kamuoyundan bahsetmeyi mümkün hale getirmiştir.

Küreselleşme süreci sivil toplumun yapısını da değiştirmiş ve geliştirmiştir. Zaman içinde sivil toplumu devletle bir anlamda tutan anlayışın yerini sivil toplumu devletten ayrı tutan, ayrı bir alan olarak gören anlayışa terk ettiğine şahit olunmuştur. Yine de bu anlayış sivil toplum alanını devletten ayrı, ama tamamen bağımsız olarak görmeme eğiliminde olmuştur. Yani devletten tamamen bağımsız bir sivil toplumun olabilirliğine şüpheyle yaklaşmıştır. Dolayısıyla bu görüş devletin sivil toplum alanını çatışmaları ve hak

ihlallerini engellemek adına kurması ve yönlendirmesi düşüncesi içerinde olmuştur. Oysa günümüzde bu anlayış değişmeye başlamıştır. Artık devletin biçimlendirdiği bir sivil toplum alanından çok sivil toplumun biçimlendirdiği bir devletten bahsetmek olanaklı hale gelmektedir. Çünkü küreselleşme süreci içerisinde sivil toplum alanı eskiden ulus-devletle sınırlı olan özgürlük alanını tüm dünyaya yaymaktadır. Dolayısıyla ulus-devletlerin bu alanı kontrol etmesi ve düzenlemesi imkansız hale gelmektedir. Bu düşünceden hareketle küreselleşme sürecinin ulusal sınırlar içerisine bağlı kalmış sivil toplum örgütlerinin küresel düzlemde yayılmasını ve faaliyet gösterir hale gelmesini sağladığını da söylemek mümkündür. Artık küresel sivil toplum örgütleri dünya çapında hedefler peşinde koşmakta ve her ülkeden ortaklar bulabilmektedirler. Sivil toplum örgütlerinin küreselleşmesinin en önemli sebeplerinden birisini de hiç şüphesiz konu ve sorunların küreselleşmesi oluşturmaktadır. Küreselleşen sorunlar karşısında ulus-devletler yetersiz kalmakta, küresel sivil toplum örgütleri bu sorunların çözümünde etkin hale gelmektedirler. İnsan haklarından çevreye, politikadan kültürel konulara kadar birçok konuda faaliyet gösteren bu örgütler, milli devletlerin ve uluslararası resmi kuruluşların karar alma yapılarını da şekillendirmeye başlamışlardır. Günümüzde BM olanaklarından faydalanan birçok küresel sivil toplum örgütü küresel karar alıcıları etkilemekte ve yönlendirmektedir. Kimi yazarlarca - ulus-devletlerin hala milli sınırlarını kontrol etmesi göz önünde bulundurularak - küresel sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin bir noktaya kadar geçerli olduğu söylense de, gelişmiş sekiz ülkenin hangi ülkeye gitse adeta küreselleşme karşıtı sivil toplum örgütlerinin oraya yığılması, bu ülkelerin adeta köşe kapmaca oynayarak bir araya gelme çabaları, bu türden örgütlerin ulusal sınırları zorladığını, yok saydığını ortaya koymaktadır.

Özetle küreselleşme ondan kendini izole etmeyi, korkmayı gerektiren bir süreç değildir. Aksine zararlı yönlerini bertaraf ederek faydalı yönlerinden yararlanmayı gerektiren, kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreç kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerinin klasik yapılarını değiştirmiştir. Artık küresel bir kamuoyundan ve onun oluşmasında etkili olan küresel bir sivil toplumdan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada küresel sivil toplum örgütlerinin küresel kamuoyu oluşumunda etkili olduğu, oluşan bu küresel kamuoyunun dünyanın önemli bir siyasi aktörü haline geldiği saptanmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

ABADAN, Nermin : Halk Efkarı, Mefhumu ve Tesir Sahaları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 50-32, Yeni Matbaa, Ankara, 1956.

AKAL, Cemal Bali : İktidarın Üç Yüzü, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Eylül 1998.

ALEMDAR, Korkmaz : Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme, A.İ.T.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1981.

ALEMDAR, Korkmaz
ERDOĞAN, İrfan : Başlangıcından Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları, MY Yayınları, Ankara, 1998.

ARI, Tayyar : Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

BEKTAŞ, Arsev : Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996.

BOGDANOR, Vernon : Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, çev. Bülent Peker, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999.

CANBOLAT, İbrahim S. : Savaş ve Barış Arasında Dünya, Alfa Yayınları, Bursa, 2003.

ÇAHA, Ömer : Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, Ekim 2003.

DAVER, Bülent : Siyaset Bilimine Giriş, 5. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.

DEMİR, Ömer
ACAR, Mustafa : Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1997.

DURSUN, Davut : Siyaset Bilimi, 1. Baskı, Beta Basım-Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, Ekim-2002.

ERDOĞAN TOSUN, Gülgün : Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Ocak 2001.

FALK, Richard : Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri, Küre Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Haziran 2002.

FRIEDMAN, Thomas : Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği, Boyner Holding Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

GÖZEN, Ramazan : Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül, Alfa Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, Temmuz 2004.

HABERMAS, Jurgen : Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora- Mithat Sancar, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

_____ : Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Bakış Yayınları, İstanbul, Mart 2002.

HAGUE, Rod
HARROP, Martin
BRESLIH, Shavn : Comparative Government and Politics: An Introduction, Fourth Edition, Macmillan Pness Ltd., London, 1998.

HUNTINGTON, Samuel P. : Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Okuyan Us Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2000.

KARLUK, Rıdvan S. : Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Şubat 1998.

KAZGAN, Gülten : Küreselleşme ve Ulus-Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2000.

KEANE, John : Demokrasi ve Sivil Toplum, Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Kasım 1994.

KIŞLALI, Ahmet Taner : Siyaset Bilimine Giriş, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, Ekim- 1992.

MACHIAVELLI, Niccolo : Hükümdar (İl Principle), çev. Selahattin Bağdatlı, 4. Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Kasım 1994.

MAHLER, Gregory S. : Comparative Politics: An Institutional and Cross-National Approach, Third Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2000.

MUTLU, Erol : İletişim Sözlüğü, 2. Baskı, Ark Yayınları, Ankara, 1995.

MUTLU, Mustafa : Vietnam'dan Körfez'e Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu, 1. Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Mart 2003.

NOELLE-NEUMANN, Elisabeth : Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi, 1. Baskı, Dost Kitapevi, Ankara, Nisan 1998.

ONARAN, Alim Şerif : Kamuoyu El Kitabı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1984.

ORAN, Baskın : Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık 2001.

ÖZÖN, M. Nihat : Osmanlıca- Türkçe Sözlük, İnkilap Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, Mart 1997.

ÖZSOY, Osman : Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart- 1998.

RİŞVANOĞLU, Mahmut : Küresel Şirketler İmparatorluğu, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2005.

SARIBAY, Ali Yaşar : Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz, Birinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2001.

_____ : Modernitenin İronisi Olarak Küreselleşme, Everest Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Ağustos 2004.

SEZER, Duygu : Kamuoyu ve Dış Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 339, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (der.) : Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.

ŞAYLAN, Gencay : Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, Şubat 2003.

ŞENKAL, Abdülkadir : Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, 1. Basım, Alfa Basım Yayın, İstanbul, Ağustos 2005.

TÜRK DİL KURUMU : Türkçe Sözlük, Ankara, 1979.

b. Makale ve Bildiriler

ABAY, Ali Rıza : "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Eskişehir, 25- 26 Kasım 2004.

AKDEMİR, Süleyman : "Sivil Toplum ve İslamiyet", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı,** Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

AKTAN, Coşkun Can : "Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Ekonomisine Sağlayacağı Katkılar", **www. canaktan.org/canaktan-personal/canaktan-araştırmalari/toplam-kalite/aktan-toplam-kalite-turkiye.pdf**

ALTAN, Mehmet : "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim", **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, (Haz.) Süleyman Talay, Küyerel Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

ALTIOK, Metin : "Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları ve Türkiye", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, ISSN: 1304–0278, C:3, Sayı: 12, Bahar 2005

ALTUN, Fahrettin : "İnternet ve Küresel Muhalefetin Dili", **Sivil Toplum Farklı Bakışlar (der.)**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

ANSAL, Hacer : "Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar (Post-Fordizm'de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?), **www.members.tripod.com/metalworkers/yayin/esnek0 .htm-20k-1996.**

ASLAN, Mehmet
KAYA, Gazanfer : "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2004.

ATAR, Yavuz : "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum Devlet Düalizmi", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

AYDEMİR, Cahit
GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi : "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, ISSN: 1304- 0278, C.5, Sayı: 15, Kış 2006.

BARRY, Norman : "Sivil Toplum, Din ve İslam", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 3, Sayı 12, Güz 1998.

BAŞKAN, Filiz : "Globalleşme, Sivil Toplum ve Fethullah Gülen", (der.) E. Fuat Keyman- Ali Yaşar Sarıbay, **Global- Yerel Ekseninde Türkiye**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, Şubat 2000.

BAYLOSIS, Rafael G. : "STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni Sömürgeciliğin Araçları mı? Asyalı Bir Bakış Açısı", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

BECKMAN, Björn : "Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar", **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, (Edit.) Elisabeth Özdalga- Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Haziran 1999.

BERZEG, Kazım : "Sivil Toplum, Klasik Liberalizm ve Yeni Dünya Düzeni", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

BOSTANCI, Naci : "Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

BUTURO, James : "Afrika'da STÖ'ler, Demokrasi ve Kalıcı Kalkınma", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

CORSINO, Daniel : "Uluslararası İşbirliğinde STÖ'lerin Payı", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

ÇAHA, Ömer : "Türkiye'de Sivil Toplumun Sorunları", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 3, Sayı 10- 11, Bahar- Yaz 1998.

ÇETİN, Halis : "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt:3, sayı:1, 2002.

DAĞDELEN, İlhan : "Liberalizasyon", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, ISSN: 1303- 5134, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 2004.

DEMİRKAN, Tarık : "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim", **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, (Haz.) Süleyman Talay, Küyerel Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

DUMAN, Fatih : "Siyasetin Güç Merkezleri- Sivil Toplum", **Siyaset** (edit.) Mümtaz'er Türköne, Lotus Yayınevi, 1. Basım, Ankara, Eylül 2003.

DUMAN, Koray : "Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi (8)**, 2004.

DURAN, Burhanettin : "Türkiye'de Sivil Toplum ve Siyaset", **Sivil Toplum Farklı Bakışlar (der.)**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

ERALP, Yalım : "Hükümet Gibi…", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi**, 7 Temmuz 2005.

ERDEM, M. Burhan : "Sivil Toplum ve Ekonomi", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

ERDOĞAN, Emre : "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Rolü: Kırılgan Demokrasiyi Korumak", **www.urbanhobbit.net/PDF/küreselleşme.pdf.2003.**

ERDOĞAN, Mustafa : "Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 3, Sayı 10- 11, Bahar- Yaz 1998.

ERDOĞAN TOSUN, Gülgün : "Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık", **Sivil Toplum Farklı Bakışlar (der.)**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

ERGÜDEN, Işık : "Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) Neoliberal Projenin Araçları mı, Yoksa Halk Dayanışmasının Alternatif Taban Örgütleri mi?", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

FELIA, Laura : "Global Civil Society Across the Mediterranean: The Case of Human Rights", **Mediterranean Politics,** Vol 10, No: 3, November 2005 (365- 383).

FLORINI, Ann : "Is Global Civil Society a Good Thing?", **NPQ**, Spring 2004, (72- 76).

GENÇKAYA, Ömer Faruk : "Demokratikleşme ve Sivil Toplum Üzerine Bir Not", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

GORDON R. Sara : "Meksika'da STÖ'lerin Politik Kültürü", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

GÜLER AYMAN, Birgül : "İkinci Dalga: Siyasal ve Yönetsel Liberalizasyon (Kamu Yönetimi Temel Kanunu), **Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiye'den Perspektifler**, Tartışma Metinleri, No:59, Ankara Üniversitesi SBF Özel Sayısı, Kasım 2003.

GÜNDÜZ, Şinasi : "Küresel Köyde "Öteki" ile Bir Arada Yaşam", **Sivil Toplum Farklı Bakışlar (der.)**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

HİRA, İsmail
ŞAN, Mustafa Kemal : "Sanayi Sonrası Toplum Kuramları", **www. soc. sakarya.edu.tr/download/pdf/araştırma/SANAYİ_ SONRASI_TOPLUM_KURAMLARI.pdf**

HOCAOĞLU, Durmuş : "Sivillik ve Demokrasi", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

HUNTER, James Davison
YATES, Joshua : "Küreselleştirici Amerikan Dünyası", 1. Basım, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik,** (der.) Peter L. Berger- Samuel P. Huntington, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2003.

HUSEYNOV, Tabib : "Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Karşısında Etnik Çıkarlar", **Stradigma Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi**, Sayı 5, ISSN: 1303- 9814, Haziran 2003.

İRGE, Filiz : "Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, ISSN: 1305–7766, Haziran 2005.

KALDOR, Mary : "The Idea of Global Civil Society", **International Affairs**, 79, 3, 2003 (583- 593).

KAYNAR, Mete Kaan : "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Solunda Yeni Yaklaşımlar: Birey, Sivil Toplum, Demokrasi ve Sosyalizm", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (9)** 2005, 177- 201.

KELLNER, Hansfried
SOEFFNER, Hans- George : "Almanya'da Kültürel Küreselleşme", **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik** (der.) Peter L. Berger-Samuel P. Huntington, 1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2003,

KEYMAN, Fuat : "Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Toplum", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Araştırma Birimi, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, Yayına Haz.: Arzu Karamani,no:3, 2004.

_____ : "Küreselleşme ve Sivil Toplum", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Araştırma Birimi, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, no:10, 2005.

KORAY, Meryem : "Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği", **TÜSİAD Görüş Dergisi**, Aralık 2003.

KÖSE, Ömer H. : "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:49, Nisan- Haziran 2003.

MAHÇUPYAN, Etyen : "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları", **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, (Haz.) Süleyman Talay, Küyerel Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

MİYNAT, Mustafa : "Liberalizm Sürecinde Ortaya Çıkan İstikrarsızlıklar ve Çözüm Önerileri", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, cilt:9, sayı:1-2, yıl 2002.

OKUTAN, M. Çağatay : "Bilgi Toplumunda Sivil Toplum ve Demokrasi", **Bilgi Ekonomisi**, (edit.) Nihal Kargı, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, Ekim 2006.

SARI GERŞİL, Gülşen : "Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2004.

SCHOLTE Jan Aart : "Küreselleşme ve Sivil Toplum", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Araştırma Birimi, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, çev. Nur Deriş Ottoman, no:10, 2005.

SOYAK, Alkan : "Küreselleşme, Teknoloji Politikası, Türkiye: Sınai Mülkiyet Hakları ve Ar-Ge Destekleri Açısından Bir Değerlendirme", **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, (der.) Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

ŞENSES, Fikret : "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?", Middle East Technical University, **ERC Working Paper in Economic** 04/09, August 2004.

TANDON, Yash : "Afrika'daki Yabancı STÖ'ler Üzerine Afrikalı Bir Yaklaşım: Faydalar ve İstismarlar", **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , Çev: Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım, İstanbul, Mart 2001.

TUFAN, Hülya : "Kamuoyu Araştırmalarının Dayanılmaz Hafifliği", **Kamuoyu Kimin Oyu?**, (Haz). Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995.

TUNÇ, Hasan
AKTAŞ, Hasret : "Batı'da ve Türkiye'de Sivil Toplum: Gelişim Süreci", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9, Kış 1998

UÇKAN, Özgür : "E-Devlet, E-Demokrasi ve E-Yönetişim Modeli: Bir İlksel Öncelik Olarak Bilgiye Erişim Özgürlüğü", **Stradigma Aylık Stratejik ve Analiz e-Dergisi**, Sayı:5, ISSN: 1303- 9814, Haziran 2003.

YANIK, Murat : "Amerika'da Baskı Grupları", **http://www.qafqaz.edu.az/ journal/AMERİK'DA%20GRUPLARI.pdf,** Number:8, Spring 2001.

YELDAN, Erinç : "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", **www.bilkent.edu.tr/ yeldane/Praksis-2002.pdf-**

YERASIMOS, Stefanos : "Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye", **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, (der.) Nuray Mert, Stefanos Yerasimos vd. , 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YILMAZ, Aytekin : "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım- Aralık 1997.

ZENGİNGÖNÜL, Oğuz : "Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilirmiyiz? Kullanabilirmiyiz?" ESİAD, **Siyasa**, Yıl:1, Sayı:1, Bahar 2005.

c. Raporlar

BİRLEŞİK DEVLETLER İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ STRATEJİSİ RAPORU : "İnsan Hakları ve Demokrasiye Destek: ABD Kayıtları 2005–2006", http://nicosia.usembassy.gov/HR_Democracy_Report_on_the%20US_2005-6_TR.pdf

DPT : "Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu", **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını**, Yayın no: DPT: 2375 – ÖİK: 440, Kitap 2, Ankara, Ocak 1995.

DPT : "Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, DPT: 2544- ÖİK: 560, Ankara, 2000.

KOSGEB : "Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü", KOSGEB- Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü, Ankara, Mart 2005.

d. İnternet Kaynakları

http://www.acikradyo.com.tr/default.aspx?_mv=la&cat=35. 31.07.2006

http://www.zaman.com.tr/?b1=televizyon&trh=20050625&hn=18765. 31.07.2006

http://www.ntvmsnbc.com/news/380734.asp. 02.08.2006

http://en.wikipedia.org/wiki/Pax_Britannica. 02.08.2006

ÖZGEÇMİŞ

BAYRAM, 1978 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladı. Mezun olduğu İzmir Atatürk Lisesi'nden sonra 1995 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümüne girdi. Bir sene İngilizce hazırlık okuduğu aynı yerden 1999–2000 eğitim öğretim döneminde mezun oldu. 1997–2000 yılları arasında çeşitli tarihlerde bazı medya kuruluşlarında gazetecilik ve muhabirlik yaptı. 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2000–2001 yılları arasında aynı anabilim dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2004- 2005 yılı arasında vatani görevini tamamladı. Kasım 2005 tarihinden beri Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Anabilim dalında Araştırma Görevlisi olan Bayram bekar olup İngilizce bilmektedir.